

DR. SZÚCS R. GÁBOR*

„KIZÖKKENT AZ IDŐ”¹ –VÁLSÁGKEZELÉS DÁNIÁBAN

1986 őszén ismeretlen tettesek a dán történelemben addig példátlan merényletet követtek el Koppenhágában: az éj leple alatt egy nagy zsák krumplit helyeztek a Folketing (parlament, a köznyelvben Christiansborg) lépcsőjére. Így tiltakoztak „a nép nevében” az akkori jobbközép kormánykoalíció, nevezetesen POUL SCHLÜTER miniszterelnök (Konzervatív Néppárt) személyéhez fűződő gazdasági és adóreform, az ún. „krumpli csomag” ellen, melyet azért neveztek így, mert a Dániában hagyományosan fontos őszi krumpli szüret idejére esett.

A dán humornak ez a jellegzetes megnyilvánulása azonban nem bizonyult jó tréfának: az 1986-os reform olyan folyamatot indított el az akkor katasztrofális bel- és külgazdasági helyzetben lévő országban, melynek révén a gazdaságot rövid távon sikerült konszolidálni, s hosszú távon Dániát (a többszöri, időnként rendkívüli választásokat követő kormányváltás ellenére) Európa egyik legkedvezőbb helyzetű, legerősebb gazdaságú országává tenni. A több évtizedes siker tehát éppen a „krumpli csomaggal” indult.²

A kormány 2005-ben ugyan reformprogramot indított, melyet évenként monitoring alapján finomított és bővített, ezt azonban nem a gazdasági helyzet, hanem más, főként távlati jellegű, versenyképességi, vagy szociális szempontok tették szükségessé.

A folyamatba a 2008. őszi pénzügyi világválság durván beleavatkozott, s Dánia újabb reformcsomag kidolgozására, továbbá olyan lépésekre kényszerült, amelyek, ha fő céljukat nem is, jellegüket tekintve némileg emlékeztetnek a „krumpli csomagra”.

A kormány hangsúlyozta, hogy nem alapvetően új reformról van szó, hanem a korábban elhatározott döntések egy részének a válságkezelés által szükségessé tett módosításáról³. A liberális-konzervatív koalíció, (a dán történelem egyébként egyik legnépszerűbb kormánya) tehát igen rövid időn belül a korábbi reform módosítására, átdolgozására kényszerült.

Am ezúttal senkinek sem volt kedve tréfálkozni.

---

* A BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, címzetes főiskolai docens.

¹ William Shakespeare: „Hamlet, dán királyfi”, I. felvonás, 5. szín. Arany János fordítása.

² Bővebben l. dr. Szúcs R. Gábor: „Dánia” Press Publica Bp., 2000. 110-114. old.

³ „The Most Significant Danish Reforms” (A legjelentősebb dán reformok) Danmarks Finansministeriet (dán pénzügyminisztérium) <http://www.fm.dk> (angolul).

1. A dán gazdaság és a reformok. A válság előtti állapot¹

Mindenekelőtt azt célszerű bemutatni, *milyen állapotban* találta a dán gazdaságot a válság. Ehhez, a reformok ismertetésével egyidejűleg áttekintjük a makrogazdasági helyzetet.

2005-ben a kormánynak, a reform első lépéseként parlamenti többséget² sikerült szereznie a *helyi önkormányzatok (kommunák)* átszervezéséhez, a regionális szerkezet egyszerűsítéséhez. A 2007-től alkalmazott rendszerben egyaránt volt összevonas, és új közigazgatási egységek létrehozása is – mindez a racionálisabb tevékenység érdekében.

2006 júniusában sikerült parlamenti többséget szerezni a reform egy másik eleméhez, a *Jóléti Egyezményhez*, amely lényegében a *nyugdíjrendszer* fokozatos, hosszú távú átalakításának programja³. Ennek legfontosabb eleme, hogy a nyugdíjkorhatárt 2040-ig fokozatosan, a 60. életévüket betöltöttek születéskor várható élettartamának megfelelően emelik, úgy, hogy az előrehozott nyugdíjba vonuláshoz szükséges minimális szolgálati idő egységesen 19,5 év legyen. E számítás szerint az aktív keresők száma a mintegy öt millió lakosú Dániában 2040-ig 250 ezer fővel nőhet. Az Egyezmény szerint emellett 2012-ig 10 milliárd DKK alaptókéval (1 DKK=35,040 HUF, 2008. december 5-i árfolyam) ún. *Globalizációs Alapot* hoznak létre a *közép- és felsőfokú oktatás*, valamint a *kutatás-fejlesztés* támogatására. Az Alap azért kapta ezt a nevet az, mert célja a válaszadás a globalizációs kihívásokra.

2007 augusztusában hirdette meg a kormány 2015-ig szóló *középtávú stratégiáját*, „*Dánia – új célok felé*” címmel. Ennek fő elemei a következők voltak⁴:

- a *fenntartható növekedés* biztosítása, adóemelés, vagy egyéb *megszorítások nélkül*;
- az *állami költségvetésben* strukturális jellegű, tehát *tartós többlet* jön létre, melynek mértéke a GDP 0,75- 1,75%-a;
- a *foglalkoztatottság* 2015-ig 20 ezer fővel nő;

¹ U.o., 1-3.old.

² A dán kormányok hagyományosan kisebbségben vannak a Folketingben (parlament), ezért minden törvény szavazása előtt egyeztetniük kell az ellenzékkel.

³ A *jelenlegi dán nyugdíjrendszer* négy fő eleme:

- A házastárs, élettárs utáni pótlékot is tartalmazó, lényegében minden dán polgárnak alanyi jogon járó, ám igen alacsony *népnyugdíj* (Folkepension);
- Az *előrehozott nyugdíj* (Fordtidspension), amely (nem tévedés!) 18 és 62 éves kor között vehető igénybe, ám feltétele a legalább 50%-os munkaképtelenség. Igen sokan kifogásolják, mert számos munkabíró, de pl. kábítószerezrel élő fiatal (a gyógyítás helyett) kihasználja ezt a lehetőséget, és meg sem jelenik a munkaerő-piacon;
- Az ún. „*munkaerő-piaci nyugdíj*” amely a munkáltatók 90%-a által biztosítható. Ennek alapját több elemből (a minimálbér, illetve az azon felüli járulékok) állítják össze, s ez képezi a nyugdíj nagyobbik részét. Mindenkor pontos összege a munkavállalók (szakszervezetek) és a munkaadók közti megállapodástól függ. A munkavállalók és a munkaadók ún. munkaerő-piaci hozzájárulást fizetnek, amely ennek részbeni fedezetét biztosítja;
- Egyéni megtakarítás, *magán nyugdíjpénztárak* révén. Ennek fedezetét akár egy összegben (tőkenyugdíj, dánul: kapitalpension), akár részletekben, adott időszak alatt (pl. 10 évig) folyamatosan befizetett tőkéből (részletnyugdíj, dánul: ratepension) lehet biztosítani.

A nyugdíjkorhatár 67 év, de (a korábban említett korengedményes megoldástól eltekintve) betöltött 65. életévvel már kérhető (azok, akik 1999. július 1-jéig betöltötték 67. évüket, 60 éves kortól kérhetik).

⁴ „The Most Significant...” i. m. Annex 1.1. (angolul).

- a *munkaórák* száma 2015-ig akkor sem változik, ha a demográfiai okok (a munkaerő-kínálat bővülése) megengednék a csökkentést. A végrehajtás kidolgozására Munkaerő-piaci Bizottság alakul, kormányzati és érdekképviselői szervek részvételével;
- a helyi *önkormányzatok fejlesztésére* 2013-ig összesen 6,3 milliárd DKK-t költenek, további 10 milliárdot pedig a *központi közigazgatás* korszerűsítésére szánják¹;
- az *állami egészségügyi hálózat* fejlesztésére fordítandó összeg a 2015-ig terjedő időszakban 50 milliárd DKK²;
- befagyasztják az adókat, *nem lesz adóemelés*. Ennek ellenőrzéséről a megalakuló Adóügyi Bizottság gondoskodik;
- *energetika*: az energiafogyasztás 2020-ig, 2006-os bázison 4%-kal csökken, a megújítható energiaforrások 2025-re elérik a teljes fogyasztás 20%-át. Az energiaadók a teljes időszakban a 2008. évi reálértéken maradnak.

A fentiek jól érzékeltetik a kormányzati elképzelés fő irányát. A 4. pontban bemutatjuk, hogy a válság miatt ezekből mi vált csakhamar tarthatatlanná.

Dánia nem csatlakozott az euróövezethez (ún. opt out-ot élvez), a *maastrichti kritériumokat* azonban, a legutóbbi adatok szerint teljesíti:

1. táblázat

A maastrichti kritériumok és Dánia³ (adatok százalékban, 2007)

	Infláció (HICP)	Hosszú lejáratú kamatláb (10 évre szóló)	GDP-arányos költségvetési egyenleg	GDP-arányos államadósság
Dánia	2,0	4,3	4,4	26,4
EU-25	2,7	4,6	-1,2	59,9
Euróövezet	2,5	4,3	1,0	66,9
<i>Kritérium</i>	<i>3,2</i>	<i>6,5</i>	<i>-3,0</i>	<i>60,0</i>

Az *egyensúlyi helyzet* tehát kifejezetten jó, Dánia ebből a szempontból több euróövezetbeli tagállamnál is jobban teljesít. Különösen figyelemre méltó, hogy az államadósság a kritérium felét sem éri el, a költségvetés pedig többlettel zárul. Tekintsük most a *fő gazdasági mutatókat* a válság előtti állapot szerint, a Dán Gazdasági Tanács adatai alapján (2. táblázat).

A fejlett országok zömében tapasztalható mérsékelt (és a korábbi évek 3% körüli átlagához mérten csökkenő) ütemű GDP-növekedéstől eltekintve tehát Dánia gazdasága a válságot megelőzően *egészséges* képet mutatott. Ez nagyon sokat számított a későbbi intézkedések kidolgozásánál, hiszen alapjában véve jó állapotban lévő gazdaságra kellett azokat alkalmazni. Szerencsétlen körülmény viszont, hogy a válság a

¹ Pedig a dániai önkormányzatok jelenleg is rendkívül hatékonyan működnek, ami annak is betudható, hogy a helyi lakosok által fizetett valamennyi adó mintegy 60%-a náluk marad.

² Nagy a hiány jól képzett orvosokból és ápolókból – az egészségügyi pálya régóta nem vonzza a dán fiatalokat.

³ „The Most Significant...” u. o.

³ „The Most Significant...” u. o.

reformfolyamat, és a hosszú távú gazdaságpolitikai elképzelések megvalósításának „kellős közepén”, lényegében váratlanul érte Dániát. SHAKESPEARE Hamletjével élve tehát valóban „kizökkent az idő”. Olyan helyzet jött létre, amelyben sürgős intézkedésekre volt szükség.

2. táblázat
A dán gazdaság néhány mutatója 2007-ben¹

Reál GDP növekedés, %	1,6
Az állami költségvetés egyenlege, Mrd DKK	+ 75,0
A folyó fizetési mérleg egyenlege, Mrd DKK	+ 12,0
A kereskedelmi mérleg egyenlege, Mrd DKK	+ 2,6
Munkanélküliek száma, ezer fő	kb. 78
A foglalkoztatottság növekedése, ezer fő	kb. 80
A munkabérek növekedési üteme, 2006 = 100%	3,9
Éves infláció, %	1,8

2.A válság hatásai Dániára 2008 III. negyedétől – lépéskényszer

2008. szeptember után egymást követték a *kedvezőtlen fejlemények*.

A GDP a III. negyedévben a II. negyedévhez képest 0,5%-kal csökkent. 2007 III. negyedévéhez mérten a csökkenés 1,2%.

A *magánfogyasztás* III. negyedévi mérséklődése 0,6%, a személygépkocsi eladások ebben az időszakban 5,1%-kal zuhantak.

2008 októberében már mintegy 500 dán cég jelentett csődöt, ami közel 80%-os növekedést jelent 2007 azonos időszakához viszonyítva. Ugyanebben az időszakban csak 1715 új céget alapítottak, amely 2004 óta a legalacsonyabb szám, és 2007 azonos időszakához képest 7,5%-os visszaesést jelent.²

Még megdöbbentőbbnek tűnik néhány, *pénzügyi jellegű* adat.³ A *vállalatok adózás előtti eredménye* az egy évvel korábbihoz képest 2008 III. negyedévében 76%-kal (!) csökkent (összege 6,9 milliárd DKK). Az árfolyamváltozások önmagukban 208%-os csökkenést okoztak (2007. III. negyedév: 972 millió DKK nyereség, 2008. III. negyedév: 1779 millió DKK veszteség). A kamatbevételek 71,9%-kal, a banki portfóliókban lévő részvények árfolyama átlag 25,4%-kal zuhant. (Ezek nem I-III., hanem csak III. negyedévi adatok!)

¹ Danmarks Økonomiske Råd: *Dansk Økonomi Efterår 2008*. Diskussionsoplæg (Dánia gazdasága 2008 őszén, Vitairat), a Dán Gazdasági Tanács kiadványa, <http://www.dors.dk>, dánul. A 25 tagú, állami és NGO vezetőkből, valamint kutatókból álló „Bölcsseknek” (Vismaend) is nevezett Dán Gazdasági Tanács 1962 óta működik, a kormány tanácsadó, főképp azonban „vitatkozó” szerveként

² „Børsen” gazdasági napilap, 2008. december 1., dánul.

³ „Pengeinstitutionens regnskaber for tredje kvartal 2008” DNB Offentligørelse, 2008/3. (A pénzintézetek elszámolása, 2008. III. negyedév, a Dán Nemzeti Bank közleménye), dánul

2008 januárjában a „*bankTrelleborg*” pénzügyintézet csőd közeli helyzete már jelzés lehetett (végül egyesült a Sydbankkal), biztos jel volt azonban *Roskilde Bank* 2008. augusztusi csődje. A pénzügyintézetet a Dán Nemzeti Bank vette át; ilyen eset még nem fordult elő a dán gazdaságtörténetben. Megállapodás is jött létre új, a bankokat segítő, sőt, felszámolásuk esetén közreműködő „készenléti szervezet” létrehozásáról.¹

Az *egyéb csődök* közül kiemelkedik a *Sterling Airlines* „fapados” légitársaságé.

Zuhantak a *lakáspiaci* árak: 2008 októberében, egy hónap alatt összesen mintegy 2 milliárd DKK-val, s ezzel együtt nőtt a kényszerárverések száma a lakáspiacon.²

Mielőtt bemutatnánk az ebben a valóban rendkívüli helyzetben tett intézkedéseket, vázoljuk fel, milyen kiutat *nem keresett* a dán kormány.

- *ANDERS FOGH RASMUSSEN* kormányfő (Liberális –Venstre – Párt), az elterjedt hírekre reagálva kijelentette: *visszautasít* minden feltételezést arra vonatkozóan, hogy az *állam banki részvényeket vásárol*, tehát *tulajdont* szerez a kereskedelmi bankokban. Az ellenzéki pártok (Szociáldemokraták, Szocialista Néppárt) által szorgalmazott lépésről elmondta: „rossz ötlet, hogy az állam irányítsa a kereskedelmi bankokat... ez nem az állam dolga. Az adófizetők pénzén legfeljebb biztonsági háló hozható létre. Ezt megtettük”.³ (Erről később, az intézkedések bemutatásánál szólnunk.)
- *PER STIG MÖLLER* külügyminiszter (Konzervatív Néppárt) az elterjedt hírekre reagálva kizárta annak lehetőségét, hogy valamiféle „villámszavazás” legyen az *euró övezethez* történő dán csatlakozásról.⁴ A híresztelésre az adott alapot, hogy bizonyos felmérések szerint a lakosság némileg több mint 50%-a lenne a csatlakozás mellett. „Ez a lépés nem lenne bölcs dolog a világválság kellős közepén”, mondta a külügyminiszter, jelezve, hogy Dánia kimaradása az euró övezet közös válságkezeléséből (a kamatpolitikát is beleértve) valóban kedvezőtlen. A megoldást szerinte az jelenti, hogy „helyreállítják az EU intézményes alapjait”, vagyis sikerül elfogadtatni a Lisszaboni Szerződést. Dánia tehát nem keresi sietve az euró „védelmét”, már csak azért sem, mert a korábbi tapasztalatokból kiindulva ennek lakossági támogatottsága nem meggyőző. Ezzel összhangban nyilatkozva a *kormányfő* sem zárta ki a *2011-ben* az euró övezethez való csatlakozásról rendezhető népszavazás lehetőségét.⁵
- Az ellenzéki *szociáldemokratáknak* (ez a párt hivatalos neve, benne a „párt” szó tehát nem szerepel) is voltak javaslataik.⁶ Ezek szerint meg kell szüntetni a bankok vezetőinek kedvezményes részvényvásárlási jogát, nagyobb nyilvánosságot kell biztosítani a kereskedelmi bankok gazdálkodásának, s a bankoknak saját finanszírozási alapot kell létrehozniuk a kockázatok fedezésére. Különösen felháborítónak tartják azt, hogy a nehéz helyzetbe került pénzügyintézetek saját részvényeket adtak el a mit sem sejtő magánszemélyeknek, ezzel hatalmas károkat okozva nekik. (Jogi szakértők szerint egyébként ez kimeríti az „*insider deal*”, azaz bennfentes kereskedelem fogalmát, tehát bűncselekmény.)

¹ „Børsen” c. gazdaságpolitikai napilap 2008. január 30., november 10-12., dánul.

² U.o., november 12., dánul.

³ „Politiken” c. napilap, 2008. december 1., dánul.

⁴ „Information” c. napilap, 2008. október 31., dánul.

⁵ U. o.

⁶ „Krisen i finanssektoren – Nødvendige juseringen til gavn for de danske kunder” (A pénzügyi szektor válsága – a dán ügyfelek javát szolgáló, szükséges intézkedések). A dán szociáldemokraták honlapja (<http://www.socialdemokraterne>), 2008. október 1., dánul.

2008 októberére a dán vezetés *lépéskényszerbe* került: a rendkívüli, vagy válsághelyzetekben használt tipikus dán politikai kifejezéssel „széles többséget” kellett megszerezni a megoldáshoz. Ez azt jelentette, hogy az ellenzék nagy részének is elfogadható lépéseket kell kidolgozni. Még hozzá sürgősen.

3. Törvény a gazdasági stabilitásról (2008. október 10., L. 33. szám)¹

Az említett „széles többség” végül létrejött: 2008. október 10-én a Folketing a kormánypártok, továbbá az ellenzék döntő többségének jóváhagyásával elfogadta a gazdasági stabilitásról szóló törvényt; egyedül a szélső baloldal és a Zöldek egyesüléséből létrejött Egységes Lista (Enhedslisten) szavazott ellene. A törvény visszamenőlegesen, 2008. október 1-jével lépett hatályba. Elfogadását a mellette szavazó pártok *közös politikai nyilatkozata* előzte meg, amely ismertette a törvény célját és fő pontjait.² A Dán Nemzeti Bank egyetértő nyilatkozatában azt hangsúlyozta, hogy nincs szükség külön „növekedési csomagra”, amelyet sok ellenzéki politikus követelt: a törvény önmagában garantálja a megoldást. Hasonlóan nyilatkozott a bankok szövetségeként, érdekképviseletként működő *Pénzügyi Tanács* (Finansråd), továbbá a munkaadói szövetségek, érdekképviselet is. Miután a legnagyobb dániai *szakszervezeti szövetség* (Landesorganisation – LO) szociáldemokrata kötődésű, szintén egyetértett a törvénnyel, bár megjegyezte, hogy elemzői szerint a válság 2010 előtt nem ér véget³.

A törvény „margóján” 2008. október 31-én elvi megállapodás jött létre a Gazdasági Minisztérium, valamint a *Dán Biztosító és Nyugdíjegyület* között a *nyugdíj-biztosítások* portfóliójának átalakításáról.⁴ Ennek lényege, hogy minél kevesebb kockázattal járjon a nyugdíjalapokba történő befektetés, illetve, hogy a befektetett összegek értékállandóságát megőrizzék. Átalakítják a jelzálog-portfólió kamatszerkezetét, a biztosítók a különféle bónuszokat nem a nyugdíjalapokból finanszírozzák, s a befektetéseket *kevésbé teszik függővé az aktuális piaci folyamatoktól*. Ez azt jelenti, hogy noha a válság (az ingatlanárak zuhanása) miatt a nyugdíjalapok portfóliójában lévő jelzálog-kötvények értékét csökkenteni kellene, ezt a lépést igyekeznek elkerülni.

A törvény *lényegesebb elemei* az alábbiak

- *2010-ig hatályos*, tehát két évre szól. Rendelkezései értelmében az *állam feltétel nélküli garanciát vállal* minden, biztosítással nem rendelkező természetes és jogi személy valamennyi, dán bankban lévő követelésére. A rendelkezés nem említ felső értékhatárt. A garancia alól csak a biztosítással fedezett kötvények képeznek kivételt. A biztosíték azonban a külföldi bankok dániai fiókjaira is vonatkozik, amennyiben azok tagjai a fent említett Pénzügyi Tanácsnak. Nem vonatkozik ezzel szemben a garancia a dán pénzügyintézetek külföldön elhelyezett követeléseire.
- A törvény *magyarázata* kifejti: a *dán gazdaság alapvetően stabil*, alacsony a munkanélküliség és az infláció, a fizetési mérleg és a költségvetés is többletet mutat. Az USA-ból kiindult pénzügyi válság azonban komolyan veszélyezteti a fi-

¹ Lov om den økonomiske stabilitet. Forklarende noter til loven. (A gazdasági stabilitásról szóló törvény. Magyarázó megjegyzések a törvényhez.) A dán Gazdasági Minisztérium honlapja (<http://www.om.dk>), dánul.

² U. o.

³ U. o. 2008. december 1.

⁴ U. o., melléklet.

zetések biztonságát, mert megrendíti a bankok, cégek és polgárok közötti bizalmat, „veszélyt jelentve egész Dániára”. A parlament (egy kivételével) valamennyi pártjának jóváhagyásával, tehát gyakorlatilag *teljes politikai támogatással* született törvény, az állami garancia révén ezt a *bizalmat* hivatott helyreállítani. A kimondatlan feladat lényegében annak megakadályozása, hogy a válság széles körben átterjedjen a *reálgazdaságra* is.

- A garanciaséma a következő: a rendszert a *Magánkockázati Társaság* (Det Private Beredskab, DPB) nevű *magánbank-biztosító egyesülés*¹ kezeli, amely maximum *35 milliárd DKK-val* (a dán GDP 2%-a) járul hozzá a létrehozandó *Garancia Alaphoz*. Az összeget a DPB-ben részes pénzüzetek adják össze, de olyan bank is részesülhet belőle, amely nem fizetett hozzájárulást. Az Alap eszközei a *bajba jutott pénzüzetek megsegítését*, a más módon nem biztosított hitelezők dán bankokkal szembeni követeléseinek fedezését szolgálják, erre jelentenek tehát garanciát.
- A rendszernek *három eleme* van:
  - a) A konkrét ügyletek lebonyolítását ún. *Szanáló Vállalat* (Afviklingssselskab, angolul Winding up Company) végzi. A Szanáló Vállalat esetleges veszteségeihez a DPB 10 milliárd DKK-val járul hozzá.
  - b) A Magánkockázati Társaság által rendelkezésre bocsátott, fent említett 35 milliárd DKK-n felüli összeg teljes egészére az *állam vállal garanciát*, ám a DPB ennek fejében évente 7,5 milliárd DKK-t fizet az államnak, *garancia díj* címen. A garancia díjat a DPB-ben részes bankok adják össze, ennek felosztásáról a DPB gondoskodik.
  - c) A rendszer megszűnése, tehát *2010 utáni veszteségeket*, amennyiben azok meghaladják a 25 milliárd DKK-t (10 milliárd DKK fent említett hozzájárulás, és két évre összesen 15 milliárd DKK garancia díj), teljes egészében a DPB fedezi.
- A dán hatóságok fél évente azonos szempontok szerint összeállított *jelentést* készítenek az *Európai Bizottság* részére, az EU hatályos előírásai alapján. Ennek során minden, *3 milliárd DKK-nál nagyobb mérleg főösszegű bankszanálásról* beszámolnak a Bizottságnak.

Az *Európai Bizottság értékelést készített* a Törvényről.² A fő szempont az volt, megengedett kereteken belüli *állami támogatásnak* minősül-e, hiszen a 35 milliárd DKK-n felüli összegért a *dán állam vállalt teljes garanciát*. Bár az állami támogatás korlátozására vonatkozó uniós követelményrendszer minden részlete a Bizottság szerint sem tisztázott, az intézkedés *átfogó hatású* kell legyen, érintse az egész gazdaságot. A tagállamok ugyanakkor csak a cél eléréséhez *feltétlenül szükséges mértékben* bocsássanak rendelkezésre állami forrásokat. A Bizottság megállapította, hogy bár a törvény néhány részlete a versenyszabályokat tekintve vitatható, a jelenlegi helyzetben, amikor még az egészséges bankok is pénzügyi nehézségekkel küzdenek, a dán intézkedés *jogosnak tekinthető*, alkalmas a zavarok elhárítására, főként pedig a bizalom helyreállításra. A *féléves jelentések* ugyanakkor biztosítékot, mint-

¹ „Det Private Beredskab” (DPB) dánról szinte lefordíthatatlan, szó szerint „magán készültséget, készenlélet” jelent, tehát így értelmetlen. Bizonyos források „szektor alapnak” nevezik, ez sem szerencsés, részben, mert nem fejez ki semmit, részben mert éppen a lényeg: a kockázatvállalás sikkad el. Ezért választottam a *magánkockázati társaság* kifejezést. A DPB-t egyébként a Finansråd (Bankegyesület) alapította 2007-ben, éppen a bajba került bankok szanálása céljából. Tagjai dán tulajdonú és Dániában működő külföldi tulajdonú bankok, pénzüzetek. (További információk: <http://www.finansrad.dk>)

² A dán Gazdasági Minisztérium honlapja, u. o., melléklet.

egy védelmet (safeguard) jelentenek a torzulások veszélyének elhárítására. Követelmény ugyanakkor, hogy a jóváhagyott intézkedéseken túlmenően a dán állam más lépést e téren *a továbbiakban nem tehet*.

Ily módon a dán intézkedés „zöld lámpát” kapott az Európai Bizottságtól is.

4. A Dán Gazdasági Tanács (a „Bölcsek”) javaslata bizonyos konkrét intézkedésekre

A kialakult helyzetben a már említett „Bölcsek”, a Gazdasági Tanács javaslatokat dolgozott ki a lehetséges pénzügyi, főképp azonban fiskális lépésekre.

Ennek kiinduló pontját a Tanács *makrogazdasági prognózisa* adta.² Eszerint:

- a GDP 2008-ban csak 0,4%-kal nő, ezt követően 2011-ig évi 0,5-0,7%-kal csökken;
- a költségvetés aktívuma fokozatosan „elolvad”: 2011-ben 3 milliárd DKK hiányrá kell számítani;
- az infláció alacsony lesz, továbbra sem haladja meg a 2,0%-ot;
- a foglalkoztatottság 2008-ban még 24 ezer fővel növekszik, ám 2009-ben már 45 ezer, 2010-ben 48 ezer fővel csökken, s e folyamat 2011-re is csak lassul (19 ezer fős csökkenés), de iránya nem fordul meg;
- az ingatlanárak a következő öt évben akár 20%-kal is csökkenhetnek, s elérhetik a 2005-ös szintet;
- a beruházások legnagyobb visszaesése 2009-2010-ben várható, ekkor akár évi 10-20%-os zuhanás is elképzelhető.

A helyzetfelmérés hangsúlyozza: az elmúlt hónapokban alapvetően megváltozott a külső környezet: *a válság tartósan ígérkezik*. Annak érdekében, hogy a dán gazdaság „normál aktivitási szint alá csökkenése” elkerülhető legyen, az alábbi intézkedések vehetők fontolóra.

- *Kamatpolitika*: a Tanács nem javasolja a kamatcsökkentést, mert ez a DKK helyzetének megrendülését vonhatja maga után (utal a svéd és norvég példára, ahol ez bekövetkezett). Dánia e téren különösen nehéz helyzetben van, mert el kívánja kerülni az árfolyam-ingadozást, de nem csatlakozik az euró övezethez. A kamatemelés (az árfolyam védelmében) nem csupán a GDP lassulásával járna, hanem a fogyasztók is megéreznék, így (a hitel igénybevétel csökkenése miatt) a fogyasztás nem gyakorolhatna felhajtó erőt a gazdaságra. *A kamatpolitika terén tehát gyakorlatilag nincs, vagy alig van mozgástér.*
- Az egyetlen reális megoldás lehetősége az *adópolitika* terén mutatkozik. Legkésőbb 2010-től *adóreformot* kell bevezetni. A fő cél az *adócsökkentés*, ám a gondolatmenet minden változatnál a *forrás megteremtésének lehetőségéből* indul ki. Több *változatot* is kidolgoztak, az alábbiak szerint.

I. sz. csomag

1. variáns:

- ⇒ a munkavállalói részvényekre vonatkozó adókedvezmények csökkentése;
- ⇒ a munkavállaló által az egészségbiztosításra fordított költségek kisebb mértékben csökkenthessék az adóalapot;
- ⇒ a totálkáros autókra érvényes regisztrációsadó-kedvezmény megszüntetése;
- ⇒ a bérelt gépjárművekre vonatkozó adókedvezmények megszüntetése.

¹ „Forrás: „Børsen” gazdasági napilap, 2008. december 1., dánul. A szóban forgó anyag lezárásának időpontja: 2008. november 23.

² U. o.

2. variáns:

- ⇒ az *energiaadók* növelése a GDP alakulásával azonos ütemben változzék (tehát részarányuk a GDP-ben állandó maradjon);
- ⇒ a *széndioxid-kibocsátási (CO₂) kvóta* eladásának megadóztatása.

3. variáns:

- ⇒ A *luxuscikkek*re vonatkozó 100-150%-os ún. „pontadók” növelése.

Az így elérhető, tehát adócsökkentésre fordítható többletbevétel összege a három variáns leghatékonyabb kombinációja estén: *15 milliárd DKK*.

II. sz. csomag

A *jövedelemadó* 5,0 milliárd DKK-val történő csökkentésére úgy teremtenék *forrást*, hogy a *közvetlen (fogyasztási) adókat* egyúttal 2,5 milliárd DKK-val növelnék. Ez volna az *egyik*, fedezetül szolgáló *forrás*. Az ún. „*Dream modell*”¹ alapján kiszámították, hogy a két intézkedés közti, 2,5 milliárd DKK különbség mekkora *fogyasztásnövekedést* generál. Az ebből származó adóbevétel-növekmény volna a *másik forrás*. E lépéseket kombinálnák a személyijövedelem-adó sávok némi módosításával, továbbá a már említett energiaadó és „pontadó”(luxuscikkek adója) emeléssel. Így elérhető, hogy az adócsökkentés *36%-ban önmagát finanszírozza* (tehát adóemelésekkel pótolható), a fennmaradó hányadot pedig a *Dream modellből* kiszámítható *fogyasztásnövekedés* miatt *növekvő adóbevétel* pótolja.

Az ilyen alapon adócsökkentésre fordítható *többletbevétel 20 milliárd DKK*.

III. sz. csomag

Az előzőekhez 5 milliárd DKK összegű *házbér/lakbérbevételi adó* növelés járulna, s ez megteremtené a további személyijövedelem-adó csökkentés alapját, a felső sávhatárok növelését. Az adócsökkentésre fordítható *többletbevétel 25 milliárd DKK*.

Az elképzelést természetesen szinte azonnal *számos kritika* érte, melyek többsége azt róta fel legfőbb hiányosságként, hogy erőtlen, nem eléggé bátor javaslatokat tartalmaz. Voltak a pontatlanságot emlegető megjegyzések is, mások a bizonytalan tényezőket emelték ki az elemzésből (pl. az adócsökkentés általi foglalkoztatottság- vagy fogyasztásnövekedést).

Miután azonnali teendőkre nem vonatkozó *ajánlásról, vitaanyagról* van szó, egyik változatról sem született döntés, sőt, a vita decemberben is folytatódott.

A Tanács *2009 márciusában*, ennek figyelembe vételével *új elemzést* készít.

5. Összefoglaló, értékelő megjegyzések

Dánia *erős és egészséges szerkezetű, stabil gazdaságát* elsősorban a *pénzügyi* téren (a bankszférában) érte a válság, a gazdaság többi területére némileg tompítva érkezett el, - de elérkezett. Néhányan ugyan megemlézték a gazdasági kormányzat (az alapjában jó reálgazdasági helyzetnek betudható) késői reagálását a válságra, de ez nem volt általános. A baloldali ellenzék, főként a *Szociáldemokraták* természetesen a profit nagyságával soha nem elégedett bankszektort tették felelőssé a következményekért, ám azt minden politikus és elemző belátta, hogy a krízisnek *nem dániai, hanem világgazdasági okai* vannak.

¹ DREAM = Danish Rational Economic Agents' Model, független dán közgazdászok által, a fogyasztói korcsoportok figyelembe vételével kidolgozott, dinamikus modell. Bővebben l. <http://www.dreammodel.dk>.

Politikai álláspontjukat természetesen nem feladva úgy reagáltak tehát a válságra, mint *Dániát kívülről ért „támadásra”, amely összefogást, egységes fellépést követel.* Különösen érdekes, sőt, a dán történelemben szinte példa nélkül álló eset, hogy a jobbközép *Liberális (Venstre) Párt* és a *Szociáldemokraták* közös nevezőre jutottak: ez a két párt ugyanis, elvi okból soha nem lépett még koalícióra egymással. (Nem is szólva a Kommunista Pártból 1956-ban, éppen a magyarországi forradalom eltiprása miatt kivált, markánsan baloldali Szocialista Néppártról, vagy a parlamenti „paletta” jobbszélén lévő, a kormányban részt nem vevő, gyakran xenofóbiával vádolt Dán Néppártról – ezek a pártok is csatlakoztak a nyilatkozathoz.)

Ezt a valóban széles körű egységet mutatja a *közös politikai nyilatkozat*, amely a *bizalomerősítő csomag* elfogadását kísérte. Az *ellenzék* egy része, amellet, hogy csatlakozott e nyilatkozathoz, természetesen saját filozófiájából kiindulva *önálló javaslatokat* is kidolgozott a megoldásra.

Figyelemre méltó, hogy a kormánykoalíció nem menekült azonnal az *euróövezet* „akolmelegébe”. Egyfelől nem is látta biztosítottnak, hogy a *reálgazdaságra* nézve ez *valóban hatékony* (a kormányfő, A. F. RASMUSSEN egy korábbi kormányban adóügyi miniszter volt, van tapasztalata tehát gazdasági téren), másfelől a közvélemény-kutatások szerinti, alig több mint 50%-os többség nem jelent elég biztosítékot ehhez a fontos lépéshez. (A maastrichti szerződésre vonatkozó népszavazás előtt is volt időszak, amikor az „igen” és „nem” így, csaknem „fej-fej mellett” állt). A domináló elem a közvéleményben alighanem még mindig az *önálló (nemzeti) döntés lehetőségének elvesztésétől való félelem*. Az esetleges újabb, az EMU csatlakozásról (az euró bevezetéséről) szóló népszavazás nem hivatalosan megnevezett *2011-es dátumáig* még egyébként is sok minden történhet. Az a tény, hogy a „mentőcsomag” *két évre* szóló pénzügyi intézkedéseket (állami garanciát) tartalmaz, nem egyértelműen annak a jele, hogy a kormány szerint a válság két év múlva véget ér. Csupán arra számítanak, hogy ez idő alatt *a nagyobb bajok elkerülhetők*, időt lehet nyerni, gondolkodni lehet a továbbiakon.

Bizonyára a „Bölcsekkel” értenek egyet, akik szerint *elhúzódó válságra* kell számítani.

Felhasznált irodalom

- „The Most Significant Danish Reforms” (A legjelentősebb dán reformok) Danmarks Finansministeriet: (dán Pénzügyminisztérium) <http://www.fm.dk> (angolul).
- Danmarks Økonomiske Råd: *Dansk Økonomi Efterår 2008*. Diskussionsoplæg (Dánia gazdasága 2008 őszen, Vitairat), a Dán Gazdasági Tanács kiadványa, <http://www.dors.dk>, dánul.
- Pengeinstitutionens regnskaber for tredje kvartal 2008” DNB Offentligørelse, 2008/3, (A pénzügyintézetek elszámolása, 2008. III. negyedév, a Dán Nemzeti Bank közleménye), dánul.
- A Børsen c. gazdaságpolitikai és a Politiken, valamint az Information c. politikai napilap 2008. évi számai.
- „Krisen i finanssektoren – Nødvendige justeringen til gavn for de danske kunder” (A pénzügyi szektor válsága – A dán ügyfelek javát szolgáló, szükséges intézkedések). A dán Szociáldemokraták honlapja (<http://www.socialdemokraterne>), dánul.
- Lov om den økonomiske stabilitet. Forklarende noter til loven. (A gazdasági stabilitásról szóló törvény. Magyarozó megjegyzések a törvényhez) A dán Gazdasági Minisztérium honlapja (<http://www.om.dk>), dánul.
- DR. SZÜCS R. GÁBOR: „Dánia”. Press Publica kiadó, Budapest, 2000.

KORNEL HALMOS*

MARKET EFFICIENCY ANALYSIS OF THE HUNGARIAN STOCK MARKET

Two economists are walking along the street. One of them spies a \$100 bill lying on the pavement, and leans down to retrieve it. The second one restrains him. Don't be ridiculous, John! If that were really a \$100 bill, someone would already have picked it up. [1]

INTRODUCTION

After the re-establishment of the Budapest Stock Exchange in 1990, the first tests to measure market efficiency were made in 1999. [2] Since then several studies have been published on the topic, nevertheless numerous misinterpretations can be found in publications and in the press.

This study makes an attempt to clarify the misconstructions, analyses the efficiency of the Hungarian Stock Exchange. It compares the new results with the international outcomes and with the results which were based on the time serials up till 1999, and *reductio ad absurdum* gives evidence of inefficiency of technical analysis and proves the unpredictability of share prices.

1. EFFICIENCY OF THE CAPITAL MARKET

If we accept that risk free investments are accessible for everyone then active portfolio management can support the value maximizing aims of the investors by constructing risky portfolios. Furthermore, because the process also has costs, active portfolio management makes sense only if the earnings surplus of the active portfolio management surpasses the supplementary costs. [3]

Passive portfolio management – which is practically cost free - is closely linked to the definition of capital market efficiency which was formulated by EUGENE FAMA: “The market in which prices fully reflect available information is called efficient.” [4]

1.1. Early studies

Bachelier wrote in his dissertation about capital market efficiency. He established that in mathematical understanding the expectation of a stock market speculator was zero. [5] His work was initially slightly known, however, after some years it had a significant effect on the statistic and mathematic description of the Brown motion, which is closely related to the theory of efficient capital markets.

---

* Budapest University of Technology and Economics, PhD student, treasury risk manager. Magyarországi Volksbank Zrt.

KEYNES in its article from 1923 (Some Aspects of Commodities Markets) stated, that the investors in the financial markets should know better what will happen in the future than the market itself. This is the consequence of the hypothesis of the efficient capital markets.

An article by ALFRED COWLES [6] analysed with statistical tools 20 financial advisors' 7500 recommendations. Firstly, he could not demonstrate that the recommendations would have been more successful than the market average. Secondly, he compared the investments of 20 fire insurance companies to those of financial advisor companies, but he could not prove advantage in the advisors' investments. Thirdly, he examined the forecasts of an analyst of the Wall Street Journal over a three-year long period. He found over the course of 90 events the analyst made 45 proper and 45 false forecasts. In addition, by analysing 24 forecasting companies' quarterly data he concluded that even the best ones could only just get ahead of the market average.

1.2. Fama's approach

OSBORNE in his publication from 1962 [7] analysed the Brownian motion of the stock prices and found that it can not be proved that prices move by following any rational structure. Three years later FAMA's two famous articles were published.[8] In his second work is the statement in which he laid down the uselessness of the "chartist" analyses. "*If the random walk model is a valid description of reality, the work of the chartist, like that of the astrologer, is of no real value in stock market analysis.*" Based on the other conclusion of this article, if the share prices moves randomly, and if the capital markets are efficient, then in every second the prices approximate the internal, fundamental value of the shares.

One year later MANDELROT demonstrated that in competitive markets, with rational, risk-neutral investors the future prices were unpredictable, and the prices follow the martingal process. It means that taking into consideration all the earlier events, in a constant environment, the best forecast for the forthcoming period is the value of the previous period. [9]

The next milestone was published in the famous article of FAMA (1970) about the efficient capital markets, in which the previously mentioned definition was included. In the conclusions of this paper the different levels of the efficient market were set down.

The efficient capital market hypothesis became widely known and came to the forefront after MALKIEL's famous book was published in 1973. [10] In this book MALKIEL summarized the substance in plain language and made the area more understandable.

GROSSMAN and STIGLITZ argued that because information was costly, prices could not perfectly reflect the information available, since if they did, those who spent resources to obtain it would receive no compensation, leading to the conclusion that efficient information flow in the market was impossible. [11] The next important article was published in 1985, [12] WERNER F. M. DEBONDT and RICHARD THALER discovered that stock prices overreact, evidencing substantial weak form of market inefficiencies. This paper marked the start of behavioural finance. As a result of the first analyses in this topic, CHOPRA and co-authors [13] strengthened the overreacting effect. In 1994 MALKIEL found that the portfolios, chosen by professional portfolio managers, were not overperforming the market average. In 1997 CHAN, GUP and PAN analysed the capital markets in 18 countries and concluded that the world equity markets were at least weak-form efficient. [14]

1.3. Latest findings – Progressive market theory

In 2001 MARK RUBINSTEIN reexamined some of the most serious historical evidence against market rationality and concluded that the capital markets were rational. [15]

In 2003 MALKIEL [16] examined the attacks on the efficient market hypothesis and concluded that our stock markets were far more efficient and far less predictable than some recent academic papers would have us believe. The final conclusion of the article: “*Periods such as 1999 where ‘bubbles’ seem to have existed, at least in certain sectors of the market, are fortunately the exception rather than the rule. Moreover, whatever patterns or irrationalities in the pricing of individual stocks that have been discovered in a search of historical experience are unlikely to persist and will not provide investors with a method to obtain extraordinary returns. If any \$100 bills are lying around the stock exchanges of the world, they will not be there for long.*”

In the same year WILLIAM SCHWERT [17] showed that when anomalies were published, practitioners implemented strategies implied by the papers and the anomalies subsequently weakened or disappeared. In other words, research findings cause the market to become more efficient, therefore the market is progressing. As a proof of this in 2006 TÓTH and KERTÉSZ analysed the New York Stock Exchange and found evidence that in progressing over time this market’s efficiency was increasing.

1.4. Three categories of efficient capital markets

About perfect capital market pricing, it is statable that if the observable prices in a capital market in a given minute fully reflect all available information, thus the prices are in equilibrium and it will be constant until new relevant information appears. Furthermore, if such information comes out, the market would correctly and instantly react to it. Therefore, in the $t + 1$ time period the observed price indicates the “correct” value of a given company.

This approach cannot be tested due to its generality. But taking into account the CAPM model – as a general equilibratory model – the normal yield is separable from abnormal yields. The effective market hypotheses concede the abnormal yields exist, but they state that the abnormal yields follow normal distribution and therefore predict zero as expected value. It follows from this that the price of a given instrument is influenced only by events in the future. By this approach the capital market can be considered efficient, if the abnormal yields are unpredictable and the prices are sorted by the normal yields and the capital market transactions are zero net present value deals.

The accessibility of the information follows a normal distribution. It means that the impact of the insider information on the prices is consistent with the effect of the delayed outsider information. It is proposed that in the price/information/time range, the price/information surface corrugates, but the expected value is a plain surface. This general description’s categorized form is FAMA’s classification. [18]

Based on FAMA’s approach (1991) [19] the three levels of capital market efficiency are:

- *Weak form of capital market efficiency*: when prices fully reflect the available relevant historical information. (instantly and correctly)
- *Semi-strong form of capital market efficiency*: if the prices fully reflect the publicly announced information regarding the future of the companies.
- *Strong form of capital market efficiency*: if the non-public, insider information infiltrates into the prices.

2. THE DATA

This analysis was based on the daily and monthly data of 10 Hungarian stocks. In the case of the monthly data, the time series start on 31st May 1999 and end on 31st March 2008. The daily data contains the last 517 day-close figures up till 31st March 2008. Regarding the indices for representing the Hungarian market the BUX index was used, as a world index the Morgan Stanley World Equity index was chosen. The source of data was in both cases the PPPro application from Reuters. The MSCI World Index is from the Bloomberg Trading System. The necessary corrections were made based on the information from Reuters. The source of the FX rates was the home page of the Hungarian National Bank's official FX database.

The yields of the shares and indices were calculated using a discrete and continuous yield calculation method in original currency and in USD (the conversion was made using the official middle rate of the Hungarian National Bank). For the completion of the calculations the MiniTab statistical software was used.

3. THE ANALYSIS OF CAPITAL MARKET EFFICIENCY OF THE HUNGARIAN STOCK MARKET

As a basis for this analysis the yield forecasting of the Hungarian capital market from ORMOS-SZABO article was used, [2] and for theoretic basis the ANDOR-ORMOS: Investments [3] working paper was applied.

The efficient market hypothesis does not contradict the consistence of the abnormal yields, but it presumes that its expected value is zero. The changes result from information and if the market is efficient the price shifts immediately. Therefore, if the effect of the information does not result in prompt changes in the prices for the investors, they would have the possibility to identify the process and gain higher yields.[22]

If the downflow is adequately fast, the overmentioned identification is not possible, thus the price changes correspond to a random process. As a consequence, the predictability tests investigate the random character of the price changes. If the historical price changes follow random process, it means that our analyses are no longer able to forecast the price changes, so in practice the "technical analysis" is useless.

3.1 Time series tests

In chain tests the price changes are typified only by their direction, so the bias caused by the protrusion can be eliminated. The chain of +, - and 0 values are compared to a theoretic random movement. If the observed value is less than the theoretic value, we could conclude a positive linkage, because after a positive value, the probability of the next one's positivity is higher.

The first research in this topic was done by EUGENE FAMA in his article Behavior of Stock Market Prices [20] in 1965. By analysing the data of 30 American companies in the case of empirical figures he found a value of 735 opposed to a theoretical figure of 760.

The *Table I* summarizes the result of my calculation for 517 days.

Table I
The result of the chain-test in the case of 10 Hungarian stocks,
BUX and MSCI indices converted to the theoretical value of 1000

		Indices		Shares									
		MSCI	BUX	MOL	OTP	RICHTER	RABA	TVK	EGIS	MTELEK	ZWACK	FOTEX	SYNERG
Number of chains	In USD	901	936	971	959	936	894	986	990	963	863	944	936
	In HUF	-	967	1014	996	1031	948	1044	992	1019	956	1015	985

The random character of the results is unambiguous, and proves at least the weak form of the capital market efficiency of the Hungarian capital market. The empirical values are very close to the theoretical figures. This underlines the assumption of unpredictability over the expected yield, so based on this the market is tenably effective.

Table II
Comparison of the actual and the previous empirical analyses

		Indices		Stocks									
		MSCI	BUX	MOL	OTP	RICHTER	RABA	TVK	EGIS	MTELEK	ZWACK	FOTEX	SYNERG
Number of sequences	Actual analysis	901	936	971	959	936	894	986	990	963	863	944	936
	Ormos - Szabó 1999	814	906	895	964				879		886	913	
The average of 10 Hungarian stocks (actual analysis)											944		
The average of 18 stocks (ORMOS – SZABÓ, [2])											889		
FAMA 1965 based on the data of 30 American companies											967		

In *Table II* comparing this analysis to the data of 1999 we get closer figures to the theoretical values. Compared to these theoretical values, the results are tendentially lower, which means that narrow positive correlation is demonstratable, but the extent decreased and the market became more efficient.

3.2 Correlation analyses

The correlation tests are viable to prove the independence of the daily yields. The most frequently used form of the tests is the analysis of the auto-correlation instruments, in which auto-correlations are calculated for daily values. If it is showable that the price changes follow the stochastic process, then it proves the unpredictability of the prices.

In this article the auto-correlation test was calculated for 10 Hungarian shares and for 2 indices based on a 517-day long historical time series. The *Tables III and IV* contain the results of the calculation, and correspond to the ORMOS – SZABÓ article in retrospect from one day to five.

Table III
Auto-correlation analyses for 10 Hungarian equities,
MSCI and BUX indices on 517-day long historical data converted to USD

USD	Auto-correlations				
	1day	2days	3days	4days	5days
<i>MSCI</i>	0.0894	0.0131	-0.0569	0.0126	-0.0139
<i>BUX</i>	0.1355	0.0016	-0.0103	0.0223	-0.0134
MOL	0.1080	-0.0099	-0.0203	0.0004	-0.0022
OTP	0.1403	-0.0565	-0.0492	0.0107	0.0106
RICHTER	0.1260	-0.0423	-0.0237	-0.0595	-0.0282
RABA	-0.0148	-0.0366	0.0641	0.0852	0.0318
TVK	-0.0501	0.0107	-0.0111	0.0376	-0.0278
EGIS	0.0320	-0.0711	-0.0222	0.0320	0.0141
MTELEK	-0.0347	0.0015	0.0224	-0.0122	0.0314
ZWACK	-0.1117	-0.0434	-0.0144	-0.0697	0.0267
FOTEX	-0.0376	0.0024	-0.0050	0.0240	0.0112
SYNERG	0.0307	-0.0483	0.0029	-0.0163	-0.0813
Highest value	0.1403	0.0131	0.0641	0.0852	0.0318
Lowest value	-0.1117	-0.0711	-0.0569	-0.0697	-0.0813
Mean	0.0344	-0.0232	-0.0103	0.0056	-0.0034
Standard deviation	0.0848	0.0294	0.0315	0.0421	0.0324
Avg. of the abs. values	0.0759	0.0281	0.0252	0.0319	0.0244

Table IV
Auto-correlation analyses for 10 Hungarian equities,
MSCI and BUX indices on 517-day long historical data in original currency

HUF and USD	Auto-correlations				
	1day	2days	3days	4days	5days
<i>MSCI</i>	0.0894	0.0131	-0.0569	0.0126	-0.0139
<i>BUX</i>	0.1090	-0.0075	-0.0270	0.0570	-0.0093
MOL	0.1047	-0.0363	-0.0426	0.0143	0.0090
OTP	0.0992	-0.0610	-0.0621	0.0042	0.0264
RICHTER	0.1156	-0.0685	-0.0223	-0.0285	-0.0486
RABA	-0.0393	-0.0341	0.0932	0.1164	-0.0031
TVK	-0.0895	0.0253	-0.0166	0.0091	-0.0092
EGIS	0.0100	-0.0500	-0.0025	0.0171	-0.0032
MTELEK	-0.0781	-0.0258	-0.0117	-0.0094	0.0313
ZWACK	-0.1601	-0.0772	-0.0485	-0.0946	0.1004
FOTEX	-0.0892	0.0506	0.0001	0.0557	-0.0138
SYNERG	0.0076	-0.0487	0.0299	0.0152	-0.0875
Highest value	0.1156	0.0506	0.0932	0.1164	0.1004
Lowest value	-0.1601	-0.0772	-0.0621	-0.0946	-0.0875
Mean	0.0066	-0.0267	-0.0139	0.0141	-0.0018
Standard deviation	0.0967	0.0396	0.0428	0.0508	0.0451
Avg. of the abs. values	0.0826	0.0415	0.0345	0.0362	0.0296

The calculated correlation coefficients are very small, therefore, based on the data in the two tables is statable, that the figures of the consecutive days show characteristically stochastic movements. Considering the grade of the relation, the *Table V* shows the calculated determination coefficients based on one-day and one-week data. [21]

Based on the calculated coefficients it is representable that the figures from the previous day on average have an influence on the data of the next day by 0.85%, furthermore, in case of five-day data this value drops to 0.1%. Only the share price of the illiquid Zwack shares shows the value of 2.5% as for the one-day figures, but as for the 5-day data, things are settling into shape, the result drops back to 0.07%. Compared to the results of the ORMOS-SZABÓ article, the data does not measurably vary from the results of this article. In those article the beetling figures of the IBUSZ shares showed a high determination coefficient in case of the smallest values, as in our calculation Zwack did. Consequently, the market only just slightly becomes more efficient since the prior article.

Table V
Calculated determination coefficients in HUF and in USD

	Determination coefficients				ORMOS - SZABÓ [2]
	HUF	HUF	USD	USD	USD
	1day	5days	1day	5days	5days
<i>MSCI</i>	0.80%	0.02%	0.80%	0.02%	
<i>BUX</i>	1.19%	0.01%	1.84%	0.02%	0.00%
MOL	1.10%	0.01%	1.17%	0.00%	
OTP	0.98%	0.07%	1.97%	0.01%	0.06%
RICHTER	1.34%	0.24%	1.59%	0.08%	
RABA	0.15%	0.00%	0.02%	0.10%	
TVK	0.80%	0.01%	0.25%	0.08%	
EGIS	0.01%	0.00%	0.10%	0.02%	0.00%
MTELEK	0.61%	0.10%	0.12%	0.10%	
ZWACK	2.56%	1.01%	1.25%	0.07%	0.01%
FOTEX	0.80%	0.02%	0.14%	0.01%	
SYNERG	0.01%	0.76%	0.09%	0.66%	
Highest value	2.56%	1.01%	1.97%	0.66%	0.11%
Lowest value	0.01%	0.00%	0.02%	0.00%	4.16%
Mean	0.86%	0.19%	0.78%	0.10%	0.03%
St. dev.	0.70%	0.34%	0.75%	0.18%	0.28%

Based on the above mentioned results, the weak form of market efficiency is acceptable. The results coincide with the results of the previous Hungarian and international analyses.

4. SUMMARY

Summarizing the two types of calculation it is provable that both demonstrated random movement of the prices, lending countenance to the weak form of market efficiency. The empirical analysis did not show any result which is entirely inconsistent with hypothesis of unpredictability. Collaterally with the mainstream standpoint, this result gives evidence of the inefficiency of the technical analysis and proves the unpredictability of the share prices.

REFERENCES

- [1] LO, A.: A non-random walk on the Wall Street. 1999. <http://pup.princeton.edu/titles/6558.html>
- [2] ORMOS, M., SZABÓ, B.: Yield predictability of the Hungarian capital market, 1999. *Gazdaság Vállalkozás Vezetés*, Budapest.
- [3] ANDOR GY.: Investments II. working paper 2006. BME, Budapest
- [4] FAMA, E.: Efficient Capital Markets a Review of Theory and Em-pirical Work, 1970. <http://www.e-m-h.org/Fama70.pdf>
- [5] EISLER Z.: Tőzsde és fizika? www.phy.bme.hu/~eisler/pres/budapest_20050923.ppt.
- [6] COWLES, A.: Can Stock Market Forecasters Forecast? 1933. *Econometrica*, 1(3), 309–324. <http://links.jstor.org/sici=sici?0012-9862>
- [7] OSBORNE, M. F. M.: Brownian Motion in the Stock Market. 1962. *Operation Research*. <http://www.e-m-h.org/Osborne1962.pdf>
- [8] FAMA, E.: The Behaviour of the Stock Market Prices. *Journal Of Business*. 38. <http://links.jstor.org/sici=sici?0021-9398>
- [9] MANDELBROT, B.: Forecast of Future Prices, Unbiased markets, and “Martingal” Models. 1966. *Journal of Business* 39.
- [10] MALKIEL, B. G.: A Random Walk Down Wall Street. 1999.
- [11] GROSSMAN, S., STIGLITZ, J.: On the Impossibility of Informationally Efficient Markets, 1980. *The American Economic Review*, 70. <http://www.e-m-h.org/GrSt80.pdf>
- [12] DEBONDT, W., THALER, R.: “Does the Stock Market Overreact?” 1985. *Journal of Finance* 40.
- [13] NAVIN, C., LAKONISHOK, J., RITTER J., R.: Measuring abnormal performance: Do stocks overreact?, *Journal of Financial Economics*, 31. <http://ideas.repec.org/a/eee/jfinec/v31y1992i2p235-268.html>
- [14] KAM, C., CHAN, G., BENTON E., MING-SHIUN P.: International Stock Market Efficiency and Integration: A Study of Eighteen Nations. 1997. *Journal of Business Finance & Accounting*, 24. Abstract: <http://www.blackwell-synergy.com/links/doi/10.1111/1468-5957.00134/abs/>
- [15] RUBINSTEIN, M.: Rational Markets: Yes or No? 2001. *The Affirmative Case, Financial Analysts Journal*, 57.
- [16] MALKIEL, B. G.: The Efficient Market Hypothesis and Its Critics, 2003. *Journal of Economic Perspectives*, 17. <http://www.e-m-h.org/Malkiel2003.pdf>
- [17] TÓTH, B., KERTÉSZ, J.: Increasing market efficiency: Evolution of cross-correlations of stock returns, 2006. *Physica. Statistical Mechanics and its Applications*, 360.
- [18] BREALEY, R., MYERS, S.: *Modern vállalati pénzügyek*. 7. kiadás, Budapest, Panem, 1999.
- [19] FAMA, E.: Efficient Capital Markets II. *Journal of Finance*, Vol. 46. 1991. Dec. In: ANDOR-ORMOS: *Corporate Finance – Investments manuscript 2008*. BME, Budapest.
- [20] FAMA, E.: The Behaviour of the Stock Market Prices. 1965. *Journal of Business*. 38/1, <http://www.e-m-h.org/Fama65.pdf>
- [21] HUNYADI L., MUNDROCSÓ Gy., VITA L.: *Statisztika*. Budapest, Aula Kiadó, 1996.
- [22] GYÖRGY ANDOR, MIHÁLY ORMOS: *Corporate Finance – Investments manuscript 2008*. BME, Budapest.

TAKÁCS GÁBOR JÁNOS*

**WILL WE FIND THE SOLUTION?
THE LIMITED ROLE OF TECHNOLOGY TRANSFER
IN REDUCING THE GROWTH OF GREENHOUSE
GAS EMISSIONS FROM DEVELOPING COUNTRIES**

Technocratic opinion suggests that existing, advanced technologies can help to decouple economic growth and greenhouse gas emissions in developing countries. Researches suggest that if these technologies are transferred to developing countries, they may “*jump over*” the most polluting phase of development. This paper explores the role of technology transfer in the reduction of developing countries’ greenhouse gas emissions. Examples are taken from the electricity and transport sectors. It is argued that however transferred energy efficiency and renewable energy technologies can significantly contribute to emission reduction, more radical technological changes needed, otherwise progressive carbon lock-in occurs. It is also argued that comprehensive policies and some conditions are crucial for successful technology transfer, but domestic innovation and consumption related measures are also needed in order to avoid scaling-out of efficiency gains.

In this essay energy related examples are taken with special focus on electricity generation and transport sectors. Reason for this specification is twofold. Firstly, CO₂ is the biggest single contributor to greenhouse gas emission (GHG) and fossil fuels are responsible for 2/3 of global CO₂ emission (MARLAND 2006¹). Estimates say that total CO₂ emissions will rise by at least 30% by 2030 (IEA 2006). Secondly, access to energy is a crucial factor of poverty mitigation, development and competitiveness in the developing world, thus energy related carbon emission will most likely increase with development if decarbonisation does not come about, and will represent the biggest challenge in GHG mitigation. The forms of cited carbon mitigation measures are energy efficiency (EE) and renewable energies (RES).

Eco-efficient, greener technologies are available for developing countries (developing country) that were not in place for developed countries (DdC) in their earlier stage of development. Free trade, globalization and foreign direct investments (FDI) claim to enhance a theoretical possibility for developing countries to use of this latecomer advantage to “*jump over*” the dirty phase of development (UNRUH 2000), while they build up their production and consumption capacities to avoid the environmental “*mistakes*” of the western world (GOLDEMBERG 1998, Perkins 2003).

Due to lower levels of pre-established routines and system lock-in in developing countries (GOLDEMBERG 1998), this leapfrogging process can be faster and cheaper, however the scope and speed is highly questionable (PERKINS et al. 2005). There is strong technocratic belief in business circles (e.g. GWEC 2006) and in academia

---

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Külgazdasági és EU Intézeti Tanszék, főiskolai adjunktus.
¹ 2003 data.

(e.g. PACALA et al. 2004, GOLDEMBERG 2006), that commercially available, less carbon intensive technologies will be enough to decouple developing countries' growing carbon emission.

In this process, transfer of technologies can play a significant role (e.g. IPCC 2000, WORRELL 2001). According to WORRELL (2001:29) technology transfer is a "process involving assessment, agreement, implementation, evaluation and adaptation and repetition". In line with others, he identifies "institutional barriers and policies that influence the transaction process... (it's) efficiency in particular in the adaptation and repetition stages."

The conditions and limits of technology transfer, as a GHG mitigation factor are discussed hereafter.

Cleaner energy technology transfer may work more as "catching up" with developed countries rather than radical "leapfrogging ahead".

It is often seen that with technology transfer better technologies are employed than the local average, but they are not necessarily the best options available. Early studies emphasise that technology transfer doesn't work if it does not meet the needs and capabilities of the receiver (BERQUIN, R. 1981, SAMLI, 1985, RAMANATHAN 2002), that is part of the explanation this "compromise".

So the first question is: why would developing country governments take action for the reason of GHG mitigating technology transfer?

Developing countries' primary priorities are poverty mitigation, development and competitiveness. This is especially valid for energy supply and fuel investments that are hardly driven by climate change concerns (IPCC 2000). For this reasons, successful transfer of energy related carbon mitigation technologies and strategies is more likely if they help in meeting other socio-economic goals (PERKINS 2003).

Securing energy supply, diversification of resources is especially important for fast growing developing economies.

Coal is the most widely available traditional energy source in China and India. Using the example of coal, the main problems of technology transfer will be illustrated. Rapidly extending coal fired power-plans cause significant local environmental and health problems (GARG 2001), and is the biggest CO₂ source. Due to coal's strategic importance in security of supply, diversification and price stability, in the forthcoming decades China and India will heavily count on coal (MCMULLAN 2001, VUURAN 2003, YANG 2006). Mainly economic concerns over relatively low levels of power plant efficiency induce demand for coal-technology transfer from developed countries (MARTINOUT 2001, RAGHUVANSHI 2006). These end-of-pipe (EOP) efficiency technologies, in line with other cleaner coal technologies like gasification and emission control (HE 2002, WEIDOU 2004), represent important opportunities to –as GOLDEMBERG (1998) puts it "leapfrog over" current dirty phases of development or even "leapfrog ahead" of current Western technology standards. The problem is that these technology transfers are not radical carbon-free technologies, and without any kind of extra credit given to clean coal technologies and advanced energy efficiency technologies, they are unlikely to diffuse (WATSON et al. 2000, MCMULLEN 2001).

Uncertainty of energy supply endangers development goals, while price increases and fluctuations can easily melt the derived GDP gains (AWERBUCH et al. 2006). Security concerns lead to strict policies on energy efficiency and utilization of domestic RES resources with the possible positive side effect of GHG reduction (LU et al. 2006). Such policies can be justified by the avoided costs and risks of imported energy (MOREIRA et al. 1999, AWERBUCH et al. 2006).

Local environmental concerns are usually much higher on the agenda in developing countries than global GHG mitigation, thus carbon emission reduction technologies that have other, additional positive environmental effects are more likely to spread (GARG 2001). Despite some slight doubts (e.g. KRAM 1998) about the strength of synergies between GHG abatement¹ and other local environmental benefits², comparative case studies (e.g. WANG 1999, BURAN et al. 2003, Anun 2004) and large scale examples, for example the public transport fuel switch project to natural gas in Delhi (BELL 2004) and the ethanol programme in Brazil (MOREIRA et al. 1999), seem to underline the claim of this synergy.

Available technologies have to find a market to spread. The first step to upscale transferred EE and RES technologies is to find a niche market (KEMP et al. 1998). A typical niche market for renewables is rural electrification (LORENZO 1997, WILKINS 2002). The plethora of small scale wind and photovoltaic (PV) projects in developing countries (e.g. RADY 1992, Acker et al. 1996, DRENNEN et al. 1996, LEW 2000, AL-SOUD 2004, NARVARTE et al. 2005) have shown that where electricity grid expansion is costly, whilst intermittent electricity supply is generally accepted. RES projects can be successful even with small subsidies (BISWAS 2004). Thus the transfer of the latest and cheapest technologies to these rural areas can help to avoid future carbon emissions by preventing fossil fuel dependency. The problem with rural and small scale renewable electrification projects is their marginal overall share in terms of electricity access and GHG reduction effect³ (SEBITOSI 2005). Despite this problem these niche markets are important to upscale transferred RES and EE technologies.

Governmental action is needed to enable the diffusion of transferred technology.

Larger scale renewable energy projects need defined government intervention (HUACUZ 1995, LU et al. 2006). technology transfer of state-of-the-art wind turbines, modern biomass, large scale PV, etc “*don’t buy themselves*”. Incentives and support policies are needed to spread these less polluting energy technologies speedily (MCKIBBIN 2006).

An additional obstacle to environmentally friendly energy technologies is that in most developing countries (conventional) “*electricity and fossil fuels are often subsidised*” for socio-political reasons (BHATTACHARYYA 1995, OECD 1996, BEERS 2001), and risk-avoiding firms tend not to invest into the newest technologies, preferring mature, even end-of-pipe-technologies. Hence without government intervention⁴, locally innovated or transferred EE and RES technologies find themselves in a relatively worse competitive position (WILKINS 2002: 15).

Local industry development is an important motivation for government action to spread transferred EE or RES technologies. The most well known example is the Brazilian ethanol policy that was driven by the need to subsidize the agricultural sector and the sugar cane industry. Intensive government intervention successfully reduced the production costs of alcohol (MOREIRA et al. 1999) and helped to upscale the technology to a competitive level⁵. The interesting result is the enormous pull effect that was created for ethanol engines that reacted in the automobile industry

---

¹ E.g. fuel switching, energy conservation, combustion technologies.

² E.g. NO_x, SO_x emission, particular matters.

³ Relatively successful PV project in Kenya could reach a 4% penetration in rural areas.

⁴ Elimination of perverse subsidies or support for EE and RES.

⁵ Price of ethanol in Brazil can be 80% of gas.

and “*re-enforced*” the technology transfer. Case studies (e.g. FORSYTH 1998, LEW 2000, LEWIS 2007) for example highlighting the failure of local PV manufactures in Brazil due to a lack of local manufacturing and distributing capacities, or the success of UK windpump manufacturers in Africa due to stable connections, underline the importance of local partnership in successful renewable energy technology transfer (FORSYTH 1998).

The general lesson drawn here is in line with STERN’S suggestion (2006): successful technology transfer is the outcome of market pull, technology push, governmental actions and market forces.

Despite “*comprehensive policy documents*” in developing countries, additional governmental actions in terms of “*direction and regulation*” are needed for the adoption of these technologies and to yield economic and environmental gains (D’SA et al. 2006:278).

The flip-side is the case of “*pervasive diffusion*” of these technology transfers, and two long term implications are noted.

Firstly, these technology transfers further enforce carbon lock-in (AUNAN 2004), because they multiply vested interests into the carbon economy, enforcing traditional carbon based “*techno-institutional complexes*” (UNRUH 2000). This is extremely important in the electricity generation sector, where asset lifetimes are over 20 years and return times are long (GELLER 2003). This means that even a radical technology shift can take several decades. Trends of dependency on fossil fuels, intense centralized power grid enhancement in Asian countries (KENNEDY 1997) and the rapid increase of energy related CO₂ may indicate that these have already affected developed countries’ trajectories (LUUKKANEN et al. 2002).

Secondly, if these efficiency technology transfers decrease prices, in the long run they will increase consumption (PEDOBNIK 2006:155), and therefore GHG emissions as well. At this “*accelerated phase*”, carbon abatement will be much more expensive (HUESMANN 2003). In this sense, long term logic justifies claims that developing countries should commit themselves to environmental targets and should put stringent regulation in place BEFORE this lock-in occurs; they can prevent some environmental problems and uncontrolled GHG emission at an earlier stage and at lower costs than developed countries, and development does not necessarily have to be sacrificed (ANDERSON 2001:302). Without such policies, technology transfer is unlikely to deliver desired GHG reduction.

The implication of the above is that governmental intervention and the systematic removal of barriers is unlikely to occur if advantages gained by the transferred technology don’t meet with the needs of the receiver.

Several studies have dealt with obstacles of the transfer of less carbon intensive technologies (e.g. FORSYTH 1999, WILKINS 2002, GALLAGHER 2006). It is now a general consensus that even the best technologies can fail if necessary socio-economic conditions are not in place, if the hosts’ capabilities are limited (BERKHOUT 2003, KATHURIA 2002). These barriers are national context dependent (IPCC 2000). Given the space limit of this paper, only capital constraints and FDI, and the role of software and human capital are discussed here.

CAPITAL NEEDS AND COSTS OF TECHNOLOGY TRANSFER

Technology transfer under financial constraints and unsuitable policies might result in the “*lock-out*” of the most efficient technologies. An example is the spreading

of mid-sized (up to 750 MW) wind turbines¹ in India instead of bigger, more efficient, state-of-the-art ones (1,8-2,5 MW), which are much more cost-effective but their capital intensity is also much higher (BAKSHI 2002, JAGADEESH 2000). The main reason for smaller turbine instalments is that they are simply exported from Europe, where they are replaced by bigger ones. Given the fact that the lifetime of these turbines is over 20 years, this shows how RES technology transfer can result in less efficient position fixation.

In other cases these financial constraints can lead to radical energy technology change, with intense technology transfer involvement. The example of small island states underlines the importance of resources in technology trajectories and economical rationality. These states, due to the lack of local fossil fuels and financial constraints, have extensively employed advanced, cleaner technologies for the utilization of renewable resources (DUI 2004, WEISSER 2004a, WEISSER 2004b).

However baseline efficiency can be very different in different developed economies. As with mitigation costs, these are not necessarily dependent on available opportunities (KRAM 1998.²). Large scale, capital intensive investments might look good at the micro level, but could be less appealing at macro level in economies where capital is scarce (WEYANT 1998:9). Derived from this, the question might be: which mitigation actions have net costs, and which are no-regret-solutions. Estimates show that carbon emissions projections for no-regret solutions can be 10-30% lower than without these options (WEYANT 1998).

Calculations on the Chinese electricity sector suggest that even if “*significant carbon emission limits are put in place*” it would not cost more than BAU (LARSON et al. 2003).

Nevertheless, developing countries are usually less well-off in terms of capital and the main target of FDI, thus the role FDI is important.

FDI is often regarded as a main vehicle of technology transfer. Its direction used to be exclusively considered from developed to developing countries. Least developed countries with low technical level, and developing countries in the 1950-60s generally, often received not only specific knowledge, but “*package technologies*” with technical assistance (KAYNAK 1985). Often failure of this kind of technology transfer caused disappointment in the developing world, and revealed the complexity of technology transfer and the role of host country circumstances that were not ideal for integrating the new technology into the economy and society (POZNANSKI 1984), or where technology donors did not understand the special, local conditions (GUERIN 2001).

This sheds light on the complexity of technology transfer. Due to space constraints only the software element of technology transfer is highlighted here. Research found that the positive spill over effect of technology transfer on productivity and efficiency is not automatic, but requires a minimum level of accumulated human capital and R&D in the host country (XU 2000, POTTERIE 2001).

Wind energy examples can be cited here. In South-India, some 40% of wind turbines are situated in sub-optimal locations, due to insufficient design knowledge (BAKSHI 2004), while the lack of wind technology certification capacities hinders domestic turbine production in India and China (KLINE 2004). This finding underlines the importance of scientific capacity development in host countries (HARRIS

---

¹ In recent 2-3 years this trend has changed, but the already installed capacities will unlikely be replaced by newer technologies.

² E.g. natural gas supply, large existing investments in carbon-free alternatives and low energy use/GDP as conditions.

2004). For the spread of transferred technologies as a precondition, firms must get involved in adaptation and the creation of technologies (PACK 1997:87). This underlines the importance of domestic innovation capacities for the effectiveness of technology transfer adaptation. Heavy dependence on FDI and FDI transferred technologies can result “*atrophy*” of domestic innovation, thus the chance to develop “*tailor-made*” solutions.

Possible advantages of recently experienced south-south (S-S) FDI flow (UNCTAD 2006) and S-S technology transfer are worth mentioning here. One is that more equally developed countries with similar opportunities and problems can more easily find solutions (ESWA 2004), and developing country multinationals (developing country MNCs) are more likely to have more roots in the local economy, and thus have a more positive effect (GELB 2005: 201). Another issue is the possibility created to share complementary assets for technological improvement and technology transfer.

Regarding energy sector related technology transfer one should be cautious about exaggerating possibilities created by S-S FDI for three reasons. Firstly, because significant portions of these investments are mainly mergers and acquisitions¹, without EE or RES investments (UNCTAD 2006). Secondly, because lower environmental performance of these developing country MNCs might reinforce the lock-out effect and result in lower efficiency level fixation. Thirdly, because most host countries (e.g. mainly in Africa) might lack the above mentioned minimum human capital.

Based on the above, one can conclude that technology transfer does definitely have a role in developing countries’ GHG mitigation, but success depends on several circumstances, and is based on a complex approach. Adequate policies and tools have to be developed to fully utilize opportunities.

The most important limit of technology transfer is the scale of emissions growth.

Under current trends, developing countries energy-use patterns will soon converge with those of developed countries’ (MIELNIK et al. 2000). Future population levels and growth will be main elements of carbon emissions (WEYANT 1998). Key developing countries show very high economic growth, with the implication that: even if significant efficiency increase is achieved (compared to the relatively low current standards) this can be easily offset by rapid economic growth-induced emissions increases (KRAM 1998²). Different calculations exist, but even twofold eco-efficiency and EE gains in a relatively short term (2-3 decades) can be out-scaled by consumption and development in a decade, and in 25 years the environmental impact can be the same as it was initially (HUESEMANN 2003).

As technology transfer focused solutions don’t contest the growth model, eco-efficiency improvements further promote consumption-growth. Thus it is a real threat that growth and consumption will out-scale efficiency gains.

CONCLUSIONS

The role of energy related technology transfer in greenhouse gas emissions from developing countries was discussed in this paper.

It has been shown in GHG emission reduction technology transfer does have a role, but only if certain circumstances stand, and if they contribute to multiple

---

¹ That raise significant security concerns.

² P. 174.

goals. It has been pointed out that technology transfer can easily result in progressive carbon lock-in when GHG reduction becomes more difficult.

Transferred technologies need niche markets to upscale and government actions to yield economic and environmental gains. Developing countries' motivations, needs and capabilities with a special attention on domestic innovative capacities were emphasised, as an important factor of technology transfer adoption and further GHG reduction technologies' development.

The main conclusion is that technology transfer and domestic innovation could easily be insufficient, if development and energy consumption growth induced carbon emission out-scales carbon emission reduction results, thus the importance of complex, early policy formulation is stressed that can lead to radical technology change and addresses population and consumption problems.

REFERENCES

- ACKER, R. and KAMMEN, D. (1996): The quiet (energy) revolution: Analysing the dissemination of photovoltaic power systems in Kenya. *Energy Policy*, Volume 24, Issue 1, January 1996, pp. 81-111.
- AL-SOUD, HRYSAT, E. S. (2004): Rural photovoltaic electrification program in Jordan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. Volume 8, Issue 6, December 2004, pp. 593-598.
- ARENTSEN M., R. KEMP, and E. LUITEN (2002): "Technological change and innovation for climate protection: The governance challenge". In *Global warming and social innovation: The challenge of a carbon-neutral society*, edited by M. KOK, W. VERMEULEN, A. FAALJ and D. DE JAGER. London: Earthscan.
- AUNAN, K. et al. (2004): Co-benefits of climate policy – lessons learned from a study in Shanxi, China. *Energy Policy* Volume 32, Issue 4, March 2004, pp. 567-581.
- AWERBUCH, S., RAPHAEL, S. (2005): Exploiting the oil-GDP effect to support renewables deployment. *Energy Policy* Volume 34, Issue 17, November 2006, pp. 2805-2819.
- BAKSHI, R. (2002): Wind energy in India. *Power Engineering Review*, Vol. 22, Issue 9. pp. 16-18.
- BARQUIN, R. (1981): Some introductory notes on the transfer of technologies. In *Industrial development and technology transfer*. Edited by SOEN, D. London: George Godwin.
- BEERS, C., MOOR, A. (2001): *Public Subsidies and Policy Failures*. MPG Books Ltd; Cornwall.
- BELL, R. G. et al. (2003): Clearing the air: how Delhi Broke the logjam on air quality reform. *Environment* Vol. 46, No. 3 pp. 22-39.
- BERKHOUT, F., SMITH, A., STIRLING, A. (2003): Socio-technological regimes and transition contexts. *SPRU Electronic Working Papers*, No. 106. Sussex, UK. Accessed on 5 March 2007 at <http://www.sussex.ac.uk/spru/1-6-1-2-1.html>
- BISWAS, W., DIESENDOERF, M. and BRYCE, P. (2004): Can photovoltaic technologies help attain sustainable rural development in Bangladesh? *Energy Policy*, Volume 32, Issue 10, July 2004.
- BHATTACHARYYA, C. S. (1995): Estimation of coal subsidies in India. *National Resource Forum*. Volume 19, Issue 2, 1995, pp. 135-142.
- BURAN, B. et al. (2003): Environmental benefits of implementing alternative energy technologies in developing countries. *Applied Energy* 76 (2003) 89-10.

- CASSEN, R. et al. (1982): *Rich Country Interests and Third World Development*. London: Croon Helm.
- DRENNEN, T., ERICKSON, J. and CHAPMAN, D. (1996): Solar power and climate change policy in developing countries. *Energy Policy*, Volume 24, Issue 1, January 1996.
- D'SA, A., MURTHY, K. (2006): Environmental Reform in the Electricity Sector: China and India. *The Journal of Environment & Development* Vol. 15. No. 2. pp. 158-183.
- DUI, N., CARVALHO, M. (2004): Increasing renewable energy sources in island energy supply: case study Porto Santo. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Volume 8, Issue 4, August 2004, pp. 383-399.
- ESWA Report to the Forum on "Multilateralism and Regionalism: The New Interface", pre event of the 11th session of the UNCTAD XI (2004) Exploring potential of South-South agreements including global systems of trade preferences. <http://www.escwa.org.lb/divisions/lib/Uploads/south-south.pdf>
- FORSYTH, T. (1998): Renewable Energy Investment and Technology Transfer in Asia. Report to Royal Institute of International Affairs, 7 May 1998.
- GALLAGHER K. S. (2006): "Limits to leapfrogging in energy technologies? Evidence from the Chinese automobile industry". *Energy Policy*, 34 (4) pp. 383-394.
- GARG, A. et al. (2001): Sub-region (district) and sector level SO₂ and NO_x emissions for India: assessment of inventories and mitigation flexibility. *Atmospheric Environment* 35 (2001) pp. 703-713.
- GELB, S. (2005): South-South investment: the case of Africa. In *Africa in the World Economy – The National, Regional and International Challenges* Fondad, The Hague, December 2005 www.fondad.org. Accessed on 10 February 2007 at <http://www.fondad.org/publications/africaworld/Fondad-AfricaWorld-Chapter16.pdf>.
- GELLER, H. (2003): *Energy revolution*. Island Press: Washington developing country.
- GWEC (2006): Global wind energy outlook 2006. www.gwec.org accessed on 1st March 2007.
- GOLDBERG, J. (1998): Leapfrog energy technologies. *Energy Policy* Vol. 26. No 10.
- GUERIN, T. (2001): Transferring environmental technologies to China: recent developments and constraints. *Technological Forecasting and Social Change* Vol. 67, pp. 55-75.
- HARRIS, E. (2004): Building scientific capacity in developing countries. *Science and Society* EMBO reports Vol. 5, No 1.
- HE, B., CHEN, C. (2002): Energy ecological efficiency of coal fired plant in China. *Energy Conversation and Management* Vol. 43. Issue 18.
- HUACUZ, J. M., MARTINEZ, A. M. (1995): Renewable energy rural electrification: sustainability aspects of the Mexican programme in practice (1995) Natural Resources Forum, 19 (3), pp. 223-231.
- HUACUZ, J. M. (2005): The road to green power in Mexico – reflections on the prospects for the large-scale and sustainable implementation of renewable energy. *Energy Policy*, 33(16), pp. 2087-2099.
- HUESMANN, M. H. (2003): The limits of technological solutions to sustainable development. *Clean Technology and Environmental Policy* Vol. 5, pp. 21-34.
- IPCC (2000): *Methodological and technological issues in Technology Transfer*. <http://www.grida.no/climate/ipcc/tectran/196.htm>.

- JAGADEESH, A. (2000): Wind energy development in Tamil Nadu and Andhra Pradesh, India: Institutional dynamics and barriers – A case study. *Energy Policy* Vol. 28. Issue 3.
- KATHURIA, V. (2002): Technology transfer for GHG reduction, A framework with application to India. *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 69 (4) pp. 405-430.
- KAYNAK, E. (1985): Transfer of Technology from Developed to Developing Countries: Some Insights from Turkey. In *Technology Transfer* edited by SAMLI, A., C. London: Quorum Books.
- KENNEDY, H. T. (1997): China, India, SE Asia to spend billions constructing, upgrading transmission systems. *Power Engineering International* 1997 January/February.
- KLINE, D. et al. (2004): Clean energy technology transfer: a review of programs under the UNFCCC. *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change* Vol. 9, pp. 1-35.
- KULKARNI, J. (2003): A Southern Critique of the Globalist Assumptions about Technology Transfer in Climate Change Treaty Negotiations. *Bulletin of Science, Technology & Society*, Vol. 23, No. 4, pp. 256-264 (2003).
- KRAM, T. (1998): The cost of greenhouse-gas abatement. In *Economics and policy issues in climate change*. Edited by Nordhaus, W.: Resources for the future: Washington developing country.
- LARSON, E. et al. (2003): Future implications of China's energy – technology choices. *Energy Policy* 31 (2003) pp. 1189-1204.
- LEWIS, J., WISER, R. (2007): Fostering a renewable energy technology industry: An international comparison of wind industry policy support mechanisms. *Energy Policy*, Volume 35, Issue 3, March 2007, pp. 1844-1857.
- LEW, D. (2000): Alternatives to coal and candles: wind power in China. *Energy Policy*, Volume 28, Issue 4, April 2000, pp. 271-286.
- LORENZO, E. (1997): Photovoltaic rural electrification. *Progress in Photovoltaics: Research and Applications*, 5 (1), pp. 3-27.
- LU, X., PAN, L., CHEN, Y. (2006): Sustaining Economic Growth in China under Energy and Climate Security Constraints. *China & World Economy* 14 (6), pp. 85-97.
- LUUKKANEN, J., KAIVO-OJA, J. (2002): ASEAN tigers and sustainability of energy use - decomposition analysis of energy and CO₂ efficiency dynamics. *Energy Policy* Volume 30, Issue 4.
- MARLAND, G., BODEN, T. A. and ANDRES R. J. (2006): Global, Regional, and National CO₂ Emissions. In *Trends: A Compendium of Data on Global Change*. Carbon Dioxide Information Analysis Center. Accessed 15 February 2007 at http://cdiac.ornl.gov/trends/emis/tre_glob.htm.
- MARTINOT, E. (2001): World Bank energy projects in China: influences on environmental protection. *Energy Policy* Vol. 29, Issue 8.
- MCKIBBIN, W. (2006): Environmental Consequences of Rising Energy Use in China. *Asian Economic Policy Review* 1 (1), pp. 157-174.
- MCMULLAN, J. T., WILLIAMS, B. C. and MCCAHEY, S. (2001): Strategic consideration for clean coal R&D. Volume 29, Issue 6, May 2001, pp. 441-452.
- MIELNIK, O., GOLDBEMBERG, J. (2000): Converging to a common pattern of energy use in developing and industrialized countries. *Energy Policy* Vol. 28 pp. 503-508.
- MOREIRA, J., R., GOLDBEMBERG, J. (1999): The alcohol program. *Energy Policy* Vol. 27. pp. 229-245.

- NAKICENOVIC, N., GRUBLER, A., MCDONALD, A. (1998): *Global Energy Perspectives*. Cambridge University Press: Cambridge.
- NARVARTE, L., LORENZO, E., AANDAM, M. (2005): Lessons from a PV pumping programme in South Morocco. *Progress in Photovoltaics: Research and Applications*. Volume 13, Issue 3, May 2005, pp. 261-270.
- OECD (1996): Improving the Environment Through Reducing Subsidies. OECD: Paris.
- PACALA, S. et al. (2004): Stabilization Wedges: Solving the Climate Problem for the Next 50 Years with Current Technologies. *Science* 305, p. 968.
- PACK, H., SAGGI, K. (1997): Inflows of Foreign Technology and Indigenous Technological Development. *Review of Development Economics* 1 (1), pp. 81-98.
- PEDOBNIK, B. (2006): *Global Energy Shifts*. Temple University Press: Philadelphia.
- PERKINS, R. (2003): Environmental leapfrogging in developing countries: A critical assessment and reconstruction. *National Resources Forum* Vol. 27. pp. 177-188.
- PERKINS R., and NEUMAYER E. (2005): "The international diffusion of new technologies: A multitechnology analysis of latecomer advantage and global economic integration". *Annals of the Association of American Geographers*, 95 (4): pp. 789-808.
- POTTERIE, B., LICHTENBERG, F. (2001): Does foreign direct investment transfer technology across borders? *The Review of Economics and Statistics*, August 2001, Vol. 83, Issue 3: pp. 490-497.
- POZNANSKI, K. (1984): Technology Transfer: West-South Perspective. *World Politics*, Vol. 37, No. 1 (Oct., 1984), pp. 134-152.
- RADY, H. (1992): Renewable energy in rural areas of developing countries: Some recommendations for a sustainable strategy. *Energy Policy*, Volume 20, Issue 6, June 1992, pp. 581-588.
- RAGHUVANSHI, S. et al. (2006): Carbon dioxide emissions from coal based power generation in India. *Energy Conversation and Management* Vol 47, Issue 4.
- RAMANATHAN, R. (2002): Successful transfer of environmentally sound technologies for greenhouse gas mitigation: a framework for matching the needs of developing countries. *Ecological Economics* 42 (2002) pp. 117-129.
- RÜBBELKE, T. (2006): Climate policy in developing countries and conditional transfers. *Energy Policy*, Volume 34, Issue 13, September 2006, pp. 1600-1610.
- SAMLI, A., C. (1985): Technology Transfer: The General Model. In: *Technology Transfer*. Edited by SAMLI, A., C. London: Quorum Books.
- SAMLI, A., C. (1985): Technology Transfer to Third World Countries: The General Model. In: *Technology Transfer*. Edited by SAMLI, A., C. London: Quorum Books.
- STERN, N. (2006): *Stern review on the economics of climate change*. Great Britain: The Stationery Office.
- UNRUH, G., C. (2000): Understanding carbon lock-in. *Energy Policy* Vol 28., pp. 817-830.
- UNCTAD (2006) World investment report FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development. www.unctad.org accessed on 10 February 2007 at <http://www.unctad.org/Templates/WebFlyer.asp?intItemID=3968&lang=1>.
- VUUREN, D. et al. (2003): Energy and emission scenarios for China in the 21st century – exploration of baseline development and mitigation options. *Energy Policy* Volume 31, Issue 4, March 2003, pp. 369-387.
- SEBITOSI, A. B., PILLAY, P. (2005): Energy services in sub-Sahara Africa: how conducive is the environment? *Energy Policy* Volume 33, Issue 16, November 2005, pp. 2044-2051.

- WANG, X. and SMITH, K. R. (1999): Secondary Benefits of Greenhouse Gas Control: Health Impacts in China. *Environ. Sci. Technol.*, 33, 18, pp. 3056 – 3061.
- WATSON, J., XUE, L., OLDHAM, G., MACKERRON, G. and THOMAS, S. (2000): “International Perspectives On Clean Coal Technology Transfer to China”. *Final Report to the Working Group on Trade and Environment*, CCICED. Access on 10 March 2007 http://www.iisd.org/pdf/cctt_final_report_aug00.pdf.
- WEIDOU, N., JOHANSSON, T. (2004): Energy for sustainable development in China. *Energy Policy* Vol. 32. Issue 10.
- WEISSER, D. (2004a): On the economics of electricity consumption in small island developing states: a role for renewable energy technologies? *Energy Policy*, Volume 32, Issue 1, January 2004, pp. 127-140.
- WEISSER, D. (2004b): Power sector reform in small island developing states: what role for renewable energy technologies? *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Volume 8, Issue 2, April 2004, pp. 101-127.
- WEYANT, J. (1998): The Costs of Carbon Emissions Reduction. In: *Economics and policy issues in climate change*. Nordhaus, W., Resources for the future: Washington developing country.
- WILKINS, G. (2002): *Technology Transfer for Renewable Energy*. Earthscan: London.
- WORRELL, E. et al. (2001): Technology transfer of energy efficient technologies in industry: a review of trends and policy issues. *Energy Policy* 29 (2001) pp. 29-43.
- XU, B. (2000): Multinational enterprises, technology diffusion, and host country productivity growth. *Journal of Development Economics* Vol. 62 (2000) pp. 477-493.
- YANG, H. (2006): Overview of the Chinese electricity industry and its current uses. www.electricitypolicy.org.uk Access on 9 March 2007 at <http://www.electricitypolicy.org.uk/pubs/wp/eprg0517.pdf>
- IEA (2006): *World Energy Outlook 2006*. IEA: Paris.

STOLL ÉVA BARBARA*
TAKÁCS GÁBOR JÁNOS**

ENVIRONMENTAL REGULATORY DIFFERENCES IN THE US AND THE EU THROUGH THE EXAMPLE OF EMISSIONS TRADING

INTRODUCTION

As global temperatures have been steadily rising and the icecaps on the Poles have been melting, it has become inevitable to come to know the notion of climate change. Climate change is a serious problem, and calls for immediate action. From all the different tools that have been used to tackle the problem, two main approaches can be mentioned, the mandatory and the voluntary regulatory approach, the former properly realized in the European Union and the latter realized in the United States.

There are debates among scientists across the world about the most effective ways to reduce GHG emissions. Some argue that only the traditional mandatory approach, the so called 'command and control' can bring significant abatement results, even if it is less flexible and sometimes more costly. This view is mostly followed by the European Union, which acts as an international leader in fighting climate change and can be set as an example for other nations. Others believe that a free (voluntary) market approach with flexible methods is a better option, even though its efficacy is highly arguable -which is mostly due to its voluntary nature-, and some of these programs don't result in more GHG emissions than what would happen anyway in a business-as-usual scenario. Nevertheless, voluntarily initiated programs are dynamically multiplying across the world, especially in the United States. There are several voluntary approaches in operation today that can become very important in the near future. Not only because a) they can be an effective tool to reduce GHG emissions (ALBERINI and SEGERSON, 2002; PRICE, 2005; HOFFMAN, 2005), but also because b) they hold potential business opportunities (HOFFMAN, 2005; PRICE, 2005; HELBY, 1999). Voluntary approaches are also good measures to c) strengthen cooperation between the different actors of economical life (OECD, 2003) at a national and at an international level as well, and d) can form the foundation of future mandatory systems, as the literature suggests.

This paper is dedicated to present environmental regulatory differences and aims to compare the American voluntary approaches to the European regulatory ones. It will make an attempt to answer the question whether voluntary approaches can be as effective as regulatory ones by comparing two climate exchanges operating in the different regulatory systems.

---

* Campaigner for Greenpeace Hungary, specialized in energy and climate issues, Alumni of BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, graduated in 2008.

** BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Külgazdasági és EU Intézeti Tanszék, főiskolai adjunktus.

In the remaining part of the Introduction, the notion of climate change will briefly be presented, with respect to the facts we know about it today and the main drivers of it, as well as humanity's options for the future.

Climate change

According to the IPCC (2007), the warming of the climate system is unequivocal. The temperature increase is widespread over the globe and the 100-year linear trend (1906-2005) of 0.74 °C is larger than the corresponding trend of 0.6 °C (1901-2000). Average Northern Hemisphere temperatures during the second half of the 20th century were higher than during any other 50-year period in the last 500 years and it is likely that they were the highest in at least the past 1300 years. The increases in sea level are consistent with the temperature increase as well as the decreases in the extent of snow and ice on the globe. Some extreme weather events have also changed due to higher temperatures in the last 50 years.

According to the IPCC (2007) the global greenhouse gas emissions resulting from human activities have increased by 70% between 1970 and 2004 (most of which comes from energy supply, transport, and industry), and most of the observed increase in globally-averaged temperatures is due to the increase in anthropogenic GHG concentrations in the atmosphere. Human activities result in emissions of four long-lived GHGs: CO₂, methane (CH₄), nitrous oxide (N₂O) and halocarbons (a group of gases containing fluorine, chlorine or bromine). The most important anthropogenic GHG is CO₂ whose emissions have grown by 80% between 1970 and 2004, and this increase is primarily due to fossil fuel use. There is strong evidence that the changes in the concentrations of GHGs and aerosols in the atmosphere, land cover and solar radiation alter the energy balance of the climate system and are drivers of climate change.

For the next two decades, a warming of about 0.2°C per decade is projected. Even if the concentrations of all GHGs and aerosols had been kept constant at year 2000 levels, a further warming of about 0.1°C per decade would be expected. Afterwards, temperature projections increasingly depend on specific emission scenarios. This suggests that the future depends on us. However, a truly effective way to reduce global GHG emissions at an international level is only possible through worldwide cooperation, the foundations of which have been laid by the Kyoto Protocol and if climate talks are successful, the determination to solve the problem of climate change will be even stronger beyond Kyoto.

In the first part of the paper, the mandatory approach of the EU will be presented with respect to the Kyoto Protocol and the EU Emissions Trading Scheme (EU ETS). The second part will present the voluntary model manifested in the United States. The climate policy of the United States will be looked at as well as the different voluntary programs that are in operation in the country today. The final section of the paper will build upon these findings, and a well-functioning voluntary approach, namely the Chicago Climate Exchange will be compared to the European Climate Exchange, which represents the mandatory regulation style. Finally, conclusions will be drawn based upon the findings of the comparison.

I. THE MANDATORY APPROACH IN THE EUROPEAN UNION

The first part of the paper will examine the mandatory regulation approach in tackling climate change. First, the Kyoto Protocol will be looked at, and afterwards the EU's Emission Trading Scheme will be presented, which forms the basis of the Union's regulatory approach.

1. The Kyoto Protocol

The Kyoto Protocol is a global response to the climate change problem, which has made significant achievements in raising awareness of the global warming at an international level, has stimulated an array of national policies as well as many voluntarily initiated programs, has created an international carbon market and established new institutional mechanisms that “*may provide the foundation for future mitigation efforts.*” Although it is a significant step towards limiting global GHG emissions, this commitment period expires in 2012 and a new international framework will need to have been introduced by then which can result in more serious amounts of GHG abatement.

The Protocol was adopted at the third Conference of the Parties to the UNFCCC in Kyoto, Japan, on 11 December 1997 and came into force on 16 February 2005. The rules concerning its implementation were adopted in Marrakesh in 2001 and are called the “Marrakesh Accords” (UNFCCC, Undated).

How it works

Under the agreement, industrialized countries are required to reduce their collective emissions of greenhouse gases by 5,2% compared to the year 1990. It is a so called 'cap and trade' system. (Another example of a 'cap and trade' system is the EU ETS, which will be examined later on in this paper). The national abatement is specified for each of the countries in the Treaty (see the table below); for example the EU has to make a reduction of 8%, it is 6% for Japan, 7% for the USA (being the second largest emitter and not having ratified the Protocol), 0% for Russia, and some other countries are permitted to increase their emissions, such as Australia (8%) and Iceland (10%) (United Nations Environment Program, 1997). The final goal is to lower overall emissions of the six greenhouse gases - carbon dioxide, methane, nitrous oxide, sulphur hexafluoride, hydrofluorocarbons, and perfluorocarbons - averaged over the 2008-2012 period, which is the second period of the Protocol. It's the United Nations that oversees these commitments.

There is an important principle that the Protocol follows, namely the “*common but differentiated responsibilities*”. This means that the Protocol places a heavier burden on developed nations because on the one hand, they can deal with the incurring costs of cutting emissions much easier, and on the other hand, they have contributed more to the existing problem by emitting larger amounts of greenhouse gases to the atmosphere.

Table 1 shows the reductions that have to be made by the countries that signed the Protocol in the second Phase from 2008-2012.

To facilitate the task of the participating countries, the Kyoto Protocol has developed three innovative mechanisms, also known as the “*market-based mechanisms*” or „flexible mechanisms”, with the help of which developed countries can achieve abatement goals in the least costly way as well as attract the participation of private sectors. While *Emissions Trading* allows developed countries to trade with their allowances, based on the *Joint Implementation* mechanism, participating countries can obtain additional emissions quota if they invest in projects generating GHG reductions (OECD/IEA, 2005). The purpose of the *Clean Development Mechanism* is to assist non-Annex I countries to achieve sustainable development and contribute to the ultimate objective of the UNFCCC. According to the CDM, developed countries may undertake different mitigation projects in developing countries to earn certified emission reductions (CERs) that can be used to comply with their Kyoto obligations.

Table 1
Countries included in Annex B to the Kyoto Protocol and their emissions targets

Country	Target (1990** - 2008/2012)
EU-15*, Bulgaria, Czech Republic, Estonia, Latvia, Liechtenstein, Lithuania, Monaco, Romania, Slovakia, Slovenia, Switzerland	-8%
US***	-7%
Canada, Hungary, Japan, Poland	-6%
Croatia	-5%
New Zealand, Russian Federation, Ukraine	0%
Norway	+1%
Australia	+8%
Iceland	+10%

Source: UNFCCC

* The 15 States who were EU members in 1990 will redistribute their targets among themselves, taking advantage of a scheme under the Protocol known as a "bubble", whereby countries have different individual targets, but which combined make an overall target for that group of countries. The EU has already reached agreement on how its targets will be redistributed.

** Some EITs have a baseline other than 1990.

*** The US has indicated its intention not to ratify the Kyoto Protocol.

This section presented the Kyoto Protocol and its main operational features as well as the flexible mechanisms. Under the so called 'Kyoto umbrella,' the EU established its own Emissions Trading Scheme, which helps Member States achieve their specific targets, and the Union as whole to meet the 8% reduction goal by 2012. The next section presents the EU ETS.

2. The EU's Emissions Trading Scheme (EU ETS)

For parties committed under the Kyoto Protocol, domestic emissions trading is an adequate means to comply with their obligations and it is also considered as a least-cost approach to reducing GHG emissions. The European Parliament and the Council of the European Union adopted Directive 2003/87/EC in October 2003, establishing the EU's own emissions trading scheme (EU ETS), which helps the EU achieve its Kyoto target. This section of the paper will present the main features of this scheme.

The EU ETS was introduced in January 2005 and it is the largest international emissions trading scheme implemented so far (CENDRA, 2006). Under the Kyoto umbrella, the EU is committed to reducing its overall emissions by 8% during the period of 2008-2012 compared to 1990 levels. Under Article 4 of the Protocol, the EU member countries are entitled to split this common target into shares of different stringencies according to the EU's burden-sharing agreement (OECD/IEA, 2005). So individual targets can vary on a large scale (for example it's +27% for

Portugal, but -28% for Luxembourg). The (former) accession countries that joined the EU in May 2004 and the countries that joined the Union in 2007 are not part of the Burden Sharing Agreement but they have their own Kyoto targets.

The scheme covers about 45% of the EU's total CO₂ emissions, including energy, oil, steel, aluminium, paper and cement industries. Within the chemicals sector, it covers all combustion installations above 20 MW (MILMO, 2005). As of January 2005, approximately 11,500 plants across the EU-25 were authorized to buy and sell emissions over the first period that ran from 1 January 2005 until 31 December 2007. The second phase of the EU ETS coincides with the Kyoto Protocol's second phase. It started 1 January 2008 and finishes on 31 December 2012. As the Directive has specified, each subsequent period covers five years. In the first period, the allocation had to be done for free in relation to at least 95% of the allocated allowances, and 5% could be auctioned. In the second period, these percentages are 90% and 10% (EC, 2003/87/EC). The allocation method for the third period has not yet been decided.

Main Features

The EU ETS is a cap-and-trade system, which is important for the EU in minimizing the impact of emissions abatement on competitive advantage. The member countries shall not emit above their given "cap", yet if they do, they can buy European Union Allowances (EUAs) from countries that have an excess in allowances. One EUA corresponds to one ton of CO₂. The EU ETS is a downstream trading system, which means the allocation of allowances to the point sources of emissions such as fossil fuel combustion installations (OECD/IEA, 2005). The method in which allowances are allocated is the so called grandfathering (the allowances given are based on historical emissions). The EU ETS has been set on a permanent basis and allowances have a limited temporal validity.

The Directive allows Member States to comply with their commitments with the use of the Kyoto Protocol's project-based mechanisms (JI and CDM), so the two markets can be linked in this way. Installations covered by the EU ETS can comply with their target by surrendering:

- *European Union Allowances* (EUAs): can be their own or can be acquired from other installations.
- Starting from 2005: *Certified Emission Reductions* (CERs): can be earned from CDM projects and can be used in the second commitment period as well.
- Starting from 2008: *Emission Reduction Units* (ERUs): can be earned from JI projects.

The operation of the EU ETS follows an annual cycle. At the end of each year, the installations have four months to gather their allowances to comply with the previous year's target. Unused EUAs can be used the next year, but only within the same compliance period. A penalty of €100 per excess ton of CO₂ must be paid by the installations that do not surrender their allowances commensurate with the reported emissions in the second phase. Moreover, they must surrender the missing allowances the next year (OECD/IEA, 2005).

The EU ETS does not specify how or where the market for EUAs should operate, so companies can trade their allowances directly with each other, through a broker or an exchange, or another market intermediary. There are several exchanges all across Europe (such as: the European Climate Exchange, the NordPool or the Climex) that are dealing with EUA trading. The growing number of exchanges in

Europe shows the growing significance of carbon trading and the rapid growth of the EU ETS market. Since its launch in 2005, we could observe a massive increase in volumes (multiplied by 3.5 between 2005 and 2006). In 2006, 1.1 billion tonnes of CO₂ were exchanged (a market of €18 billion) and 5 million tonnes were traded per day on average, of which 60% was OTC (Orbeo, 2008).

National Allocation Plans

Member States are to develop their National Allocation Plans (NAPs) for each compliance period, which form the backbone of the EU trading scheme. In the NAPs, they specify the amount and method of EUA allocation as well as other conditions concerning the system's operation in each country (OECD/IEA, 2005).

Based on the lessons learnt from Phase I (2005-2007), the Commission adopted further guidance for Phase II (2008-2012). On *Table 2*, we can see the 2005 allowances for each Member State, their 2005 verified emissions, as well as the submitted NAPs for the second Phase and the guidance of the Commission.

Table 2
Submitted second phase NAPs and the guidance of the European Commission¹

Member State	Data in million tons			
	2005 allowances	2005 verified emissions	Submitted NAP II	European Commission
Austria	33.0	33.4	33.1	30.7
Belgium	62.9	55.4	60.8	58.5
Bulgaria	50.5	50.5	67.1	42.3
Cyprus	5.7	5.7	7.5	6.2
Czech Republic	97.6	82.5	102.0	86.8
Denmark	33.5	26.5	26.5	24.5
Estonia	19.0	12.6	24.6	12.7
Finland	45.5	33.1	39.6	37.6
France	156.5	131.3	155.6	132.8
Germany	499.0	474.6	482.0	453.1
Greece	74.4	71.3	75.5	69.1
Hungary	31.3	26.0	33.0	26.9
Ireland	22.3	22.4	22.6	22.3
Italy	232.5	225.9	209.0	195.8
Latvia	4.6	2.9	7.5	3.4
Lithuania	12.3	6.6	13.9	8.8
Luxembourg	3.4	2.6	3.8	2.5
Malta	2.9	2.9	3.0	2.1

¹ Source: Orbeo

*Table 2 (continued)
Submitted second phase NAPs and the guidance of the European Commission*

Member State	Data in million tons			
	2005 allowances	2005 verified emissions	Submitted NAP II	European Commission
Netherlands	95.3	80.4	90.4	85.8
Poland	239.1	202.2	279.0	208.5
Portugal	38.2	36.4	37.9	34.8
Romania	72.5	72.5	102.8	75.9
Slovakia	30.5	25.2	43.1	30.9
Slovenia	8.8	8.7	8.3	8.3
Spain	174.4	183.6	152.7	152.3
Sweden	22.9	19.4	25.2	22.5
UK	245.3	242.5	245.4	246.2
Total EU27	2313.9	2137.1	2351.9	2081.3

The future of the EU ETS-Beyond Kyoto

The future of the EU's Emissions Trading Scheme depends on whether or not there will be global emission reduction targets after 2012 (ZWICK, 2008). If there are no global targets by 2012, the EU will "only" reduce its emissions 20% below 1990 level by the year of 2020 and in this case, prices of EUAs will be higher (anywhere between €30 and €40 per ton). But if global reduction targets are agreed, the EU will reduce its emissions by 30% and prices will drop (between €20 and €30 per ton) (ZWICK, 2008). In any way, the EU ETS will be expanded to sectors currently not obliged to participate and the participants in some sectors will have to buy the allowances through an auction instead of obtaining them for free.

All in all, Europe continues to play the role of an international leader in fighting climate change. This role of leadership manifests itself in the establishment of the EU Emissions Trading Scheme, which is the largest international carbon trading market in the world as of today. This part of the paper discussed the European way of combating climate change under the Kyoto umbrella through the EU ETS. We could see that Europe has chosen the regulated way to reduce GHG emissions. In the next part, attention will be turned to the American methods, where the lack of federal CO₂ mandates has led to the emergence of several voluntary projects.

II. THE VOLUNTARY APPROACH IN THE UNITED STATES

This section of the paper focuses primarily on the role that the United States plays in environmental protection. First of all, the country's climate policy will be examined. Although there is no federally regulated way for reducing greenhouse gases in the United States today, there are several voluntarily initiated projects all across the country, especially in the Northwestern and Western areas. In the second section, some of these voluntary approaches will be presented.

1. Climate policy in the USA

The daily output of man-made CO₂ today is reportedly 11% greater than it was a decade ago (primarily from fossil fuels and burning coal). Being the world's second largest contributor to GHG emissions, the USA's power generation emits about 40% of all CO₂, which means approximately 10% of the total global emissions (MCNAMARA, 2004), yet CO₂ remains an unregulated pollutant in the United States as of today. This section will review the recent history of climate policy in the United States.

In recent years, President BUSH has been resistant to any notion of CO₂ limits, although he has expressed his support for a free-market approach to reduce not only CO₂, but other GHGs as well, such as sulphur-dioxide (SO₂), nitrous oxide (NO_x) and mercury. (It's important to note that liquid trading markets for NO_x and SO₂ have been operating for over a decade in the country in response to federally mandated reductions under the Clean Air Act). As far as the Kyoto Protocol is concerned, President Bush withdrew support for it in 2001 out of a concern that regulating CO₂ would make domestic electricity prices soar and that the goals of the treaty were unachievable because developing countries such as China and India would be exempt. As of today, the United States has still not ratified the "*fatally flawed*" Protocol (CHRISTIANSEN, 2003), which is a big concern for other developed countries in the world, given the fact that the US is one of the biggest polluters on the globe.

The BUSH administration's approach to climate change was marked by two stages. First, in February 2002, the Administration presented the Global Climate Change Initiative (GCCCI), the main features of which included an international strategy focusing on technological innovation, a partnership with the developing countries as well as a domestic strategy to reduce GHG emissions by 18% between 2002 and 2012. This has been criticized by many, because the GCCCI relies on weak policy measures (Victor, 2004 as cited in HOVI, 2008). In May 2007, the BUSH administration presented another international strategy on climate change, although its main elements remained the same since 2002, as far as the lack of mandatory cuts, or the rejection of a cap-and-trade system are concerned. With the new strategy, the USA initiated a dialogue with the major economies of the world to reach an agreement on a "*long-term global goal to reduce greenhouse gases*" by the end of 2008 (HOVI, 2008). Other recent actions in which the United States is participating include the launch of a program called the International Carbon Action Partnership (ICAP), which was established in October, 2007 by 16 US states, six Canadian provinces, seven European countries, Australia and New Zealand. The purpose of the Partnership is to "*create an international forum of governments and public authorities that are engaged in the process of designing or implementing carbon markets. ICAP will establish an expert forum to discuss relevant questions on the design, compatibility and potential leakage of regional carbon markets*" (HOVI, 2008).

All in all, the resistance to mandatory CO₂ cuts has not stopped democrats, other federal officials and environmentalists from offering their proposals for a regulated GHG reduction system, even though they have had to experience continuous rejection from the part of the power sector and the government. Due to the growing pressure, the private sector has started to initiate its own voluntary efforts to reduce CO₂ and create a carbon trading system.

Having examined the most important steps taken by the USA to fight global warming, it has been concluded that there is no federal regulation to reduce the

amount of GHG emissions, which led to the emergence of several voluntary programs. The next section will have an overview of these approaches.

2. American voluntary approaches

“In the absence of meaningful federal action, it is up to the states to take action to address climate change and reduce greenhouse gas emissions in the country.” (Janet Napolitano)

As we have seen, the mandatory model for GHG reduction is not in function in the United States due to the lack of legally binding regulations. As a consequence, many companies from the private sector and several individual state governments have grouped up to take efforts to improve their environmental performance, and there are several different voluntary programs in effect all across the country, which this section will overview.

A recent one, for example, is the United States Climate Action Partnership (USCAP), which was launched with considerable publicity in early 2007. It is a coalition of major businesses and environmental organizations advocating a mandatory cap-and-trade system (JONES et al, 2007).

Although today the American carbon market is limited, it is certainly expected to expand over time based on two basic principles (McNamara, 2004), which are much the same as those that have encouraged other emissions trading schemes to come to existence. On one hand, companies that have major power producing assets will want to keep the overall costs of their CO₂ reductions down. This means that they will try to find the best and most cost effective measures to do this, and emissions trading can be one of these measures. On the other hand, there is also a potential gain in emissions trading. Companies that manage to emit less may find that they can profit from selling their unneeded allowances to others that can't stay within their given quotas.

Now let us have a brief overview of some of the significant voluntary programs that are in operation in the United States today.

An overview of American voluntary approaches

The Regional Greenhouse Gas Initiative (RGGI)

“The Regional Greenhouse Gas Initiative (RGGI or ‘ReGGIe’) is a cooperative effort by 9 Northeast and Mid-Atlantic states to discuss the design of a regional cap-and-trade program initially covering carbon dioxide emissions from power plants in the region. In the future, RGGI may be extended to include other sources of greenhouse gas emissions, and greenhouse gases other than CO₂” (RGGI, undated). Currently, eight states are participating in the RGGI that include Connecticut, Delaware, Maine, New Hampshire, New Jersey, New York, Maryland and Vermont. In addition, the District of Columbia, Massachusetts, Pennsylvania, Rhode Island, the Eastern Canadian Provinces, and New Brunswick are observers in the process.

The goal of RGGI is to develop a multi-state cap-and-trade program to reduce GHG emissions (primarily carbon dioxide) of power plants in the participating states while maintaining energy affordability and reliability, to an extent feasible for the diverse policies and programs in individual states. The action plan includes guiding principles for the setting up of the program, making it available for other states to join as well.

The states agree to curb CO₂ emissions from power plants starting in 2009, with cuts in emissions starting in 2016 (until then, emissions would be capped at current

levels of about 121 million tons). Under RGGI, at least 25% of a participating state's CO₂ allowances are to be dedicated to clean energy development and energy efficiency (GARDNER, 2008).

The Western Climate Initiative (WCI)

As a result of climate change, several western states in the United States have been suffering from severe and devastating natural phenomena and are expected to be especially affected in the future by extreme climatic changes. Realizing how serious the matter is, five western states have decided to take action, and have established the Western Climate Initiative to tackle global warming.

"The Western Climate Initiative is a collaboration which was launched in February 2007 by the Governors of Arizona, California, New Mexico, Oregon and Washington to develop regional strategies to address climate change. WCI is identifying, evaluating and implementing collective and cooperative ways to reduce greenhouse gases in the region" (Five Western Governors, WCI National Press Release, 2007). Later, the State of Utah, British Columbia, Manitoba, Montana and Quebec have also joined the initiative, and many other states (such as Alaska, Colorado, Idaho, Kansas, Nevada, Wyoming as well as states in Canada and Mexico) are observers in the process.

WCI builds on individual state efforts as well as earlier existing regional greenhouse gas reduction efforts; the West Coast Global Warming Initiative, which was created by California, Oregon and Washington in 2003 and another one created by Arizona and New Mexico in 2006, the Southwest Climate Change Initiative. The group-wide greenhouse gas emissions target of WCI is 15 % below 2005 levels by 2020. Partners to WCI have all joined the Climate Registry which will play an important role in establishing a measurement basis for the WCI cap-and-trade program (that is expected to start operating in 2009) with accurate reporting mechanism and accounting infrastructure (WCI Work Plan, 2007).

Sierra Club's Cool Counties Climate Stabilization Declaration

In the summer of 2006, the Sierra Club launched its Cool Counties program with 12 American counties (such as King County, Washington, Fairfax County, Virginia, and Nassau County, New York) to reduce GHG emissions and combat climate change. The number of participating counties has increased to 30 recently (Hill, 2008). The counties that signed the Declaration pledged to reduce their emissions 80% by 2050, which is an achievable annual average reduction of 2%. The Cool Counties Climate Stabilization Declaration also urges the federal government to take action and to enact the 80% emissions reduction by 2050, as well as to raise fuel economy standards to 35 miles per gallon within a decade. Sierra Club helps counties improve their environmental performance by implementing different policies that fight global warming and encourages concrete actions that can be taken by counties to reduce emissions in several key areas, such as: energy efficiency, renewable energy, greening county vehicle fleets, land use, transportation, water conservation, and educational outreach (Cool Counties Launch, Press Release, 2008).

Sierra Club has another program, which is especially designed for American cities. In the Cool Cities program, cities are encouraged to sign on and implement the US Mayor's Climate Protection Agreement, which was initiated by Seattle Mayor Greg Nickels in 2005. As of today, nearly 600 cities have decided to take part, and signed on to the agreement.

Individual State efforts to reduce emissions

In this section, the efforts of only a few states will be shown, without aiming at showing all of the actions of all individual states that try to combat global warming.

The *State of Oregon* is one of the front-runner states in the United States to fight climate change. The State Governor signed an ambitious bill in August 2007 which will pave the way for strict greenhouse emissions (TED KULONGOSKI signs bill, 2007). The new energy bill requires the state to stop adding new greenhouse emissions by 2010; reduce emissions by 10 percent below 1990 levels by 2020; reduce emissions by 75 percent below 1990 levels by 2050.

Moreover, many Oregon farmers have pledged to convert to solar and wind energy, as well as use bio-diesel instead of regular diesel. Another big achievement in Oregon has been reached recently. Ash Grove Cement has signed a voluntary deal with regulators at the Department of Environmental Quality to cut its mercury emissions by 75% within the next three years (Oregon's largest source of mercury, 2008). (And voluntary that is: as neither the Environmental Protection Agency, nor the State of Oregon requires cement plants to reduce mercury emissions.) If the agreement is approved, Ash Grove will be the first cement plant in the United States to cut emissions of mercury, which is a toxic substance that can cause nervous disorders in humans. Although it is a completely voluntary agreement, if the cement plant cannot meet its emission reduction targets and falls below the 75% capture rate, it could face civil penalties.

The *State of California* is also a pioneer among the US states in environmental protection. It has initiated its plan to tackle global warming by reducing GHG emissions statewide and by doing so, it has become one of the front-runners in America to address the problem of climate change. Of course, the motives behind that are easy to see. Not only is California extremely hard hit by the earth quakes and hurricanes as direct consequences of climate change, but also, if California was a separate country, it would rank among the top 12 polluters of CO₂ in the world (see *Table 3*).

Table 3
Carbon dioxide emissions, 2002 (million metric tons of carbon)¹

United States	1,576	South Korea	136
China	1,033	Italy	123
Russia	419	Mexico	108
Japan	331	California	107
India	302	France	103
Germany	236	Iran	101
Britain	148	South Africa	99
Canada	141		

¹ Source: Natural Resources Defense Council.

Nevertheless, California's efforts to reduce GHGs are remarkable within the borders of the United States. In 2004, California was the first state to adopt regulations to limit greenhouse gas emissions from automobiles. Later on, many other states in the Northeast followed suit (MOUAWAD and PETERS, 2006). The world's largest automakers have been suing many of these states to hinder the laws from going into force, since they would have to increase fuel economy in the 2009 model vehicles to meet them.

The year of 2006 was a fruitful one in the life of California when it comes to environmental protection. The Governor announced the "*world's first Low Carbon Fuel Standard*" (LCFS) for transportation fuels that requires fuel providers to reduce the carbon intensity of California's passenger vehicle fuels by at least 10 percent by 2020. Many other states adopted California's vehicle emissions standards including: Florida, Vermont, New York, New Jersey, Massachusetts, Connecticut, Maine, Rhode Island, Pennsylvania, Maryland, Washington and Oregon. This was the year, when the Governor signed the Global Warming Solutions Act. This law will require a 25% cut in emissions by 2020, which would bring back emissions to 1990 levels (EILPERIN, 2007) and 80% below 1990 levels by 2050. Also in 2006, the Governor signed legislation about the Million Solar Roofs Plan. This plan will provide 3000 megawatts of clean energy and reduce the greenhouse gas output by 3 million tons, which is equivalent to taking one million cars off the roads. The 2.9 billion dollar plan will lead to one million solar roofs in California by the year 2018 (SCHWARZENEGGER applauds Florida, 2007).

The *State of Washington* is also amongst those that are concerned and are ready to act. According to Washington's "*Leading the way on Climate Change*" policy brief, in February 2007, the Governor issued the Climate Change Challenge Executive Order, which established realistic, achievable goals for greenhouse gas reductions, created a goal of reducing expenditures on imported fuel by 20% by 2020 and it also intends to triple existing jobs in clean-energy fields by 2020. The State has created its Climate Advisory Team to make recommendations for actions and strategies needed to achieve these goals. In May 2007 the goals about emissions and job creating were enacted and a performance standard for power plants to reduce GHG emissions was established. In a new proposed legislation that ensures that the goals about emissions reduction and clean-energy economy are met, includes the following:

- establishes a program for limiting and reducing greenhouse gas emissions;
- designs a regional market-based system to help meet those emissions limits;
- requires large greenhouse gas emitters, such as industrial sites and vehicle fleet operators, to report their emissions;
- creates a workforce development and training program to grow living wage, clean-energy jobs.

As a result of all its actions, Washington is recognized nationally as a leader in environmental policy, and as one of the top five states to do business in the United States.

After having seen some of the current voluntary actions that try to tackle global warming in the United States, we can conclude that there is a large number of initiatives, especially in the Northeast and in the West. However, only time can tell whether these initiatives will be efficient (since most of them are very recent and haven't started fully operating) and will really result in significantly smaller amounts of GHGs emitted into the atmosphere. In the meantime, we can only hope that the Federal Government will join forces with the states, counties and cities, and by enacting a law for obligatory GHG reduction, it will embrace all of these efforts into one, national, "*united battle*" against climate change.

III. VOLUNTARY VERSUS REGULATORY

As we have seen in the preceding parts of the paper, the European Union follows a mandatory approach in tackling climate change, whereas in the United States, the lack of CO₂ regulation has led to the emergence of several voluntary agreements. The difference in these perceptions also manifests itself in the way climate exchanges operate, where the main activity is trading with greenhouse gas emissions. In this part of the paper, two such exchanges will be examined and compared. The main example for a voluntarily operating emissions trading system is provided by the Chicago Climate Exchange in the USA and its sister exchange, the European Climate Exchange will represent the regulatory approach, where the operation is primarily for compliance reasons. (As it has been stated earlier, there are several climate exchanges all across Europe, however, the reason for choosing the ECX is because it is Europe's premier marketplace for carbon emissions.) The evaluation will be done according to the following viewpoints:

- the creation,
- the legal frame,
- the objective and main goal of the systems,
- participation,
- technical details,
- advantages, disadvantages.

After having examined the two systems according to these points, an evaluation of environmental effectiveness will also be done, and conclusions will be drawn.

Creation

CCX is “*the world's first and North America's only active voluntary, legally binding integrated trading system to reduce emissions of all six major greenhouse gases (GHGs), with offset projects worldwide*” (CCX, Undated a). CCX started its trading operation in December 2003 with 13 Charter Members (such as: American Electric Power, City of Chicago, DuPont, Ford Motor Co., or Motorola). By becoming Members of CCX, these organizations were among the first in the United States to make legally binding commitments to reduce all six greenhouse gases, “*in the world's first multi-national multi-sector market for reducing and trading greenhouse gases*” (CCX, Undated a). CCX launched the European Climate Exchange (ECX) in 2005, now “*the leading exchange operating in the European Union Emissions Trading Scheme.*” This was the first year of the first compliance period of the EU ETS as well.

The legal frame

The Chicago Climate Exchange and the European Climate Exchange are sister exchanges and have both been part of the Climate Exchange Plc group of companies since 2006. The Climate Exchange Plc (CLE) is a publicly traded company listed on the AIM market of the London Stock Exchange and is valued at over \$1.5 billion. The Members of CCX voluntarily decide to reduce their GHG emissions, for which CCX provides them with an end-to-end carbon market infrastructure, as it is a unique combination of a cap-and-trade system, an offset mechanism and a dedicated exchange (OECD/IEA, 2005). The reduction commitments made by CCX Members are legally binding. ECX operates under the EU ETS umbrella (which is a cap-and-trade system as well) and members of ECX must comply with their EU ETS/Kyoto targets. ECX provides the EU ETS with advanced, low-cost and financially guaranteed tools.

The objective and main goal of the systems

The EU has long been acting as a leader in fighting climate change, and this provision of leadership henceforward remains an important aim. The tasks of compliance with the Kyoto goals have encouraged the EU to establish its Emissions Trading Scheme, the goals of which can be achieved –among others– with the help of climate exchanges. The European Climate Exchange is Europe’s premier such marketplace, where carbon dioxide emissions can be traded. The main difference between the London-based ECX and the Chicago-based CCX is that ECX Carbon Financial Instruments (CFIs) are based on these above mentioned compliance allowances, and companies that purchase these allowances, do it under a regulatory pressure. Consequently, the main goal and objective of ECX is to provide the EU ETS with advanced, low-cost, and financially guaranteed tools (ECX, Undated).

The CFIs of CCX are based on voluntary allowances. It is primarily due to the fact that the USA, not having ratified the Kyoto Protocol, is not bound to accomplish any internationally set abatement goal, moreover, there is no federal regulation that would stipulate or encourage such actions. Therefore the main objective of CCX is to facilitate the transaction of GHG allowances for firms that decide to voluntarily take action to reduce their emissions and it also creates offset opportunities with price transparency and environmental integrity. CCX aims to build the framework and infrastructure needed for a cost-efficient way to manage GHG emissions through the experience and education of participants and the public. Furthermore, CCX aims to facilitate capacity-building in both public and private sectors to facilitate GHG mitigation and helps inform the public debate on managing the risks of global climate change (CCX, Undated a).

Participation

CCX counts over 400 Members today from all sectors. Among the members we can find large corporations, financial institutions, counties, municipalities, states and universities as well. Those who are participating in CCX can be considered as leaders in greenhouse gas management and they represent all sectors of the global economy. The reasons for entering a voluntary trading scheme like CCX are many. The motives range from doing the right thing to becoming green in the eyes of the public and by doing so, gaining credibility and PR benefits. But in the case of American companies, it is also important to mention that many of them join the action in a fear of future federal CO₂ regulations, because in this way, they can gain the necessary experience in advance to easily adapt to a compliance regime once it’s implemented.

ECX has more than 90 Members, but several hundred clients can access the market daily via banks and brokers. The difference in participation between the two exchanges could stem from the fact that ECX was launched two years later than CCX and that in Europe, there are several other climate exchanges as well. Nonetheless, ECX is the most liquid, pan-European platform for carbon emissions trading, which attracts over 83% of the exchange-traded volume in the market. This is what we can observe on the pie diagram (*Figure 1*), where we can see the share of other significant climate exchanges as well.

Technical details

Emission reduction commitment

In North America, CCX is the only system through which reductions made are legally binding, and where an independent, third party verification is provided by the Financial Industry Regulatory Authority (FINRA, formerly NASD). In Phase I (2003-2006), Members were committed to reduce emissions a minimum of 1% per year, for a total reduction of 4% below Baseline (which is the 1998-2001 annual average emissions).

In Phase II (2007-2010), CCX Members commit to a reduction schedule that requires year 2010 emission reductions of 6% below Baseline at minimum. The Reduction Schedule for Members of Phase I (2003-2006) and Phase II (2007-2010) can be observed on the chart below (CCX, Undated a). Phase III is currently in the stage of planning.

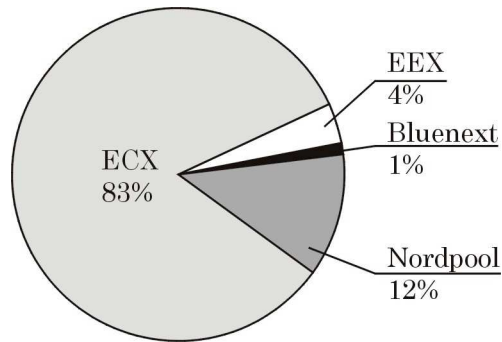

Figure 1
EUA Volume Exchanges
(February 2008)¹

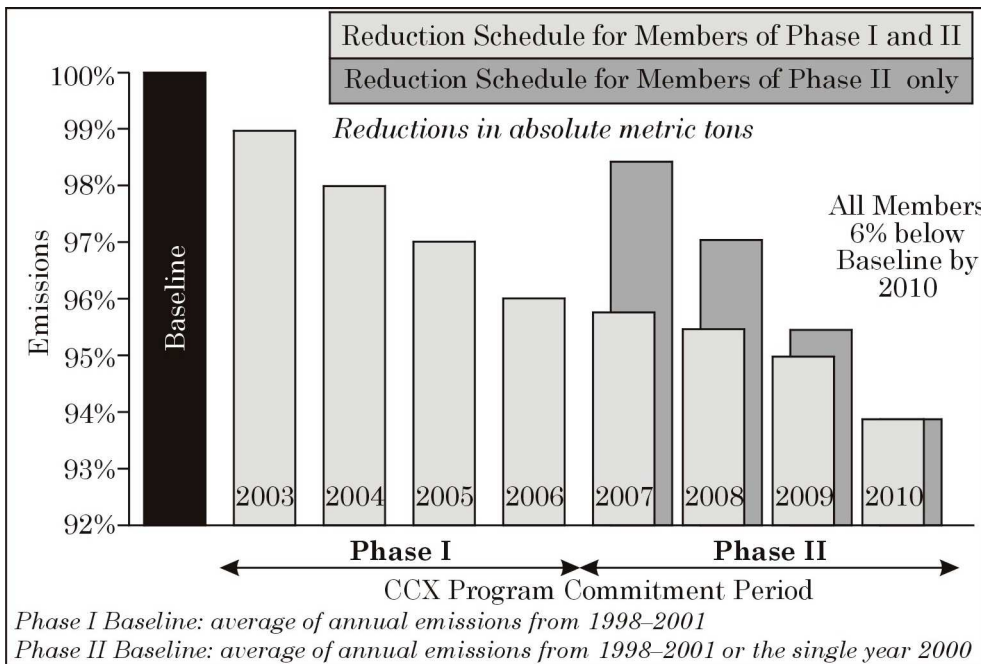

Figure 2
Reduction Schedule for Members of Phase I and Phase II²

¹ Source: ECX.

² Source: CCX.

On *Table 4* we can see the annual reduction commitment from 2003 until 2010 for Members that were participating in the first two Phases and for those participating in only Phase II.

Table 4
The annual reduction commitment for Members from 2003 until 2010

Year	CCX Members of Phase I and Phase II	CCX Members of Phase II Only
2003	1% below Baseline	--
2004	2% below Baseline	--
2005	3% below Baseline	--
2006	4% below Baseline	--
2007	4.25% below Baseline	1.5% below Baseline
2008	4.5% below Baseline	3% below Baseline
2009	5% below Baseline	4.5% below Baseline
2010	6% below Baseline	6% below Baseline

The emission reduction commitment for ECX Members depends on how it is determined by the specific country's National Allocation Plan, where the company belongs to. As it has been stated earlier in the paper, under the Kyoto umbrella, the EU is committed to reduce its overall emissions 8% by 2012, which can be shared by the EU Member States in accordance with the EU's Burden Sharing Agreement.

Product range – what is being traded?

The Chicago Climate Exchange covers six greenhouse gases: carbon dioxide (CO₂), methane (CH₄), nitrous oxide (N₂O), hydrofluorocarbons (HFCs), perfluorocarbons (PFCs), and sulphur hexafluoride (SF₆), while on ECX, the main GHG is CO₂ (the reason for that is that the EU ETS covers only CO₂), although it is due to be expanded to other GHGs as well in the future. The main product on CCX is the Carbon Financial Instrument (CFI). Each CFI contract represents 100 metric tons of CO₂ equivalent (CO_{2e}).

The underlying commodities traded on ECX are EU allowances (EUAs) as issued under the EU ETS. Approximately a total of 2.3 billion EUAs have been granted yearly to the 12,000 energy-intensive installations covered by the EU ETS Directive. Recently, ECX has added the Certified Emission Reduction units (CERs) to its product range, which can be generated from CDM projects.

Trading system

CCX is a cap and trade system whose Members make a voluntary, but legally binding emission reduction commitment. *“Members are allocated annual emission allowances in accordance with their emissions Baseline and the CCX Emission Reduction Schedule. Members who reduce beyond their targets have surplus allowances to sell or bank; those who do not meet the targets comply by purchasing*

CCX Carbon Financial Instrument (CFI) contracts” (CCX, Undated a). One CFI contract represents 100 metric tons of CO₂ equivalent and it is comprised of Exchange Allowances and Exchange Offsets. In accordance with the CCX Emission Reduction Schedule and the Members’ emissions Baseline, members are issued Exchange Allowances, and Exchange Offsets are generated by qualifying offset projects (CCX, Undated b).

ECX is based on a cap and trade system as well. In the framework of the EU ETS each country is allocated a certain amount of allowance, which is the so called ‘cap’. Member countries shall not emit above their given ‘cap’, yet if they do, they are to buy European Union Allowances (EUAs) from countries that have an excess in allowances. One EUA corresponds to one ton of CO₂.

Price

There is a great difference in the prices of CFIs on the two platforms. In Europe, trading with greenhouse gas emission allowances has become a standard activity (as there are several exchanges where it is now possible to trade with GHG allowances), and the products of ECX act as the benchmark for prices around the world (ZWICK, 2008). Therefore prices in Europe are considerably higher than those in the United States. Let us have a look at the ECX CFI Emissions Index (prices reported on 21 April 2008):

- Dec 08: € 25.13
- Dec 09: € 25.85
- Dec 10: € 26.70
- Dec 11: € 27.39

On ECX, CFIs are trading for about \$36 per ton of CO_{2e}, while the prices on CCX are less than \$6 per ton (with a trading range of over \$1) as of April 2008. This significant price difference flows from the fact that ECX CFIs and CCX CFIs are completely different instruments (compliance vs. voluntary), and it is unlikely that they will converge in price in the near future.

According to the Economic Times, CCX’s low bids are due to the low trade volume, the lack of competition due to the participation of only a few large power companies, and the fact that the exchange is voluntary therefore it has no enforcement authority. Also, the prices of voluntary CFIs don’t fluctuate as much as those of the compliance CFIs on ECX, where negotiators have an influence on the prices, depending on which way talks go. Nonetheless, voluntary allowances do offer plenty of trading opportunities. The prices of voluntary allowances are impacted by the public’s confidence in the integrity of allowances, as well as the price of new technologies and it is also important whether the allowances purchased now can be sold into a compliance regime later on (ZWICK, 2008).

Trading volume

The difference in trading volumes is massive on the two platforms. The trading volume on CCX totaled 8.3 million metric tons of CO₂ in March 2008, which made it the second largest volume month in the history of CCX. We can observe the trading activity in March 2008 on the data of *Table 5*. The figures represent all trades posted to the CCX trading platform.

Table 5
CCX Trading activity in March 2008¹

March 2008	Volume (metric tons)		Closing prices (\$ per metric ton)	
	Mar. '08	Program to date	Feb. 29 '08	March 31 '08
2003 Vintage	837,000	5,925,500	\$4.50	\$5.80
2004 Vintage	1,106,200	7,157,200	\$4.45	\$5.85
2005 Vintage	1,185,700	8,520,400	\$4.45	\$5.85
2006 Vintage	1,207,200	10,281,200	\$4.45	\$5.80
2007 Vintage	1,194,100	9,145,300	\$4.50	\$5.85
2008 Vintage	779,500	4,547,200	\$4.50	\$5.85
2009 Vintage	1,033,600	5,139,100	\$4.50	\$5.85
2010 Vintage	951,300	5,906,400	\$4.50	\$5.85
Total	8,294,600	56,622,300		

However, on ECX, 120 million tons of EUAs were traded in futures and options contracts in March 2008. This is over fourteen times as much as the volume on CCX. Average daily volume in the same month was 414,730 metric tonnes on CCX and 6.3 million tonnes on ECX. CERs have also experienced a healthy and successful launch (March 14, 2008) on ECX, since the average daily traded volume was 858,000 metric tonnes of CO₂ in the first ten days. We can see the striking difference in trading volumes, although it clearly stems from the fact that ECX operates for compliance reasons while CCX is completely voluntary in nature.

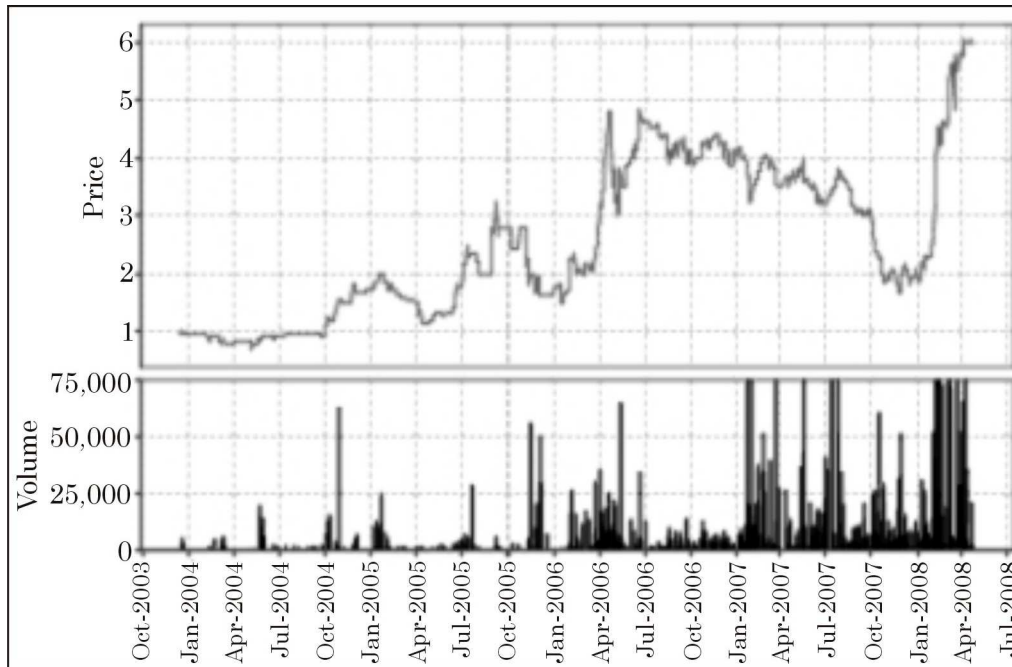
Growth

Since the beginning, the members of CCX have already cut their emissions by more than 23.5 million metric tons of CO₂ worldwide (SANDOR, 2008). CCX is dynamically growing; the trading volume of the first quarter of 2008 increased 180% relative to the first quarter of 2007. But despite the vast expansion – e.g. the total trading volume of 11,850,300 tons of carbon dioxide in the first half of 2007 surpassed the total 10,272,400 tons recorded in all of 2006 (MAGEE, 2007) – the prices are still well below those of Europe's. Nonetheless, CCX is still in its infancy, and is expected to hold great potential for the future. The ongoing and quick expansion may also mean that a global GHG market can soon become reality, where CCX can play an important role. The chart below (*Figure 3*) shows the growth of CCX; the prices and volumes of CFIs changed over time up to this day: Dec 12 2003-Apr 21 2008.

---

¹ Source: CCX.

Figure 3
CCX Carbon Financial Instrument (CFI) Contracts Daily Report¹
(Price and volume reported in metric tons CO₂)

The market for EUA and CER futures and options contracts on ECX is also steadily and constantly growing with a 61% year-over-year increase in EUA trading volume from March 2007 (CCX Market Report March, 2008). Since the beginning in April 2005, close to 1.3 billion tonnes of CO₂ was traded with the EUA futures contract for a value of €24 billion. The CER futures have only been available on the market since 14 March 2008, but it has already experienced a healthy trading volume. On the chart below (*Figure 4*), we can see the monthly values of ECX EUAs since April 2005 until February 2008.

All in all, the European Climate Exchange is a dynamic marketplace for carbon exchanges, and it may well become the core of a global carbon market in the future, as it is already acting as the benchmark for prices across the world (ZWICK, 2008). CCX has also been experiencing steady growth in volumes, and is expected to become more and more momentous in American and international carbon trading, especially with the fact that the growing rate of CCX is three times bigger than that of ECX. However, the voluntary nature of it can be observed in the rate of participation, the trading volumes or the prices of CFIs.

¹ Source: CCX.

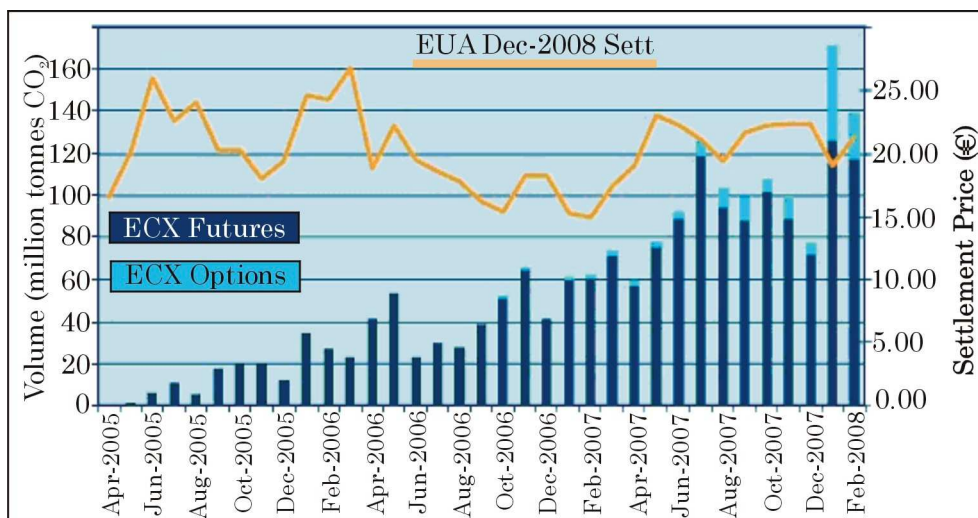

Figure 4
ECX CFI Contracts Monthly Volume¹

Offset projects

In the framework of the EU ETS, offset mechanisms such as the Joint Implementation and Clean Development Mechanism can be used by companies to a certain extent. CCX also has a whole variety of offset models in fields such as: forestry, agriculture, renewable fuels, and fuel efficiency and makes it possible for rural areas to bring environmental projects to the market. The agricultural offset program has been particularly successful with many participating farmers and through such programs more than one million acres of conservation tillage and grassland (across the Midwest) have been registered, verified and sold through the exchange. The forestry programs (some currently registered in Costa Rica and Brazil) comprise of standardized formulas for reforestation, afforestation as well as avoided deforestation.

Advantages

From the point of view of the participating firms, the main feature is the main advantage of the Chicago Climate Exchange, namely, that it's a voluntary GHG trading system. If a firm decides to enter CCX and gives it loud publicity, it can win green credibility in the eyes of the public and can shape a good relationship with the public authorities as well as the media. All in all, entering CCX can be an excellent way to enhance a company's reputation. Another important advantage is that the company can gain experience in emissions trading and also in the internal management of emissions reduction. Since the pressure is continuously growing on lawmakers in the United States, a federal CO₂ reduction mandate is likely to be realized in the not-so-far future, especially with the new president in sight. Therefore by entering the Exchange, firms can prepare themselves for a potential regulatory system. In addition, some of them might even be asked to get involved in the crea-

¹ Source: ECX.

tion of such a system, as it happened with BP in Great Britain (HOFFMAN, 2005). So there is a possibility to have an influence on future regulations. By entering the Exchange, most companies will find that reducing emissions can indeed reduce energy costs as well as getting new sources of capital. It can also bring new business opportunities for the firm, for example by gaining competitive advantage in its sector. Carbon trading is dynamically growing in the world; therefore those that decide to take action now can later on become the leaders in their sectors. Besides, prices of CCX CFIs don't fluctuate as much as those of the compliance CFIs.

The advantages of ECX stem from its compliance nature. Since firms must meet their targets specified by the NAPs under the EU ETS umbrella, they might as well facilitate their task by joining ECX, which is the most liquid market in Europe. That alone is a great advantage for a firm. Another benefit of ECX is that because of the regulatory system, the prices are quite high, and being the premier platform in Europe, it is the ECX that acts as the benchmark for carbon prices all over the world. Being part of such a fruitful market is a definite advantage, especially, that if a global carbon market is realized, ECX is expected to become the core of it.

Disadvantages

One of the disadvantages to CCX is that the rate of the participation of big companies is still relatively low, which is due to the voluntary nature of the Exchange. As a consequence of the low participation, the traded volume and the prices of CFIs are quite low as well, although CCX has shown a significant growth year by year and is expected to continue growing.

When it comes to the disadvantages of ECX, we can mention the regulatory pressure that lies heavy on firms. Having to do something with a potential punishment in sight always brings a feeling of force, instead of being able to decide freely on the methods of emission reduction with the most cost-efficient approach. Nevertheless, it is true that if a firm is obliged to reduce its emissions by a specific percentage, it is more likely to comply with its targets than if it was voluntarily making reductions. Another disadvantage of the compliance-natured ECX is that the prices of EUAs are highly influenced by negotiators. Depending on which way talks go, the prices can change very suddenly.

Now let us see these findings summarized in the *Table 6*.

Table 6
Comparison of CCX and ECX

	CCX	ECX
Creation	December 2003	April 2005
Legal frame	Part of the Climate Exchange Plc Creates an end-to-end carbon market infrastructure with legally binding commitments	Part of the Climate Exchange Plc Operates under EU ETS umbrella
Main objective	Facilitates the trade of GHGs for volunteering firms	Helps compliance with EU ETS targets
Participation	Approx. 400 Members	Approx. 90 Members

Table 6 (continued)
Comparison of CCX and ECX

	CCX	ECX
Emission reduction commitments	6% below Baseline by 2010	EU overall reduction commitment: 8% below baseline by 2012
GHGs covered	Carbon dioxide (CO ₂), methane (CH ₄), nitrous oxide (N ₂ O), hydrofluorocarbons (HFCs), perfluorocarbons (PFCs), and sulphur hexafluoride (SF ₆)	Carbon dioxide CO ₂
Product range	CFI	EUA, CER
Trading system	Cap and trade	Cap and trade
Price	~ \$5.80 (April 2008)	~ \$36 (April 2008)
Trading volume	8.3 million tons (March 2008)	120 million tons (March 2008)
Growth	+ 180%	+ 61%
Offset projects	Offset models worldwide in fields such as: forestry, agriculture, renewable fuels, and fuel efficiency	JI and CDM
Advantages	<ul style="list-style-type: none"> • Gaining green credibility • Gain experience in carbon trading • Good relationship with authorities, media and public • Cost reductions • New business opportunities 	<ul style="list-style-type: none"> • Facilitates the compliance with EU ETS targets • Most liquid market in Europe • Benchmark for prices in the world • Might become the core of global carbon trading
Disadvantages	<ul style="list-style-type: none"> • Low participation by big firms • Low trading volumes • Low prices 	<ul style="list-style-type: none"> • Regulatory pressure • Sudden price changes influenced by negotiators

Environmental effectiveness

Phase I of CCX started in 2003 and lasted until 2006. Throughout these four years, 39 out of the 40 audited Members were in compliance with the CCX program requirements. The average emissions were 9.175% below objectives (CCX 2006 Program-wide True-Up Summary Report, 2007). This suggests that the voluntary nature of CCX doesn't have a negative effect on the reduction performance of the Members, as otherwise would be expected in the case of a voluntary program (Price, 2005). The reason for this can be that the commitments made by the Members of CCX are legally binding.

ECX started its operation in 2005, which was the first year of Phase I of the EU ETS. ECX can be considered as a 'tool' for the EU ETS. Under the EU ETS, each Member State is committed to reduce its emissions in accordance with the EU's Burden Sharing Agreement. In Phase I, the caps of the EU ETS were considered generous and most countries met their caps by far; for example France, Germany, Latvia, Poland or Lithuania were among these countries (EU press release IP/O7/459, 2007). However, there were countries that couldn't meet their targets (for example Ireland, Spain or Austria). But on the whole, successful compliance was dominant in the first Phase, therefore we can say that the EU ETS so far seems to be an environmentally effective way to reduce GHG emissions. Of course, the system has only been operating for a few years, and this little time might not be enough to evaluate its effectiveness.

All in all, some more time would be needed for us to be able to clearly tell whether a voluntary or a compliance program can bring more effective results in the long run. What can be stated with certainty though is that if an abatement target is legally binding, it is more likely to fulfill its commitment.

V. CONCLUSIONS

The goal of this paper has been to present the environmental regulatory differences in the United States and Europe and to make an attempt to see whether voluntary approaches can be as effective as mandatory ones. We have found that although at an early stage of operation, a mandatory approach is more likely to bring positive results, in a longer term, voluntary programs can become just as effective yet a more flexible way to reduce GHG emissions with many other positive impacts.

In the first part of the paper, the two mainstream regulatory styles were demonstrated; the voluntary and the mandatory approaches, each of which are represented by two economical powers, the United States and the European Union. Not having ratified the Kyoto Protocol and the lack of federal GHG reduction mandates have led to the emergence of several (regional) voluntary programs in the United States, whereas the EU, playing the role of an international leader in fighting climate change, follows the mandatory regulation style. It established its Emissions Trading Scheme (EU ETS) which facilitates the compliance with Kyoto targets, although it is independent and will continue operating beyond Kyoto as well. In international GHG reductions, emissions trading has become a very important tool. To compare the mandatory and the voluntary regulatory approaches, the paper chose two healthily operating climate exchanges that are among the best platforms for trading GHGs to demonstrate the differences.

The Chicago Climate Exchange and the European Climate Exchange are sister exchanges and are both part of the Climate Exchange Plc group. The Members of CCX voluntarily decide to reduce their GHG emissions, for which CCX provides them with an end-to-end carbon market infrastructure, as it is a unique combination of a cap-and-trade system, an offset mechanism and a dedicated exchange. The reduction commitments made by CCX Members are legally binding, this is why its effectiveness is tangible. ECX operates under the EU ETS umbrella (which is a cap-and-trade system as well) and members of ECX must comply with their EU ETS/Kyoto targets. ECX provides the EU ETS with advanced, low-cost and financially guaranteed tools. Members of ECX can also comply with their targets with the help of offset mechanisms, the CDM and JI projects. The emission reduction commitment is similar in the

two systems: it is overall 8% below Baseline by 2012 in the EU ETS (which might be different for the installations of ECX Members in accordance with EU's Burden Sharing Agreement) and it is 6% below Baseline by 2010 for CCX Members.

Based on the comparison of CCX and ECX, we can conclude that although at the moment, ECX is more liquid with higher prices and trading volumes, the rapid growth of CCX is remarkable and obviously shows us that it will become more and more significant. Voluntary programs across the world are becoming more and more meaningful. The reason why the general opinion is mixed about the effectiveness of these programs can stem from the fact that it's only been in the last few years that more serious VAs have been created, and most of them are still in their infancy, therefore we cannot see their effectiveness in the long run. However, CCX is a great example for a well functioning yet 'young' VA where the positive environmental impact is observable. It is likely to become the most significant emissions reduction platform in the United States in the not-so-far future, and if the USA enacts federal mandates for GHG reduction (which will probably happen eventually with the new President in sight) CCX might actually become the core of the system. We suggest that voluntary approaches indeed can be as effective as mandatory ones, it is just a matter of time.

REFERENCES

- ALBERINI, ANNA AND KATHLEEN SEGERSON (2002): *Assessing Voluntary Programs to Improve Environmental Quality*. Environmental and Resource Economics, Vol. **22**, 157–184
- Chicago Climate Exchange (2007): *2006 Program-wide True-Up Summary Report*. Source: http://www.chicagoclimateexchange.com/compliance/pdf/2006_Program-wide_True-up_Summary_Report.pdf
- Chicago Climate Exchange (2008): *Market Report March 2008*. Source: http://www.chicagoclimateexchange.com/docs/publications/CCX_carbonmkt_V5_i3_mar_2008.pdf
- Chicago Climate Exchange, Undated (a): *About CCX. Overview*. Source: <http://www.chicagoclimateexchange.com/content.jsf?id=821>
- Chicago Climate Exchange, Undated (b): *Market. System Overview*. Source: <http://www.chicagoclimateexchange.com/content.jsf?id=823>
- CHRISTIANSEN, ATLE CHRISTER (2003): *Convergence or divergence? Status and prospects for US climate strategy*. Climate Policy **3**, p. 343–358
- Cool Counties Launch Major Global Warming Initiative (2007): Press Release. 16 July 2007. Source: <http://www.sierraclub.org/pressroom/releases/pr2007-07-16.asp>; Retrieved: 22 April 2008
- DE CENDRA, JAVIER (2006): Can Emissions Trading Schemes be Coupled with Border Tax Adjustments? An Analysis vis-à-vis WTO Law. RECIEL **15** (2), 131-145
- EILPERIN, JULIET (2007): *Western states agree to cut greenhouse gases*. 27 February 2007. Source: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/26/AR2007022601321.html>; Retrieved: 22 April 2008
- EU press release IP/07/459 (2007): *Emissions trading: Commission adopts decision on Austria's national allocation plan for 2008-2012*. 2 April 2007. Source: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/459&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

- European Climate Exchange, Undated: *About ECX*. Source: http://www.europeanclimateexchange.com/default_flash.asp
- European Parliament (2003): *Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 2003 establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC*. Official Journal of the European Union. 25 October 2003. L275/32-46
- Five Western Governors Announce Regional Greenhouse Gas Reduction Agreement (2007): National Press Release, 26 February 2007. Source: <http://www.westernclimateinitiative.org/ewebeditpro/items/O104F12774.pdf>; Retrieved: 22 April 2008
- GARDNER, TIMOTHY, Reuters (2005): *Seven states sign plan to cut CO₂ emissions*. 12 December 2005. Source: http://www.usatoday.com/money/industries/energy/2005-12-20-regional-greenhouse-initiative_x.htm; Retrieved: 22 April 2008
- HELBY, PETER (1999): *Voluntary agreements: The plurality of business motives*. Article for book on voluntary agreements, edited by Edoardo Croci, IEFÉ, to be published as part of the book series of the European Network for Energy Economics Research (ENER). Source: <http://www.miljo.lth.se/helby/Peter%20Helby%20-%20Plurality%20of%20business%20motives%20-.pdf>
- HILL, GAIL KINSEY (2008): *Counties join to cut emissions by 80%*. 16 April 2008. Source: <http://www.oregonlive.com/environment/oregonian/index.ssf?/base/news/1208310926186630.xml&coll=7>; Retrieved: 22 April 2008
- HOFFMAN, ANDREW J. (2005): *Climate Change Strategy: The Business Logic Behind Voluntary Greenhouse Gas Reductions*. California Management Review, Vol. 47, No.3
- HOVI, JON and TORA SKODVIN (2008): *Which Way to U.S. Climate Cooperation? Issue Linkage versus a U.S.-Based Agreement*. Review of Policy Research, Vol. 25, Number 2, 129-148
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) (2007): *Fourth Assessment Report. Climate Change 2007: Synthesis Report*. Source: http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr.pdf
- JONES, CHARLES A. and DAVID L. LEVY (2007): *North American Business Strategies Towards Climate Change*. European Management Journal Vol. 25, No. 6, 428-440
- Leading the way on climate change (2007): Policy Brief. Source: http://www.governor.wa.gov/news/policybrief_climate.pdf; Retrieved: 24 April 2008
- MCNAMARA, WILL (2004): *CO₂ Emissions Trading Nascent Market Grows Despite Regulatory Uncertainty*. Power Engineering. August 2004. p52-54, 56
- MILMO, SEAN (2005): *Eu launches emissions trading*. Chemical Market Reporter. January 10, 2005. p5 and p25
- MOUAWAD, JAD and JEREMY W. PETERS (2006): *California Plan to cut gases split the industry*. 1 September 2006. Source: http://www.nytimes.com/2006/09/01/business/01energy.html?_r=3&pagewanted=all&oref=slogin&oref=slogin; Retrieved: 22 April 2008
- Orbeo (2008): *The CO₂ market*. Source: <http://www.orbeo.com/-Facts-figures-.html>
- Oregon's largest source of mercury pollution agrees to cut emissions (2008): 1 March 2008. Source: <http://www.kcby.com/news/local/16148317.html>. Retrieved: 22 April 2008
- Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD) (2003): *Voluntary Approaches for Environmental Policy: Effectiveness, efficiency and usage in policy mixes*. Paris: OECD

- Organisation for Economic Co-Operation and Development/International Energy Agency (2005): *Act locally, trade globally. Emissions Trading for Climate Policy*. Paris: OECD/IEA.
- PRICE, LYNN (2005): *Voluntary Agreements for Energy Efficiency or GHG Emissions Reduction in Industry: An Assessment of Programs Around the World*. Lawrence Berkeley National Laboratory. Paper LBNL-58138. Source: [http:// repositories.cdlib.org/lbnl/LBNL-58138](http://repositories.cdlib.org/lbnl/LBNL-58138)
- Regional Greenhouse Gas Initiative, Undated: *About RGGI*. <http://www.rggi.org/about.htm>
- SANDOR, RICHARD L. (2008): *The Chicago Climate Exchange*. China Business Review, January–February 2008. p. 26.
- SCHWARZENEGGER *Applauds Florida for Adopting California’s Tailpipe Emissions Standards, Aggressive Environmental Protection Policies* (2007): 13 July 2007. Source: <http://gov.ca.gov/index.php?/issue/env-lcfs/>; Retrieved: 24 April 2008
- TED KULONGOSKI *signs bill to cut Oregon greenhouse gases* (2007): 8 August, 2007. Source: <http://www.oregonecology.com/2007/08/ted-kulongoski-signs-bill-to-cut-oregon.html>; Retrieved: 22 April 2008
- United Nations Environment Programme (1997): *Industrialized countries to cut greenhouse gas emissions by 5.2%*. Press release, 11 December 1997. Source: <http://unfccc.int/cop3/fccc/info/indust.htm>; Retrieved: 2008. 04. 07.
- United Nations Framework Convention on Climate Change, Undated: *Kyoto Protocol*. Source: http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php
- Western Climate Initiative Work Plan* (2007): Source: <http://www.westernclimateinitiative.org/ewebeditpro/items/O104F13792.pdf>
- ZWICK, STEVE (2008): *Carbon exchanges gear up*. Futures, March 2008. p. 70-72.

SEBEI RYM*

AZ EU TAGÁLLAMAINAK KAPCSOLATÉPÍTÉSE LÍBIÁVAL AZ EMBARGÓ RÉSZLEGES FELOLDÁSÁTÓL NAPJAINKIG

Tunézia és Líbia utóbbi közel negyven éves közös történeti múltját egyformán jellemzik mélypontok és kimagasló sikerek. Történelmi léptékkal mérve nem tekinthető távolinak, amikor KADHAFI ezredes Tunéziát nemes egyszerűséggel országa egy tartományaként aposztrofálta, de megesett, hogy hadseregét is felvonultatta a közös határokon.

A két ország kapcsolataiban különösen az utóbbi tizenhét év során mélyreható változások következtek be, ezekben a pozitív fejleményekben meghatározó szerepet játszott a Líbia elleni embargó hatásmechanizmusa, Tunézia közvetítő szerepe, illetve Tunézia eredményes gazdasági offenzívája a líbiai piac irányában, amely különösen az embargó részleges feloldását követően teljesedett ki. Tunézia nem kizárólag a Lockerbie-ügy rendezése terén közvetített, igyekezett és igyekszik napjainkban is felhasználni uniós kapcsolatrendszerét Líbia és az EU együttműködésének folyamatos bővítése érdekében. Líbia és az EU, valamint az angolszász relációk közötti normalizálás egyértelműen jótékony hatást gyakorol a líbiai-tunéziai gazdasági kapcsolatok folyamatos bővülésére. Tunézia egy stabil, a nemzetközi közösségbe illeszkedő, és fejlődő Líbiában lenne érdekelt, különösen, mivel fejlődésének egyik haszonélvezője a tunéziai gazdaság lenne.

Munkámban az EU tagállamainak kapcsolatépítését igyekeztem bemutatni Líbiával az embargó részleges feloldásától napjainkig. Továbbá kitértem Líbia külpolitikájának néhány jellemzőire, az uniós reláció normalizálására, gazdasági helyzetére, valamint a Maghreb térség viszonyára az EU-val.

I. AZ EU-VAL FOLYTATOTT POLITIKAI ÉS DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK

I.1. Az EU és a Maghreb politikai kapcsolatai

I.1.1. A térség főbb jellemzői

Közös nyelvi, vallási és kulturális gyökereik mellett a térség arab országait nagyfokú heterogenitás jellemzi politikai-társadalmi berendezkedésük, gazdasági fejlettségi szintjük, a demokrácia és a társadalmi egyenlőség, a tudás- és életszínvonal és a piacgazdaság elemeinek érvényesülése terén. Hasonlóan eltérő az iszlám funda-

---

* A BGF KKKF 2007-ben gazdaságdiplomácia és nemzetközi menedzsment szakon, EU szakirányon végzett hallgatója. A cikk szakdolgozata átdolgozott változata. Témavezetői: dr. Ferkelt Balázs tudományos rektorhelyettes, tanszékvezető főiskolai docens, és Pántos György rk. követ (Nagykövetség, Tunézia).

mentalizmus országonkénti jelenléte és támogatottsága. Eltérések mutatkoznak a nemzetközi erőközpontokhoz való viszonyukat illetően.

I.1.2. A barcelonai folyamat

Az 1995-ben, Barcelonában, az ún. Barcelonai Deklarációval az Unió partnerségi kezdeményezést terjesztett elő 12 mediterrán országgal (Marokkó, Algéria, Tunézia, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Szíria, Törökország, Ciprus, Málta és a Palesztin Nemzeti Hatóság, valamint megfigyelőként Líbia és Mauritánia). A kezdeményezés fő célja, hogy 2010-re megvalósuljon a világ legnagyobb szabadkereskedelmi piaca.

Finanszírozási eszközei a MEDA program, az Európai Beruházási Bank hitelei és a regionális finanszírozási együttműködés.

Az együttműködés három egymást kölcsönösen kiegészítő pillérre épül:

- 1) A politikai és biztonsági partnerség alapvető célja a béke és stabilitás zónájának megteremtése.
- 2) Kiemelt helyen szerepel a partnerségben a terrorizmus elleni küzdelem, az emberi jogok védelme és a demokrácia.
- 3) A szociális, kulturális és humán területeken kirajzolódó partnerség keretében három fő program működik: a kulturális örökség védelme, az audiovizuális szektorok együttműködése, ifjúsáspolitikai (pl. csereprogramok). Kitér a felsőoktatásra, a média és a technológia területére is.¹

A gazdasági és pénzügyi partnerség célkitűzése, hogy 2010-re megvalósuljon az euro-mediterrán közös gazdasági térség.

I.1.3. Az Arab Maghreb Unió² (AMU)

A Maghreb-közi integráció gyors ütemű megteremtéséhez hiányoznak a gazdasági feltételek. A térségen belüli gazdasági komplementaritás alacsony fokú, a Maghreb-országok egymás közötti infrastruktúrája és kommunikációs rendszere fejletlen, s nem állnak rendelkezésre elegendő belső források a regionális együttműködés finanszírozására sem.

A Maghreb-gondolat inkább a politikai retorika szintjén jelent és jelenik meg. Az „egységtörekvésekre” való folyamatos hivatkozás ellenére a térség országai közötti feszültségek és határviták (nyugat-szaharai konfliktus, Marokkó és Algéria befolyási küzdelme, Líbia szeszélyesen változó politikája stb.) egészen a '80-as évek végéig nem tették lehetővé egy együttműködési és konzultációs struktúra kiépítésének elkezdését.

A szervezet tényleges megalakítására és az AMU alapító szerződésének elfogadására az 1989 februárjában Marrakesben tartott csúcstalálkozó során került sor.

Az AMU érdemi működését hosszú ideig akadályozta a régió földrajzi közép-pontjában lévő Algéria átfogó politikai válsága. A szervezet intézményeinek tevékenységét formai elemekre degradálta Algír és Rabat viszonyának ismétlődő elmérgesedése, amelynek következtében Marokkó 1995. decemberében hivatalosan is kérte az AMU intézményei tevékenységének befagyasztását. BOUTEFLIKA elnökké történt megválasztása (1999) után bizonyos enyhülés következett be a marokkói-algériai kapcsolatokban, aminek köszönhetően 1999. május 17-18-án sor kerülhetett Algírban az AMU Állandó Bizottsága 35. ülészakára. Ezt követően II. HASSZÁN

¹ Glied 2007. 3-7.

² AMU tagállamai: Algéria, Líbia, Marokkó, Mauritánia és Tunézia.

júliusi temetésén BOUTEFLIKA reménykeltő megbeszélést folytatott VI. MOHAMED új uralkodóval.¹

Az EU-Mediterrán együttműködés, így Európa biztonsága és az Új Szomszédság-politika (Tágabb Európa) szempontjából hátráltató tényező a marokkói-algériai viszonyban meglévő alapvető ellentét, amely a Maghreb Unió működésképtelenségének oka is egyben.²

Líbiának a Maghreb Unió iránt mutatott korábbi érdektelenségén változtatott, hogy KADHAFI a Maghreb Uniót hasznos eszköznek tekintti európai kapcsolatrendszerének további fejlesztésére.

I.1.4. Euro-mediterrán folyamatok

Líbia folyamatosan dolgozott európai kapcsolatrendszerének aktivizálásán és konszolidálásán, ebben gazdasági megfontolások mellett nem kevés szerep jutott az ország nemzetközi elszigeteltségének felszámolására tett erőfeszítéseknek. Líbia továbbra szeretne volna felhasználni az EU tagállamokhoz fűződő egyre szorosabb kapcsolatokat az ENSZ szankciók mielőbbi teljes feloldásának elérése, az ország és személyesen KADHAFI nemzetközi presztízsének emelése érdekében. Ugyanakkor Líbia:

- továbbra is elvetette – Izrael jelenléte kapcsán – a barcelonai folyamat egészét, a globális együttműködést,
- aktívan részt vállalt azonban a szűkebb regionális együttműködésben, az 5+5 párbeszéd keretein belül, amit szeretne idővel Ciprus és Egyiptom bevonásával 6+6 folyamattá bővíteni,
- KADHAFI arra törekedett (ez napjainkban is változatlan), hogy az Afrikai Unió³ (AU) -n belüli pozícióit felhasználva az euro-afrikai párbeszéd intézményesítésében játsszon kulcsszerepet.⁴

I.2. Az EU-líbiai kapcsolatépítés politikai háttere, alapjai

Az EU rövid távon megvalósítandó politikai célkitűzései a líbiai relációban (2000-2003):

- elérni Líbia teljes együttműködését az illegális migráció elleni küzdelemben,
- (az ENSZ Emberi Jogok Bizottságának elnöki tisztét betöltő) Líbiát rábírní az emberi jogok tiszteletben tartására,
- biztosítani Líbia együttműködését a nemzetközi terrorizmus elleni közös fellépés terén,

¹ Lengyel 2006. 193-201.

² http://uma.leguide.ma/admin_files/politique%20europeenne%20%20de%20voisinage.pdf
2007. 10. 27. 09:50

³ AU tagállamai: Algéria, Angola, Benin, Bissau-Guinea, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Comore-szigetek, Csád, Dél-afrikai Köztársaság, Dzsibuti, Egyenlítői-Guinea, Egyiptom, Elefántcsontpart, Eritrea, Etiópia, Gabon, Gambia, Ghána, Guinea, Kamerun, Kenya, Kongói Köztársaság, Kongói Demokratikus Köztársaság, Közép-afrikai Köztársaság, Lesotho, Libéria, Líbia, Madagaszkár, Malawi, Mali, Mauritánia, Mauritius, Mozambik, Namíbia, Niger, Nigéria, Nyugat-Szahara, Ruanda, São Tomé és Príncipe, Seychelle-szigetek, Sierra Leone, Szenegál, Szómália, Szudán, Szváziföld, Tanzánia, Togo, Tunézia, Uganda, Zambia, Zimbabwe, Zöld-Foki Köztársaság.

⁴ A barcelonai folyamatként megindított euro-mediterrán párbeszéd az utóbbi évek során a gyakorlatban inkább euro-Maghreb együttműködésre szűkült, pontosabban ebben a régióban tudott valós eredményeket felmutatni

- elérni Líbia – ellenőrizhető – lemondását a tömegpusztító fegyverzetek birtoklásáról/kifejlesztéséről.
Távlati célok:
- Líbia bevonása egy regionális biztonsági rendszerbe,
- további pozitív gyakorlati lépések esetén az EU közben járhat a Líbia elleni szankciók teljes feloldása érdekében.¹

Az EU várhatóan politikai téren igyekszik nyomást gyakorolni Líbiára a nyitási politika folyamatosságának biztosítása és további pozitív változások elérése érdekében. A nyomásgyakorlással párhuzamosan a líbiai politika változásainak és együttműködési készségének függvényében az EU bizonyos, Líbia/KADHAFI számára előnyökkel járó lépések megtételétől sem zárkózna el. Az EU tagállamok és Líbia bilaterális kapcsolatait néhány közösen kidolgozott értékelés és elképzelés ellenére valószínűsíthetően az egyes tagországok egyéni gazdasági érdekei alakítják a jövőben is.²

1.2.1. Terrorizmus elleni harc, a tömegpusztító fegyverek kérdése

Líbia aláírója a létező tizenkét, a terrorizmus ellen irányuló nemzetközi szerződésnek és konvenciónak, ezeket a megállapodásokat az ország az 1970-es évektől folyamatosan ratifikálta, viszont a gyakorlatban csak az 1990-es évek második felétől beszélhetünk ezek részbeni betartásáról.

A Lockerbie-ügy kapcsán életbe léptetett megszorító intézkedések, a Szovjetunió széthullása nyomán Líbia magatartása a nemzetközi terrorizmust illetően folyamatos, pozitív irányú evolúción ment keresztül.

Az 1990-es évektől fokozatosan megszűnt a „nemzeti felszabadító mozgalmaknak” aposztrofált szélsőséges fegyveres szervezetek támogatása, líbiai kiképzőbázisokat felszámoltak. Ennek egyik első jeleként volt értékelhető ABU NIDAL kiutasítása, majd a militáns – részben ARAFATTAL is szemben álló – palesztin csoportok líbiai jelenlétének felszámolása.

A rezsimre veszélyes iszlám politikai és fegyveres ellenzéki csoportokkal szemben KADHAFI keményen lépett fel, a fegyveres ellenzékkel kemény harcokban számolt le. Ennek markáns jele volt szakítása OSZAMA BIN LADENNEL, akit elsőként minősített nemkívánatos személlyé. Fegyveres iszlám csoportok merényletet kíséreltek meg a líbiai vezető ellen is.

KADHAFI az arab vezetők közül elsőként sietett elítélni a 2001-es USA elleni terrortámadásokat, ezt követően gyakorlati együttműködés jött létre líbiai és angol-szász titkosszolgálatok között (a megoldatlan Lockerbie-ügy és a Líbia ellen folyamatosan hangoztatott USA vádak ellenére), amelynek során a Nemzetközi Kadhafi Alapítványon és egyéb szálakon keresztül az afganisztáni és egyéb regionális tapasztalatokkal rendelkező Líbia igen hasznos információkkal segítette az USA terrorizmus ellenes fellépését.³

¹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0352:FIN:HU:HTML>
2007. 05. 13 18:40

² A Líbia megítélésében az EU más tagállamaitól több ponton kirívóan eltérő olasz álláspontot a két ország „történelmi kapcsolatain” kívül elsősorban az igen szoros líbiai-olasz gazdasági együttműködés, Olaszország szinte egyoldalú líbiai energiafüggősége, valamint a Líbiából kiinduló migrációs hullámokból adódó problémái motiválják.

³ http://www.terrorisme.net/p/article_49.shtml 2007. 10. 27. 17:50

A terrorizmus elleni nemzetközi harc jegyében – és a nemzetközi elszigeteltség oldására irányuló erőfeszítések sikere érdekében – a líbiai szolgálatok aktívan együttműködnek az EU tagállamok hasonló szervezeteivel, egy sor EU tagállam rendelkezik a líbiai relációban belügyi együttműködéssel, nem egy állam kiképzési programokkal is segíti a líbiai terrorista ellenes egységek hatékonyságának növelését. Az 5+5 párbeszédbe illesztve és e kereteken felül az EU déli tagállamai különösen aktívak ezen a téren hátszországuk és belső stabilitásuk megóvását szem előtt tartva.

Az EU a terrorizmus elleni harc terén további együttműködést, a meglévő formák kiszélesítését tartja szükségesnek. Líbiától az erőfeszítések folyamatosságát és azok hatékonyságának növelését várja el. Ezen kívül elengedhetetlennek tartja, hogy Líbia további tisztázó és a jelenséghez való viszonyát egyértelműsítő gyakorlati lépéseket tegyen. A líbiai retorikában még mindig gyakran megfigyelhető – a pozitív gyakorlati lépések ellenére – a nemzetközi terrorizmus és a „nemzeti felszabadító mozgalmak” közötti átfedés. Az EU tagállamai törekedni fognak arra, hogy az iraki válság nyomán várhatóan kialakuló új körülmények ne vessék vissza a jelzett együttműködési formákat.¹

I.2.2. Tömegpusztító fegyverek kérdése

Ebben a témakörben a jelentés végső formába öntése során több órás éles vita alakult ki az igen kemény megfogalmazást javasoló brit, valamint a Líbia tömegpusztító fegyverzetek kifejlesztésére/birtoklására irányuló törekvéseivel kapcsolatos vádakát „irreálisnak tekintő”² olasz megközelítés kapcsán. Végül kompromisszumos francia javaslatra a jelentés úgy fogalmazott, hogy Líbia ambíciói e területen reálisnak tekinthetők.

Ismeretes, hogy a 2002-ben lezajlott brit–líbiai magas szintű tárgyalások során (O'BRIAN-misszió) brit részről határozott lépéseket követeltek a tömegpusztító fegyverzetek birtoklásáról történő végleges lemondás terén. USA-beli, brit és részben francia értékelés szerint ezekre mindmáig nem került sor. Líbia csak erős angolszász nyomásra küldte el képviselőjét a Hágában megrendezett, a ballisztikus hordozóeszközök elterjedését megakadályozni hivatott magatartási kódex kidolgozását célzó konferenciára, a vegyi és biológiai fegyver-programok kérdése máig sem tisztázott.

Líbia szigorúan „saját” lehetőségei a tárgyalt területen ugyanakkor korlátozottak és meglehetősen „teoretikusak” voltak. Megjegyzést érdemel, hogy Líbia – saját szakemberek és infrastruktúra híján – előszeretettel szállt be „csendestársként” más államok fegyverkezési programjaiba. Ugyancsak említést kell tenni arról, hogy nem egy esetben finanszírozza „baráti államok” beszerzéseit.

I.2.3. Illegális migráció

---

¹ Kadhafi sikeresen használta fel a terrorizmus elleni harcot a politikai iszlám és világi ellenzékkel szembeni erőteljes – a túlkapasokat mindennapi gyakorlattá tévő – fellépésének utólagos, illetve folyamatos igazolására. Ugyanakkor említést érdemel, hogy az iraki válság alakulásával, valamint Líbiának az ENSZ Emberi Jogi Bizottságában betöltött elnöki tisztét ért bírálatokkal párhuzamosan Kadhafi egy sor, a közelmúltban szabadon bocsátott politikai elítéltet részesített anyagi kártérítésben.

² Minden érintett fél tisztában volt azzal, hogy Kadhafi WMD-projektek folytat, általában a helyszínek is ismertek voltak – az olasz pozíciókat az ország különleges gazdasági és politikai érdekei motiválták (energia-ellátás, illegális migráció kezelése stb.).

Líbia – lehetőségeinek korlátaira hivatkozva – a gyakorlatban nem sokat tesz annak érdekében, hogy gátat szabjon az észak-afrikai és szubszaharai régióból az országon keresztül Európa, döntően Olaszország felé irányuló menekülthullámnak.

Líbia Olaszországtól kért hivatalos formában segítséget a menekülthullám megfékezéséhez szükségesnek ítélt korszerű haditechnika szállítására, illetve kiképzésre vonatkozóan, a technika beszerzése érdekében lépett fel az 5+5 párbeszéd keretein belül is, kiegészítve érveit a terrorizmus elleni harc hatékonyságának fokozására irányuló erőfeszítéseivel.

Olasz részről hajlamosak voltak már akkor – az EU fegyverembargó érvényességének időszakában – pozitívan elbírálni a líbiai kérést, viszont ennek útjában állt a brit, francia és német határozott elutasítás. A katonai szállítások helyett az EU politikai együttműködést ajánlott, illetve szeretne volna elérni, hogy Líbia meglévő eszközeit használja ki maximálisan. Líbia passzivitása annál is inkább szembetűnő volt, mivel széles körben ismerték az illegális migráció csomópontjait, az embercsempész-hálózatok módszereit és tevékenységi körüket jól feltérképezték.

Az EU tagállamok szerint a migrációs kérdést Líbia zsarolásként és nyomásgyakorlásként kívánta felhasználni, aminek legfőbb célja az ENSZ és az EU még érvényes szankcióinak megtörése volt.¹

I.2.4. A bolgár egészségügyi kérdéssel megkezdett alkudozás eredményei

KADHAFI ezredes 1999-ben egy ellen-Lockerbie beindításával igyekezett pozícióit erősíteni. Ez magára a Lockerbie-ügy kimenetelére nem volt hatással. KADHAFI akkoriban a bolgár egészségügyi letartóztatásával kettős célt akart elérni

- egyrészt saját alkupozícióit erősíteni a Lockerbie-ügyben
- másrészt a rezsim felelősségét elkendőzni a tömeges AIDS-fertőzés ügyében.

A fentieket erősíti, hogy az ún. orvosper során a Lockerbie alkufolyamatban líbiai részről többek között felmerült az amerikai „megrendelés” és a CIA érintettsége is.

Ugyancsak alá kell húzni, hogy az országban az egészségügyi ellátás ekkorra összeomlott, az állami intézményekből minden mozdíthatót eltüntettek – az eszközök a magánintézményekben bukkantak fel, Líbiába teljesen ellenőrizetlenül áramlottak be egészségügyi eszközök, gyógyszerek és vérkészítmények, az egyszer használatos tűk csak nevükben hordozták rendeltetésüket. A helyzet tovább romlott azzal, hogy KADHAFI megnyitotta a határokat a szubszaharai gazdasági menekültek előtt – az AU létrehozásának jegyében. Benghaziban már 2000 szeptemberében programokra került sor a bevándorlók ellen. Az egészségügy siralmas helyzetéből a rezsim bennfentesei profitáltak. A rendszer és a KADHAFI-klán felelőssége egyértelmű – ennek beismerése azonban akár a klán hatalmának bukását is okozhatta volna. Több alkalommal szóltak az ország keleti régiójának egyértelműen KADHAFI-ellenes beállítottságáról, ami nem egy esetben iszlámista szélsőséges jellegű aktivitásban manifesztálódott.

A Lockerbie-ügy 2003-ban lezárult, röviddel ezt követően KADHAFI lemondott WMD (tömegpusztító fegyverek) projektjeiről (utólag valószínűsíthető, hogy ezeket is – ambíciói mellett – a nemzetközi közösségbe való visszafogadása érdekében, alkupozícióinak erősítésére használta). A bolgár személyzet ügye azonban maradt. A jelek azt mutatják, hogy az ezredes jól számított – a kérdés végső adu ászként bejött a Nyugattal folytatott játszmában. Természetesen ehhez kellett a jelenlegi és

¹ <http://www.migrationinformation.org/Feature/print.cfm?ID=578> 2007. 10. 27. 19:00

az általános regionális folyamatok degradálódása, nem utolsósorban az iráni nukleáris válság, illetve Irán befolyásának növekedése az arab/muszlim térségben, továbbá KADHAFI nem éppen tiszta eszközökkel Afrikában kiépített pozíciói.

Már a Lockerbie-ügy lezárása, még inkább a WMD projektekről való lemondás meghozta a maga hasznát. KADHAFINAK sikerült meghívatnia magát Brüsszelbe, 2004 tavaszán BLAIR látogatott Tripoliba, 2004 végén CHIRAC utazott népes küldöttséggel (a francia high-tech ipart és fegyvergyártást képviselő üzletemberek kíséretében) a líbiai fővárosba, Nagy-Britannia katonai együttműködésről tárgyal, Líbiát kulcs-országnak minősíti a régió stabilitásának biztosítása terén, az USA nagykövetet jelöl Tripoliba stb.

Természetesen Olaszországgal a kapcsolatok a zökkenők ellenére folyamatosak és kiválóak voltak korábban is. Ugyancsak meg kell jegyeznünk, hogy kvázi „féllegálisan” az európai gazdasági behatolás még az embargós időszakban megkezdődött.

KADHAFI felemás afrikai politizálása és visszatetsző retorikája mellett az illegális migráció terén többé-kevésbé együttműködött az EU-val, a terrorizmus elleni küzdelemben ez az együttműködés az EU-val és az USA-val is kiválóan bizonyult.

A fentiek ellenére KADHAFI nem tartotta elégségesnek a külpolitikai fordulatért kapott „ellenszolgáltatást”. Líbia még mindig csak többé-kevésbé elfogadottnak számított, a gesztusokat nem mindig kísérték konkrétumok, vagy legalábbis nem az ezredes ambícióit kielégítő módon. A végjátékhoz jól jött a bolgár ápolónők ügye, amit KADHAFI minden skrupulus nélkül használt fel egy kedvező alku reményében. Természetesen az országot és a körülményeket ismerők jól tudták, hogy a halálbüntetés végrehajtására nem kerül sor. A líbiai cél egyértelműen az országnak tett engedmények kiharcolása, illetve KADHAFI ezredes ambícióinak kielégítése, az ezredes hadsereg korszerűsítési terveihez az európai hozzájárulás megszerzése, illetve a líbiaiak számára annak bizonyítása volt, hogy a Lockerbie-pénzből valamennyit sikerül visszaszerzeni, az ezredes megfelelő külső presztízzsel rendelkezik, Európa általános és az EU tagállamok bilaterális alapokon hozzájárulnak az ország modernizálásához, az USA a kapcsolatok teljes normalizálását be fogja fejezni. Mindez sokszorosan megtérülő haszon az ország számára, nem utolsósorban a fertőzött gyermekek hozzátartozói is megkapják a „vérdíjat” (a rezsim felelőssége lekerül a napirendről).

I.2.5. 2007 – újabb líbiai sikerek az uniós kapcsolatrendszerben, elsősorban a brit és a francia relációban

Eredmények a brit relációban

Az utóbbi három év során Nagy-Britannia számára Líbia a regionális stabilitást biztosító és a terrorizmus elleni küzdelem szempontjából kulcsszövetségessé vált. Nagy-Britannia – különösen a bolgár egészségügyi perének pozitív elmozdulását követően – a legutóbbi BLAIR-látogatás során aláírt szerződések realizálásának felgyorsítására törekedett. Ez összefügg azzal is, hogy az USA nagyköveti szintre kívánja emelni a diplomáciai kapcsolatokat, a líbiai relációt ugyancsak kiemeltként akarja kezelni.

TONY BLAIR akkori brit miniszterelnök 2007 júniusában Tripoliban folytatott tárgyalásainak továbbviteleként, illetve az akkor aláírt szerződések realizálása céljából

Líbiába látogatott KIM HOWELLS¹, észak-afrikai ügyekkel megbízott brit külügyi államtitkár.

BLAIR – egy 2002 augusztusában, O'BRIAN külügyi államminiszter tárgyalásaival intenzívvé vált közeledési folyamat betetőzéseként – egyik utolsó, miniszterelnökként folytatott tárgyalássorozata során Tripoliban katonai/fegyverszállítási, kiadatási egyezményt írt alá, és 900 millió USD volumenű megállapodás született a BP líbiai gázkitermeléséről.

Brit értékelés szerint Líbia folyamatosan halad a pozitív változások útján, mindez arra ösztönzi Londont, hogy tovább gyorsítsa a közeledési folyamatot, összhangban az ország teljes visszatéréssel a nemzetközi közösségbe. HOWELLS célja volt, hogy a bilaterális politikai kapcsolatok további elmélyítése mellett elősegítette a BLAIR által aláírt egyezmények mielőbbi konkretizálását.²

Nagy-Britannia az USA-nál lényegesen „rugalmasabb”, taktikusabb módon kezelte a Lockerbie-ügy végjátékától a líbiai relációt – nem kizárt, hogy London tette meg azt, amire Washingtonnak egyszerűen objektív okok miatt nem volt módja. Nagy-Britannia gyakorlatilag 1999-től jelezte érdeklődését a katonai együttműködés egyes területei iránt, 2001-től Líbia egyik fontos szövetségesévé vált a terrorizmus elleni küzdelemben. Londonban – geo-stratégiai fekvésénél és történelmi hagyományoknál fogva – Líbiát kulcstényezőnek tekintik a térség stabilitásának fenntartása terén. Különösen dinamikusan fejlődnek a kapcsolatok Líbiának a WMD projektekről való lemondását követően (l. BLAIR első líbiai tárgyalásai 2004 márciusában).³

London vélhetően tisztában van azzal, hogy a rezsim – jelenlegi formájában – megreformálhatatlan. Ugyanakkor a realpolitika, továbbá az energiapiac igényei alapján a stabilitás fenntartását, a kapcsolatok szorosabbra fűzését tartja célravezetőnek.

SARKOZY francia elnök Líbiában, nukleáris és katonai együttműködés a bolgár orvosper lezárását követően

Franciaország szándéknyilatkozatot/memorandumot írt alá Líbiával atomerőmű szállítására vonatkozóan, ugyancsak szerződéseket írtak alá a katonai együttműködés bővítéséről, haditechnikai szállításokról védelmi ipari együttműködésről.⁴ SARKOZY francia elnök szerint az atomerőmű leszállítása jelzés értékű lehet – ellenőrzött körülmények között az arab régió államainak joga van a nukleáris energia békés hasznosításához, ez egyébként az elnök szerint egyértelmű üzenet Teherán irányában is. A francia elnök a kedvező körülményeket kihasználva folytatni kívánta elődje 2004 végén megkezdett kapcsolatépítését.

Csakis a kívülállókát lephette meg, hogy SARKOZY francia elnök viharos gyorsasággal aktiválta magát a líbiai orientációban, a bolgár egészségügyi problémájának megoldásában. Párizs a relációban lényeges hátrányba került európai és részben tengeren túli vetélytársaival szemben is. Jellemző momentum, hogy Líbia gaz-

¹ Libya News and Views, AFP 2007. 07. 10.

² http://www.jeuneafrique.com/pays/libye/article_depeche.asp?art_cle=AFP05157visiteuqinno 2007. 08. 12. 11:40. Ekkor készült tárgyalásokra a bolgár egészségügyi kiadásáról a francia elnök felesége és Ferrero-Waldner EU biztos Tripoliban.

³ <http://www.mafhoum.com/press6/176P7.htm> 2007. 11. 07. 22:10

⁴ Elysée és a francia KÜM közleményei 2007. 07. 20-22.

dasági partnereinek sorában Franciaország csak az ötödik helyen áll – a líbiai behozatal tekintetében Tunézia is előzi.

Ezen érdemben az sem változtat, hogy francia energiaipari cégek, illetve a kőolaj-kitermelés infrastruktúrájában érintett vállalatok már hosszabb ideje jelen vannak a líbiai piacon.

Az áttörés első jelei 2004 végén mutatkoztak, CHIRAC líbiai tárgyalásai során. Ezt követően beszélhetünk valóban rendszeres és érdemi párbeszédéről. Ezek leginkább a katonai területre, haditechnikai szállításokra, egyéb infrastrukturális beruházásokra, továbbá a belügyi/titkosszolgálati együttműködést érintő kérdésekre fókuszáltak (SARKOZY 2006-ban belügyminiszterként járt az országban).

SARKOZY KADHAFIVAL folytatott tárgyalásainak eredményeként a két ország külügyminisztere szerződést írt alá nukleáris erőmű leszállításáról – ennek célja tengervíz sótalanítása lenne (a jelek szerint a Nagy Mesterséges Folyó – amellet, hogy a projekt egyéb katonai célokat is szolgált – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket). Az erőmű-ügyet már korábban napirendre vették a felek, hónapok óta folytak a tárgyalások – párhuzamosan a bolgár-ügy alakításával.¹

Ugyancsak aláírásra kerültek katonai tárgyú egyezmények, ezek pontosítására nem került sor, katonai együttműködés, védelmi ipari együttműködés szerepel a hivatalos közleményekben. Ugyanakkor a három éve folyamatos tárgyalások témaköre alapján nem nehéz a tartalomra következtetni. Francia közlés szerint a két ország katonai együttműködése a mediterrán térség stabilitásának és biztonságának megóvását szolgálja.

Nem elhanyagolható momentum, hogy a két ország külügyminisztere „globális partner-kapcsolatokra vonatkozó” egyezményt is ellátott kézjeggyével, ahogy kulturális, és tudományos-technikai együttműködési megállapodás is született a megbeszélések végeztével.²

KADHAFI a jelenlegi regionális helyzetben felértékelődött, bár személyisége és ambíciói, rendszerének jellege nem sokat változtak. Manapság Líbia a jó példa a leszerelési kérdésekben, pl. Iránnal szemben, amit illik jutalmazni. Az ezredes és fia által tett „humanitárius gesztus” (bolgár ügy) egy hosszú és a KADHAFI-klán által jól kiszámított alkufolyamat végső, nem kevés hasznot hajtó lépése.

Olyan helyzet állt elő, amikor valamely módon a Nyugat minden meghatározó szereplőjének szüksége van KADHAFIRA, főleg Líbia stabilitására.³

SARKOZY líbiai nukleáris projektje – USA, német reakciók

Az USA teljes támogatásáról biztosítja SARKOZY Líbiához kapcsolódó nukleáris projektjeit. Németország fenntartásait hangoztatva meglehetősen éles hangon bírál, Berlin szerint a francia magatartás a proliferáció felé hat.

Washington az amerikai külügyminisztérium útján már július 26-án teljes támogatásáról biztosította SARKOZY francia elnök kezdeményezését, nukleáris technoló-

¹ <http://www.lesechos.fr/info/france/4607768.htm> 2007. 11. 08. 10:10

http://www.rfi.fr/actufr/articles/091/article_54428.asp 2007. 11. 08. 10:10

² http://www.senat.fr/international/collolibye2006/collolibye2006_mono.html 2007. 11. 05.

³ Rice amerikai külügyminiszter – a bolgár orvosok elleni per lezárását követően – jelezte, a közeljövőben feltétlenül Líbiába látogat, kiemelve a gazdasági kapcsolatokban rejlő lehetőségeket, illetve az amerikai vállalatok, befektetők kimondott érdeklődését az ország iránt. Bush elnök nagykövetet nevezett ki az USA korábbi damaszkuszi ügyvivőjének személyében Tripoliba – a kinevezés a kongresszus és a képviselőház jóváhagyására vár.

gia átadására vonatkozó egyetértési nyilatkozatot. Az USA szerint Franciaország biztosítani tudja, hogy az atom-projekt kizárólag polgári célokat szolgáljon, figyelemmel lesz a non-proliférációs szerződések betartására.

A fentiekől gyökeresen ellentétes reakciókat váltott ki SARKOZY líbiai tárgyalásainak eredménye Berlinben. A német külügyminiszter-helyettes, GERNOT ERLER (szociáldemokrata) éles kritikával illette a Tripoliban aláírt, nukleáris együttműködést előírányzó francia-líbiai dokumentumot. Véleménye szerint a projekt politikailag és biztonsági téren is problematikus, kifejezetten magában hordozza a proliferáció rizikóját.

Német rézről külön is sérelmesnek tartják, hogy Németország több konkrét javaslatot is letett az asztra Tripoliban a megújuló energiaforrások hasznosítására vonatkozóan, ezekre azonban érdemi reagálás nem történt. SARKOZY előzetesen nem konzultált Berlinnel, holott Németország is erősen érintett az ügyben: a Framatome utódcégeként létrejött Areva NP-ben (közös francia-német vállalkozás) a német Siemens jelentős, 34%-os érdekeltséggel bír. Az első reagálások alapján a német koalíciós pártok között teljes az egyetértés a francia-líbiai nukleáris szerződés megítélésében.¹

Az amerikai gyors támogatás alapján bizonyosra vehető, hogy SARKOZY Washingtonnal egyeztetve lépett (Líbia az USA-val is hosszabb ideje tárgyal nukleáris technológia átadásáról – kétséges, hogy egy ilyen szerződést Bush keresztül tudna-e vinni a törvényhozásban).

Ugyanakkor a német bírálát az egykor Európában meghatározó Párizs-Berlin tandem közötti újabb feszültségek jele volt.²

A francia elnök tárgyalásainak közvetlen follow-up-ja – francia-líbiai katonai együttműködés

Az EADS, az MBDA és a francia védelmi tárca egymást követő napokon, augusztus 2-án és 3-án jelentette be, illetve erősítette meg a Líbiával megkötött, eddig elsőként „hivatalosan is elismert” (európai) fegyverüzlet tényét. Az Elysée augusztus 3-án közzétett közleményében tagadta a bolgár orvosper kimenetele és az üzlet közötti összefüggéseket, Franciaországban az ellenzék belpolitikai célokra használta fel az ügyet, Európában is jelentős az üzlet visszhangja.

Augusztus 2-án jelentette be az EADS a Líbiával hivatalosan másfél éves, a gyakorlatban mintegy három éves tárgyalássorozatot követően megkötött első (?) jelentős fegyverüzlet tényét. A részletek ismeretese, Líbia Milan páncéltörő rakétákat vásárol a piacon ezen a területen világelső MBDA konszerntől, ezen kívül TETRA kommunikációs rendszereket kíván rendelni az EADS-tól. A bejelentéseket – a kísérőköörülmények hatására – zavarossá teszi, hogy szerződésről és szándéknyilatkozat aláírásáról egyformán beszélnek. Különösen a líbiai relációban óriási a különbség a kettő között. Érdemes egyébként az MBDA tulajdonosi körére figyelni: az EADS mellett a BAE Systems (brit), és Finmeccanica (olasz) cégek részesei a vállalatnak.

---

¹ AFP 2007. 07. 26.

² Alig három héttel ezt megelőzően részesítette éles kritikával ugyancsak a német külügy Sarkozy mediterrán Unióval kapcsolatos egyoldalú elképzeléseit, előre is tudatva, hogy a francia elnök nagyvonalú elképzeléseivel nem számíthat uniós pénzekre – ezzel gyakorlatilag már eleve halva született ötletnek minősítve a projektet.

Franciaországban belpolitikai üggyé vált az üzlet az ellenzék jóvoltából. Meglehetősen szemforgató módon a bolgár-ügy lezárásának ellentételezéseként felháborítónak minősítik az ügyletet. Az Elysée tagadja a szoros összefüggéseket, rámutatva az évek óta folyó tárgyalások egyáltalán nem titkolt tényére, ugyanakkor az üzletet a francia ipar sikereként értékeli. A francia védelmi tárca vezetője, HERVÉ MORIN rámutat arra is, hogy mindkét szerződés előzetesen, egy tárcaközi egyeztetést követően 2007 februárjában kapott elvben zöld utat.¹

Kár lenne teljességgel tagadni az összefüggéseket a bolgár egészségügyiek kienedése és a létrejött megállapodások között, ahogy az is tény, hogy brit, francia és amerikai részről is a továbblépés előfeltételeként említették az ügy lezárását. Franciaország 2004 óta tárgyal katonai együttműködésről Líbiával, az orosz hírszerzés a brit relációban első alkalommal 1999-ben jelzett konkrét érdeklődést a piac iránt megjelölve az irányokat – ez végül „be is jött” a BAE Systems révén (l. BLAIR legutóbbi tárgyalásait). Furcsa volt, hogy a francia és az európai sajtó egy része az első fegyverüzletről beszél a Líbia elleni EU-fegyverembargó feloldását követően.

KADHAFI ezredes párizsi állami látogatásához kötve Franciaország és Líbia tízmilliárd eurót meghaladó volumenű gazdasági csomagot írt alá, amely a líbiai polgári repülőgéppark felújításán kívül magában foglalja a nukleáris és katonai együttműködés/fegyverszállítások területeit. A líbiai vezető franciaországi tárgyalásai által keltett belpolitikai viharokkal a jelen anyagban nem foglalkozunk. KADHAFI ezredes franciaországi tárgyalásai első napján több mint tíz gazdasági témájú szerződés aláírására került sor, amelyek volumene meghaladja a tízmilliárd eurót.

A szerződések közül kiemelkedik a 21 Airbus megrendelésére vonatkozó megállapodás, amely a teljes líbiai polgári repülőgéppark megújítását célozza (az Airbussal 2002 óta folytak egyre konkrétabb tárgyalások, ezek a repülőgépek leszállítása mellett a karbantartó-bázis kiépítését és a pilóták kiképzését is magukban foglalták). A leszállítandó gépek között szerepel 4 db A-350-es, 4 db A-330-as és 7 db A-320-as a Libyan Airlines számára, továbbá 6 db A-350-es az al-Afriqiyah (a KADHAFI-klánhoz is kötődő) légitársaság számára.

A fentiekkel párhuzamosan finalizálták a nukleáris technológia területén folytatandó együttműködésről szóló szerződést, amely nem zárja ki több reaktor leszállításának lehetőségét (egy reaktor leszállítására biztosan sor kerül). A reaktor(ok) a tengervíz sótanítása mellett kutatási célokat is szolgálnak. Franciaország segítséget nyújt az urán-kutatásban, illetve az urán felhasználásában. (Több szerződést született a mezőgazdasági együttműködésről stb.) Stratégiai fontosságú, hogy a Gaz de France biztos piaci pozíciókhoz juthat Líbiában – az ország feltárt és főleg feltáratlan földgázkészlete óriásiak.

A fentieknél is fontosabb, hogy a két fél memorandumot írt alá arról, hogy Líbia elkötelezte magát arra vonatkozóan, hogy exkluzív tárgyalásokba kezd államközi szerződések keretében lefolytatandó fegyverbeszerzések ügyében (kb. 4,5 milliárd euró). A Rafale-ok ugyan nem szerepeltek név szerint a nyilatkozatokban, ugyanakkor a „kiszivárogtatások alapján” a bevásárlási listán 14 db Rafale, 35 db Tigre és Fennec típusú helikopter, 6 db hadihajó (előzetes hírek szerint fregattok), páncélozott szállító járművek, radarrendszerek (légelhárítás elavult szovjet-orosz rendszereinek lecserélése stb.), a Mirage F-1-es flotta egy részének felújítása.

¹ <http://fr.biz.yahoo.com/05082007/155/le-principe-d-une-commission-d-enquete-sur-les-relations.html> 2007. 11. 08. 08:10

SARKOZY a nukleáris technológia exportját illetően újra megerősítette korábbi álláspontját: Franciaország kész a nukleáris technológia békés felhasználása céljából segítséget nyújtani minden államnak, különös tekintettel az arab régióra. Ezt Európában nem egy esetben felelőtlen házalásnak minősítik, a Párizs-Brüsszel és Párizs-Berlin viszonyban máris érzékelhetően nőtt a feszültség.

A jelek szerint Líbia korábbi konkrét fegyvermegrendeléseit továbbiakkal egészíti ki. Kérdés, hogy a Rafale-üzlet realizálására sor kerül-e, a helikopterek leszállítása nem jelenthet különösebb gondot – ez egyébként KADHAFI ezredes igénylistáján – mint az illegális migráció és terrorizmus elleni küzdelem hatékony eszköze, folyamatosan szerepel. Ugyancsak kérdés, hogy a listán szereplő eszközök „tisztán francia termékek”-e, avagy az EADS és finn állami tulajdonnal működő Patria termékeiről van-e szó.

A jelek szerint SARKOZY nem sokat válogat az eszközökben az ország gazdaságának talpra állítása, politikai befolyásának visszaszerzése érdekében (mint korábban jeleztük, ezeken a területeken kimondottan gaulle-ista politikát folytat).

Feltétlenül megjegyzést érdemel, hogy KADHAFI párizsi útjához időzítve HILLARY CLINTON elnökjelölt és demokrata kollégái a Szenátus nevében levelet intéztek Rice külügyminiszterhez – ebben felhívták a figyelmet arra, hogy Líbia mindmáig nem teljesítette vállalt kötelezettségeit a Lockerbie-ügy és a többi terror-cselekmény rendezése terén, ameddig ez nem történik meg, nem lehet szó a kapcsolatok teljes normalizálásáról. (2008. szeptember 06-án RICE Líbiába látogatott, ez hosszú évtizedek óta az első jele annak, hogy a Líbia és az USA közötti kapcsolatok rendeződhetnek.)

II. A GAZDASÁG BEMUTATÁSA ÉS AZ EU-VAL FOLYTATOTT KERESKEDELEM

II.1. A Maghreb-országok gazdasága és az EU-val folytatott kereskedelem

II.1.1. A Maghreb-közi gazdasági unió

Az Arab Maghreb Unió koncepciója a gazdasági együttműködés bővítésén keresztül kívánta elérni a régió országai közötti politikai kapcsolatok magasabb szintre emelését. E törekvés jegyében célul tűzte ki a tagállamok ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi és szociális politikájának egyeztetését, a személyek, a szolgáltatások, az áruk és a tőke szabad áramlásának fokozatos biztosítását. A Maghreb-közi gazdasági unió megteremtését több lépcsőben – szabadkereskedelmi zóna, vámunió, közös piac – tartották megvalósíthatónak.

Az AMU keretében kidolgozták és jóváhagyták azon szerződéseket (kereskedelmi és vámegegyezmény, megállapodás a mezőgazdasági termékek nem vámjellegű korlátainak eltörléséről, egyezmény a beruházások ösztönzéséről és kölcsönös védelméről, megállapodás a kettős adózás eltörléséről, konvenció egy Maghreb-közi kereskedelmi és befektetési bank létrehozásáról), amelyek a Maghreb-közi gazdasági integráció jogi keretként szolgálhatnak. E keret-megállapodások mindaddig nem kerültek a gyakorlatban alkalmazásra a konkrét végrehajtási utasítások és kompenzációs mechanizmusok hiánya miatt. A kereskedelmi és befektetési bank alaptőkéjét a tagállamok még nem jegyezték le. A felsorolt megállapodások 1990-91-ben történt megszövegezése óta alapvető változások történtek a Maghreb-államok külgazdasági környezetében (a GATT Uruguay-fordulóját lezáró 1994. áprilisi marrakesi szerződés,

az euro-mediterrán együttműködés, Tunézia, Marokkó és Algéria társulási megállapodásai, illetve az ezt az új szomszédságpolitikába illesztő akciótervek az Európai Unióval), ami az AMU-n belüli jogi szabályozás adaptálását követelné meg.¹

Az energetikai szektor fejlesztése pedig egyenesen feltételezi Algéria és Marokkó viszonyának rendezését, hiszen a Marokkón keresztül húzódó gázvezeték döntő szerepet játszhatna az ország egyre növekvő energia szükségletének kielégítésében, miközben a hagyományosan élelmiszer importőr Algéria a marokkói agrárexport fizetőképes felvevőjeként jelenhet meg. A két ország együttesen több mint 60 milliós piacot jelent a harmadik országokkal, különösen az EU tagállamokkal folytatott kereskedelemben, amelynek mindkettőn stratégiai jelentőséget tulajdonítanak.²

A Maghreb-együttműködés számára is előremutató, bár az AMU-nál szélesebb együttműködést lefedő eseménynek minősül az Agadíri Megállapodás 2004. februári aláírása Rabatban Marokkó, Tunézia, Egyiptom és Jordánia között, amelyek eredményeként az ipari és agrártermékek vonatkozásában, a liberalizáció 2007-ben valósult meg. Ezzel létrejött a térség első regionális szabadkereskedelmi rezsimjét előirányzó nyitott multilaterális szerződés, amely minden, az EU-val társulási megállapodással rendelkező mediterrán arab ország előtt nyitva áll,³ azaz a marokkóiak reményei szerint rövidesen Szíria és a nem túl távoli jövőben talán még Líbia előtt is. Az egyelőre részes négy ország összesen 100 milliós népességgel és 150 milliárd euro évi GDP-vel rendelkezik.

Az 1995-ben meghirdetett barcelonai folyamat egyik legfontosabb célkitűzése éppen az volt, hogy 2010-ig létrehozzák az euro-mediterrán szabadkereskedelmi övezetet. Ennek fontos állomásai voltak a 2001-es Agadíri Nyilatkozat, a 2002. novemberi valenciai EU-MED konferencia, amely a dél-mediterrán térségre is kiterjesztette a származási hely elv érvényességét, valamint az Agadíri Megállapodás aláírását. Megjegyzendő, hogy 2004-ben Marokkó még Törökországgal és az USA-val is kötött szabadkereskedelmi egyezményt.⁴

Az AMU fennállásának eddigi több mint másfél évtizede során a gazdasági együttműködés bővítéséhez fűződő érdekek nem tudták áttörni a politikai természetű bizalmatlanság gátját. A térségen belüli áruforgalom nem haladja meg a tagállamok összes külkereskedelmi forgalmának 3%-át⁵ (Algéria és Marokkó között ez nem éri el a 2%-ot).⁶

II.1.2. A Maghreb-országok néhány gazdasági mutatójának összehasonlítása

Algéria gazdasága még mindig nagyon kiszolgáltatott helyzetben van a szénhidrogén kitermeléstől, így sebezhető marad. A makrogazdasági mutatók pozitív alakulása ellenére, Algéria strukturális gyengeséggel küzd, amely a nagyon erős szénhidrogén-bevételek függőségével magyarázható. A kőolaj és földgáz az algériai export 95%-át, a költségvetés bevételeinek 75%-át és a GDP 50%-át teszi ki. A nemzet gazdasága még mindig nem elég diverzifikált és nem rendelkezik magas hozzáadott-értékű termelési szektorokkal, melyek fedezhetnék az importot. 2002 óta növeke-

¹<http://www.sommetjohannesburg.org/institutions/frame-uma.html> 2007. 10. 29. 20:15

² <http://www.algerie-dz.com/article3636.html> 2007. 10. 29. 22:10

³ <http://www.lematin.ma/Journal/Article.asp?idr=natio&idsr=expe&id=73915> 2007. 10. 29.

⁴ http://www.animaweb.org/pays_maroc.php 2007. 11. 01. 20:10

⁵ <http://www.algerie-dz.com/article11054.html> 2007. 10. 29. 0:05

⁶ <http://www.lematin.ma/Journal/Article.asp?idr=natio&idsr=expe&id=73915> 2007. 10. 29.

désnek indult a gazdasága, ami részben a sikeres reformok eredményeinek köszönhető (a gazdasági liberalizáció, a pénzügyi reform, a szabályozás javítása és a privatizáció). Azonban másrészt ez meglehetősen mesterséges, a magán szektor keresletén alapul, melyet főként a kőolaj „adománya” táplál.

2000 óta Marokkó gazdasága újabb fellendülésnek indult. Ez a növekedés azonban még mindig csekélynek mondható abban az értelemben, hogy nem tudja kompenzálni a demográfiai nehézségeket. Ugyanakkor sebezhető, mivel nagyon szorosan összekapcsolódik a mezőgazdasági szektormal, mely a GDP 11-18%-ához járul hozzá. Annak ellenére, hogy 2006-ban a kitűnő éghajlati viszonyok több mint 8%-os növekedést eredményeztek, a 2007-es szárazság valószínűleg lassítani fogja és 2,5% körül tartja azt. Húzóágazat az ipari szektor, a turizmus, illetve a telekommunikáció.

Mauritánia egyike a legszegényebb országoknak a világon. Gazdasága nem eléggé diverzifikált és három szektoron alapul, melyből kettő az exportra támaszkodik, és ezáltal növeli az ország függőségét a világpiaci áráktól: a halászat és a vaskitermelés a GDP 15%-át teszi ki. Mauritánia nagy reményt fektet a szénhidrogének kiaknázásában, melyet előreláthatóan 2008 decemberében kezdhet meg. Végül a bányászat (réz, arany) nagy fellendülésen ment keresztül az új kutatási engedélyeknek köszönhetően. Már lassan 15 éve, hogy az ország megkezdte a strukturális igazítást célzó programját, mely globálisan jó gazdasági eredményekkel járt (1994 óta átlagosan 5%-os növekedést ért el). Ennek ellenére a lakosság több mint fele a szegénységi küszöb alatt él (1 USD).

2003 óta Líbia gazdasága profitált a kőolaj kitermelés gyarapodásából és áremelkedéséből. Afrikában itt az egyik legmagasabb a GDP/fő ráta (6880 USD/fő). Ennek ingadozása legfőképp a kőolaj árának a függvénye. Ezt az energiahordozót leszámítva a gazdasági növekedés még a szolgáltatási szektornak is köszönhető. A kitermelt kőolaj 85%-át exportálja és ez a költségvetés 60%-át teszi ki. Az OPEC kvóta szabályozása által, évek óta 1,6- 1,7 Mh/nap között ingadozik, így Líbia Afrika második kőolaj exportőre. Ebben a kitermelési ütemben tartalékai (36 milliárd hordó) több mint 60 évre elegendőek. Gáztartalékai 1500 milliárd m³-re vélhetőek.

Az elmúlt 10 évben Tunézia évente átlagosan 5%-os növekedést regisztrált. 2001 óta a „feltörekvőnek” mondott országok közé tartozik. Stratégiai döntéseket hozott: folyamatos liberalizáció és nyitás, költségvetési hiány ésszerű korlátok között tartása, makroökonómiai stabilitás stb. Mindezek által a tunéziai gazdaságot strukturális gyengeség jellemzi (magas munkanélküliségi ráta és adósságállomány), melyek megakadályozzák a potenciális növekedés optimalizálását. A 2008-ra tervezett, az EU-val folytatott külkereskedelem teljes liberalizációja még inkább sürgeti a reformok felgyorsulását. A gazdasági fejlődés a mezőgazdaságon és az export növekedésén alapul.¹

II.1.3. A Maghreb-országok kereskedelme az EU-val

Tunézia legfontosabb partnere az EU, pontosabban Franciaország, Olaszország és Németország, melyek az importok 77,7%-át és az exportok 81%-át realizálják. Franciaország, Tunézia legfontosabb kereskedelmi partnere 25%-os piaci részesedéssel Olaszország (19%) és Németország (8,4%) előtt. Tunézia Franciaország 21. importőre és 23. szállítója. Több mint 1000 francia vállalat települt Tunéziába; ez ott a külföldi vállalatok közel felét jelenti.

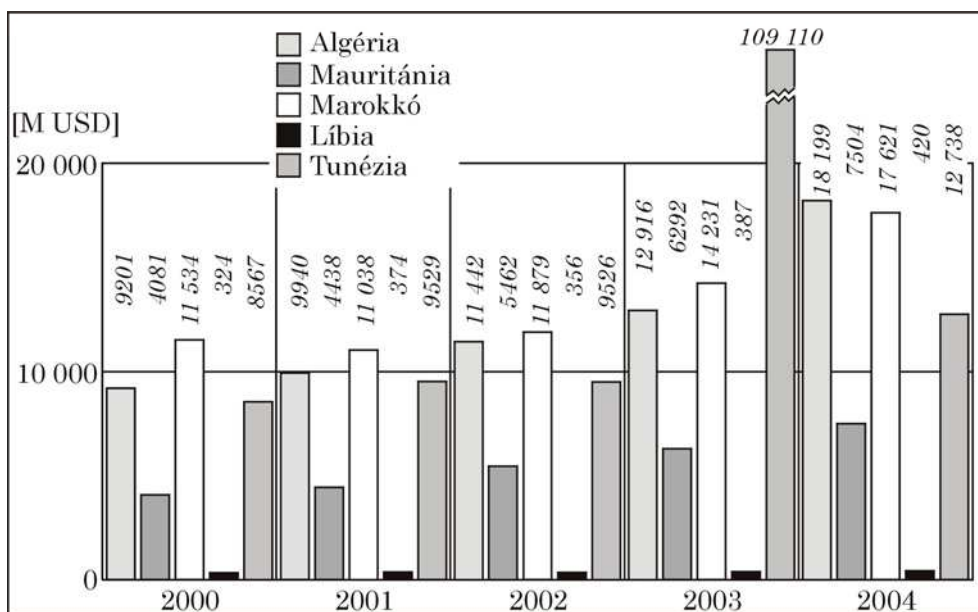
¹http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/pays-zones-geo_833/libye_409/presentation-libye_990/economie_26855.html 2007. 11. 29. 12:20

Franciaország nyújtja még ezen kívül a legnagyobb mértékű segítyt Tunéziának (az EU segélyek ¼-ét, azaz 73 millió eurót). A MEDA-programok és az EU segély-programjai tekintetében Franciaország finanszírozza a tervek 18%-át. (Tunézia a MEDA átutalások 412 millió eurójából részesült 2000 és 2004 között.)

A közvetlen külföldi befektetések elsősorban az Arab Emirátusokból (3,02 milliárd dínár), aztán Nagy-Britanniából (1,35 milliárd) és Franciaországból (1,03 milliárd) származnak. Ezek a befektetések főként az energia- és az agrárszektorban növekednek, azonban a turizmus és az ingatlanok terén csökkenés tapasztalható.¹

Marokkónak legfontosabb kereskedelmi partnere szintén az EU, a térségbeli országokkal nem jelentős a kapcsolata. Az idegenforgalom fejlesztése fontos célkitűzés, azon belül is a beruházások ösztönzése. Azonban 2007 első félévében 57,48 millió dirhamos deficitet ért el, azaz 22%-os romlást mutatott.²

Az algériai külkereskedelem liberalizációja 1990-re tehető, mely abban nyilvánult meg, hogy eltörölték az állam monopóliumát a külkereskedelemben. Megszüntették az összes tarifális korlátot, az importra tiltott termékek listáját, a különböző engedélyek kérelmét, valamint egyszerűsítették a vámtarifák rendszerét, melynek felsőhatárát 60%-ban maximalizálták, aztán 30%-ban 2002-ben.³

1. ábra
A Maghreb-országok importja⁴

A tunéziai importok és exportok főként az agrár és élelmiszeripari termékekből, bányászati termékek, foszfát, energiahordozók és felszerelésekből tevődik össze. A két utóbbinál az importok meghaladják az exportokat.¹

¹ <http://www.bct.gov.tn/bct/siteprod/documents/fiche13.pdf> 2007. 12. 03. 11:20

² <http://www.yabiladi.com/article-economie-1304.html> 2007. 12. 03. 14:10

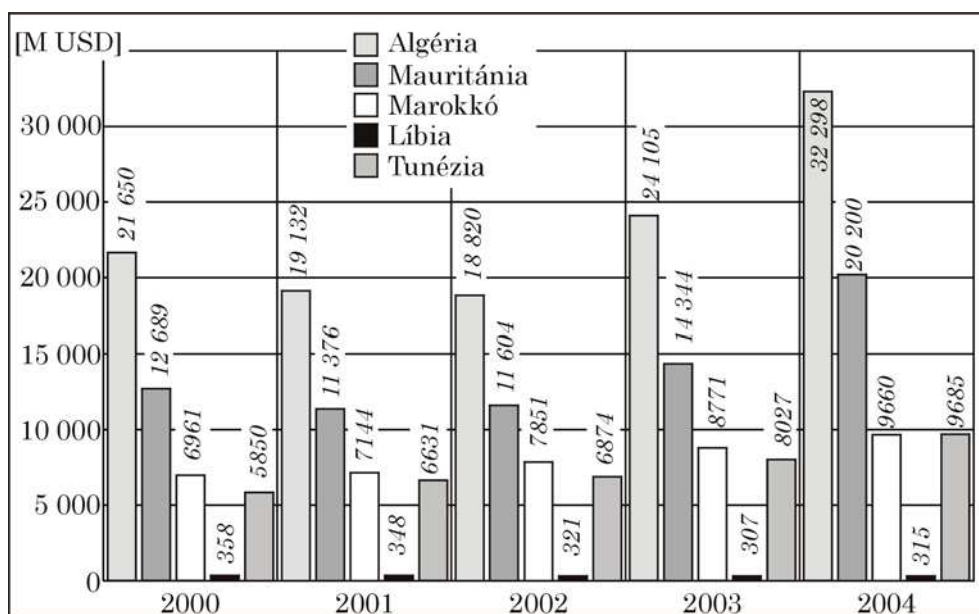
³ <http://www.mincommerce.gov.dz/fichiers/COMEXT.pdf> 2007. 12. 03. 15:10

⁴ http://uma.leguide.ma/admin_files/indicateurs.pdf 2007. 10. 22. 08:15

A marokkói importnövekedés a kőolajon kívüli importok gyarapodásával magyarázhatóak (fél és kész fogyasztási termékek, felszerelések, élelmiszeripari termékek).²

Algériában szintén importnövekedés látható. Ennek összetétele főleg az ipari felszerelésekből, az élelmiszeripari termékekből és az egyéb fogyasztási javakból tevődik össze. Legfontosabb partnere ugyancsak az EU.³

Mauritánia behozatala is gyarapodott, főbb partnerei Franciaország (22%), Spanyolország, Kína és Belgium.

2. ábra
A Maghreb-országok exportja⁴

A marokkói exportnövekedés legfőképp a foszfátnak köszönhető, igaz kisebb mértékben, de a foszfáton kívüli termékek kivitele is gyarapodott. Csökkenésnek indult az elektronikai termékek, illetve a gyümölcsök exportja.⁵

Az algériai exportnövekedés a szénhidrogének kiviteléből áll, hiszen az ezen kívüli termékek csak az export 2%-át jelentik.

Mauritánia kivitele is gyarapodott, főbb partnerei Japán (20,9%), Franciaország (17,2%), Spanyolország és Olaszország.

Az AMU kereskedelmi mérlege, amint az a 3. ábrán is látható, pozitív. Ez főként Algériának, Mauritániának és Líbiának köszönhető, ugyanis Tunézia és Marokkó mérlege negatív.⁶

¹ http://www.ins.nat.tn/fr/donnee_economiques3.php?Code_indicateur=1802020 2007. 12. 03.

² <http://www.yabiladi.com/article-economie-1304.html> 2007. 12. 03. 14:10

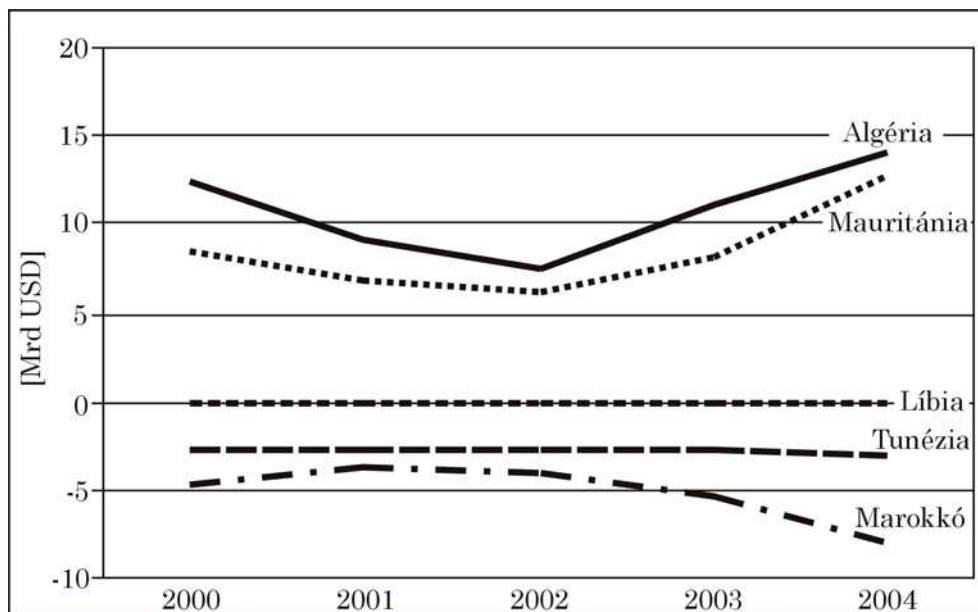
³ <http://www.mincommerce.gov.dz/fichiers/COMEXT.pdf> 2007. 12. 03. 15:10

⁴ http://uma.leguide.ma/admin_files/indicateurs.pdf 2007. 10. 22. 08:15

⁵ <http://www.yabiladi.com/article-economie-1304.html> 2007. 12. 03. 14:10

⁶ A Maghreb-országok kereskedelmét bemutató ábrák (1-2-3) 2004-ig terjednek, mivel további adat nem áll rendelkezésre, illetve hiányosak.

3. ábra
A Maghreb-országok kereskedelmi mérlege¹

II.2. Líbia gazdasága és az EU-val folytatott kereskedelme

II.2.1. Líbiai gazdasági folyamatok az embargó részleges feloldását követően

A Líbia ellen hozott megszorító ENSZ-intézkedések részleges feloldása Tripoli számára szerencsés módon az évekig nyomott olajárak megugrásával egy időben történt. KADHAFI líbiai vezető európai nyitási politikájának, a gazdaság viszonylagos konszolidálásának és az infláció visszaszorításának kitűnő alapokat teremtett, hogy a bevételei kb. 98%-át energia-hordozók exportjából fedező Líbia a hosszú ideig 14 USD/hordó körül mozgó kőolajárakkal szemben már 1999. szeptemberében az irányadó északi tengeri Brent könnyűolaj árának 23 USD/hordó emelkedésével, majd 2000 folyamán a folyamatosan 30 USD/hordó fölé kerülő árának köszönhetően jelentős plusz-bevételekhez jutott. Egyes elemzések szerint 2000-ben Tripoli olajbevételei elérték a 12 milliárd dolláros szintet.²

A kedvező világgazdasági folyamatok az energia-szektorban beruházni kívánó külföldi cégek számára kedvező gazdasági-jogi környezet létrehozása felé hathattak volna, az új kőolaj-törvény kidolgozása azonban késett, pontosabban szokásos módon csak a deklarációk szintjén foglalkoztak vele.

A 2000 folyamán folyamatosan magas szinten mozgó exportárak újra kedvező alkalmat teremthettek volna arra, hogy KADHAFI líbiai vezető és környezete az ország egyoldalú kőolaj és földgáz-export függőségének megváltoztatásán, ill. Líbia

¹ http://uma.leguide.ma/admin_files/indicateurs.pdf 2007. 10. 22. 08:15

² EIU, EIA 2007. 08. 11.

egyre sürgetőbb átfogó modernizációs programján, bizonyos gazdasági struktúra-váltáson, valamint adminisztrációs reformon gondolkodjon. A kormányzat nyilatkozatai szerint visszaszorítani szándékozott az állami szektor mindenhatóságát és azt „tervezte”, hogy ösztönzi a munkaerőnek az óvatos fejlődésnek indult – kőolaj-független – magánszektor felé áramlását.¹

A magas kőolajáraknak köszönhetően az 1998-ban még a GDP 11,3%-ra rúgó költségvetési hiányt a gazdaság alapjainak változatlanul hagyása mellett is 2000-2001-re sikerült 5% alá szorítani. Tripoli szempontjából kedvező volt, hogy sikerült az USD és a LYD egykor 1:3-hoz arányban kialakult nem hivatalos árfolyamát 2000 végére 1:1,65-re csökkenteni. A Központi Bank továbbra is folytatatta a „nem hivatalos valutapiacot” befolyásoló intervencióit. A Tripoli számára előnyös világgazdasági folyamatokban nem következett be jelentős törés, így az inflációs ráta 2001-re 1% alá csökkent, az ország gazdasága pedig éves 5%-os növekedést produkált – anélkül, hogy a gazdasági struktúrában váltásra, vagy bármely reformra sor került volna. A leírtak azonban nem csökkentették az 5,5 millió lakosú Líbiában veszélyesen magas, 30%-os munkanélküliség jelentette gondokat.²

Tehát megállapítható, hogy a jelzett kedvező külső folyamatok, a folyamatosan növekvő bevételek nem változtattak a kőolajra épülő líbiai gazdaság sebezhetőségén, illetve az embargóból is adódó elavult technológiára és állami nagyvállalatokra támaszkodó gazdasági struktúrára, valamint a hiányos és elmaradott oktatási rendszer miatti krónikus szakemberhiányon és általános alulképzettségen. Említést érdemel, hogy a közép és felsőoktatási képzés – beleértve a külföldön folytatott tanulmányokat is – irányában meg sem közelítette a gazdaság és a társadalom elvárásait. Általános jelenség, hogy az egyes ágazatokban mutatkozó – a valóságos igényektől elrugaszkodott – túlképzés hatására az állami ösztöndíjjal külföldön felsőfokú végzettségre szert tettek végül az ún. féllégális magánkereskedelemben tevékenykedtek.³

Az ország fejlődését figyelemmel kísérő gazdasági elemzések szerint a líbiai gazdaság modernizációjához elengedhetetlen külföldi befektetések és fejlett technológia bevonása a gazdasági élet óvatos liberalizálását követelte volna meg már ebben az időszakban is.

A központosított gazdaság-irányítás és az ebből fakadó nehézkes döntéshozatali mechanizmus, a törzsi tradíciókon alapuló mentalitás, valamint az egész társadalmat átható fatalizmus és az adminisztráció inkompetenciája azonban riasztóan hatott a potenciális befektetőkre. A helyi magánszektor és egy erős középosztály kialakulását gátló tényezőként említhetjük, hogy az időszakos, igen kezdetleges „nyitási folyamatokat” a privát szféra ellen irányuló ún. korrupcióellenes kampányok követték, az alacsony szinten, államilag garantált „egyenlődsdi” megőrzése és nagyobb szociális különbségek kialakulásának elkerülése érdekében.

Tény az is, hogy KADHAFI líbiai vezető 2000-ben, elvben elvetette az olajbevételeknek döntően az általános állami kiadások fedezésére és importra való felhasználását előírányzó költségvetést. (Ez szolgált alapul a líbiai vezető „kormányzati re-

¹ A vezetés nem akarta tudomásul venni a jelek szerint, hogy az ún. líbiai magánszektor jobbára a szubszaharai menekülteket foglalkoztató mezőgazdasági kisvállalkozásokból, az ugyancsak külföldi (egyiptomi, marokkói) munkaerőre épülő kisebb ipari szolgáltató cégekből, döntően pedig a csempészetre/korrupcióra alapozott kiskereskedelmi tevékenységre alapozódott.

² Lásd az előző fejezet ábráit.

³ <http://www.ibe.unesco.org/International/ICE/natrap/LibyaEn.pdf> 2007. 11. 20. 08:30

formjához”, a számára nemkívánatossá vált kormányzati szereplők eltávolításához – egy személyi, illetve klánja hatalmát az ellene elkövetett merénylet, a Zöld-Hegységben iszlámista lázadók veszélyeztették. KADHAFIT 1998-ban még a tuniszi katonai kórházban kezelték). Az ország – azóta is csak az éves rendszerességgel elhangzó kinyilatkoztatások szintjén létező „új gazdaságpolitikája” a nemzetgazdaság fokozatos diverzifikációját tűzte volna ki célul.¹

A megsokszorozódott bevételek hatására folytatódott a 30 milliárd dolláros Nagy Mesterséges Folyó Terv továbbvitele is, ami az elképzelések szerint csökkentheti az ország import-függőségét (illetve sokkal inkább jelentős részben az ország akkor még aktív WMD-projektjeinek megvalósítását szolgálta/fedte). A nagy ívű, az általános korszerűsítésre vonatkozó valóságtól elrugaszkodott terveknek eleve gátat szabott Líbia infrastruktúrájának (vasút és úthálózat, logisztika stb.) elmaradottsága. A nehézségeket jellemező példa, hogy a kormányzati tervek az 1750 km tengerparttal és jelentős történelmi látványossággal rendelkező ország turizmusának intenzív fejlesztésével számoltak már ekkor is, azonban ezt teljességgel ellehetetlenítette a szakemberhiány és a szolgáltatások rendkívül alacsony színvonala, a turisztikai ipar háttérének teljes hiánya.

A rezsim a szokásos menetrend szerint 2000 őszen „átfogó reform-csomagot” jelentett be. Ez korszerű bankrendszer kialakításával, új pénzügy-politika kidolgozásával, a külföldi befektetések számára előnyös gazdasági és jogi környezet kialakításával számolt az ország modernizációs programjának sikeres végrehajtása céljából (ezek a célkitűzések – kivéve a bank-szektorra vonatkozó átalakítás kezdeti lépéseit – máig nem valósultak meg). A rezsim hivatalos megnyilatkozásai szerint 2000-2005-ben több mint 31 milliárd USD beruházással számoltak döntően az infrastruktúra, a mezőgazdaság fejlesztésének valamint az iparszerkezet átalakításának terén – ez csak egy hiú ábránd maradt. A tervezett projektek realizálását KADHAFI Líbiája elsősorban kőolajbevételeire és külföldi tőkeberuházásokra alapozva kívánta volna elérni – a pénz jelentős részét azonban elvitte az általános korrupció, a WMD-projektek, illetve KADHAFI ezredes Afrika-politikájának költségei.²

Az energia szektor, a kőolaj-földgáz ágazatban továbbra is a még 1959-ben, az országban megtelepedett olasz Agip-ENI cégé volt a vezető szerep. A szankciós időszakban az országból kivonult – addig ugyancsak meghatározó – amerikai cégek, az Occidental-Petroleum és az Oasis csoport (Amarada, Hess, Conoco és a Marathon) továbbra is a visszatéréshez kedvező washingtoni kormányzati döntésre vártak. Említésre méltó, hogy 1999 folyamán egy Kennedy szenátor vezette csoport nyomására az említett cégek helyzet-felmérő képviselőket küldhettek Líbiába. Ugyanakkor Tripoli nem hivatalosan értesre adta, hogy a még mindig érvényes amerikai szankciók feloldása esetén tevékenységük zöld utat kaphat a líbiai hatóságok részéről.

Líbia 2000-ben 14 kitermelés alatt álló olajmezője mintegy 14 milliárd hordó tartalékkal rendelkezett. Tripoli 50 olajcég képviselőivel tárgyalta a közös kitermelés és új lelőhelyek feltárásának a módozatairól. Tovább folyt a Szirte, Gadamesz és a murzuki medence, valamint a Kufra és Kireneika körzet feltárása.³

A regionális együttműködés kiépítése szempontjából is jelentős lépés volt, hogy hosszas területi vitát követően (amelyre a Hágai Nemzetközi Bíróság tett az érin-

¹ http://www.cermam.org/pdf/newsletter_200512009_fr.pdf 2007. 11. 25. 08:30

² http://www.animaweb.org/pays_libye_marketingterritorial.php 2007. 11. 25. 10:10

³ http://www.jeuneafrique.com/jeune_afrique/article_jeune_afrique.asp?art_cle=LIN17043 libyeniaciuro 2007. 05. 12. 14:30

tettek számára elfogadhatóan pontot) megindult a Gabesi-öböl kontinentális talapatában rejlő kőolaj és földgázkészletek közös líbiai-tunéziai kiaknázása. (A kitermelésben egy szaúdi-malajziai konzorcium vesz részt napjainkig).¹

Líbia – földgázkitermelésének korszerűsítését és a megfelelő vezetékhalózat kiépítését követően – a világ egyik legjelentősebb földgáz-exportőrévé válhatna. E tervekben már abban az időszakban is az AGIP-ENI csoport játszotta a főszerepet, de említésre méltó, hogy a tervek megvalósításában, mint résztvevők, felmerültek kanadai, francia, német cégek is. Már ekkoriban jól látszott, hogy potenciálisan Tripoli előkelő helyre léphet elő Nyugat-Európa gázellátásának biztosításában. Ekkor indult be a tervezés szintjén a Líbiát Szicíliával összekötő tenger alatti vezeték kiépítése mellett az AGIP-ENI közreműködésével létrehozandó Egyiptomból kiinduló és Líbián keresztül Olaszországot megcélzó vezeték építése, valamint egy hosszabb, az egyiptomi, líbiai és algériai földgázt Marokkón keresztül Spanyolországba juttató hálózat létrehozása. Figyelemre érdemes, hogy Tunézia is líbiai földgázzal kívánta kielégíteni a gabesi ipari övezet, valamint a mezőgazdaságilag fejlett, turisztikai központ Cap-Bon félsziget növekvő szükségleteit (ez mára részben realizálódott).²

A leírtakból kitűnik, hogy Tripoli jelentős energiahordozó-exportjára támaszkodva, a kitermelésre fogott és még feltáratlan készletekkel megfelelően gazdálkodva rendelkezett volna azoknak az objektív feltételeknek egy részével, amelyek az ország számára biztosíthatók volna gazdaságának átalakítását és azt, hogy az ország megőrződés nélkül megfelelhessen a XXI. század globalizált világát jellemző kihívásoknak. Ugyanakkor már ekkor kézzelfoghatóvá vált, hogy az ország potenciálisan jelentős lehetőségeket rejtő gazdagsága könnyen „Algéria-szindróma” kialakulásához vezethet következetes gazdasági-államigazgatási, majd ezzel egybefüggő társadalmi reformok végig vitele, a köz és felsőoktatás korszerűsítése, az országra jellemző törzsi alapú társadalom-szerkezet és mentalitás átalakítása, a líbiaiak számára vonzó jövőkép kialakítása nélkül. Ennek a feladatnak a KADHAFI nevével fémjelzett rezsim, megmerevedett struktúrájában nem tud ma sem megfelelni.

Nehézségeket okozott, hogy a változatlan adminisztráció és döntéshozatali mechanizmus – a politikai felépítmény egésze – a kibontakozás ellenében hat. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy ez a réteg az olajra és az állami szektor túlsúlyára épülő gazdaság fenntartásában érdekelt, egyben pedig az embargós időszakot követően fellendült és a napi élet minden területére kiterjedő féllegális magánimportból nem kevés hasznot húzva – Algériához hasonlóan – a korszerű és versenyképes iparszerkezet kialakításának első ellenzékévé vált.

II.2.2. Gazdasági folyamatok 2003-2005-ben

Líbia az ENSZ-szankciók részleges feloldását követő kedvező változásoknak, valamint a tartósan magas kőolajáraknak köszönhetően ugrásszerű GDP növekedést produkált. A GDP növekedése 2000-ben 6,5% körüli értéket mutatott, 2001-ben kb. 3,6% volt. A növekedés később lassult, 2002-re hivatalosan 3,6%-ra csökkent, más források azonban ennél lényegesen visszafogottabban, a realitásokból kiindulva 1,2%-ról beszéltek. A továbbiakban az olaj és földgáz árainak folyamatos növekedése ellensúlyozta a kedvezőtlen belső folyamatokat, a növekedés újra megugrott, éves szinten átlagban 6-7% között mozgott. A viszonylag kedvező képet beárnyékolta azonban, hogy a pozitív mutatók ellenére a munkanélküliség továbbra is 30% körül

¹ http://www.bourguiba.net/%20textes%20du%20livre/tex25_3.html 2007. 05. 12. 18:10

² http://www.ceri-sciencespo.com/archive/mai07/art_lm.pdf 2007. 08. 11. 10:20

mozgott. Ellentmondásokhoz vezethet az ország gazdaságának megítélését tekintve, hogy az igen ritkán publikált hivatalos statisztikák és az ezek alapján készülő ENSZ-jelentések nem a valós képet tükrözik, a mérvadó külföldi független elemzők (EIU, CIA) becsült értékek és teljesítmények alapján nem egyszer lényegesen eltérő adatokat közölnek.

Egyetértettek azonban az értékelések abban, hogy az ország infrastruktúrája rendkívül elmaradott, a gazdaság jogi környezete kaotikus. A kormányzat kézi-vezérléssel történő, gyakran átgondolatlan beavatkozásai és megalapozatlan fejlesztési programjai, valamint a felduzzasztott állami adminisztráció és az állami – gyakran csak névleges – alkalmazásban állók¹ nagy száma visszafogja a reformokat és a gazdaság modernizációjára irányuló elképzeléseket. Az ország működésének – a KADHAFI-klán kizárólagos hatalmának – alapjai közé tartozik a mindent átható korrupció, a gyakran pozitív tartalmú törvényi szabályozások negligálása, az államigazgatásra és a gazdasági életre jellemző kaotikus állapotok, valamint a rezsim jellegéből fakadóan általánossá vált döntésképtelenség, inkompetencia.

A Líbiát a tárgyalt időszakban (és napjainkban) jellemző gazdasági trendeket legmarkánsabban a csak az elképzelések szintjén mozgó reformprogram, a realitásoktól elrugaszkodott „modernizációs” elképzelések jellemzik. Az ország gazdasága továbbra is egyoldalú, Líbia keményvaluta-bevételeinek 95%-a, az állami bevételek 75%-a az energia-szektorból származik. 2003-ban az olaj és földgáz-exportból származó bevétel meghaladta a 14 milliárd USD-t. Az ország vezetése – újra csak az elképzelések szintjén – lépéseket irányzott elő a gazdaság olaj-függőségének felszámolása érdekében: komoly infrastrukturális, a mezőgazdaságot, a (jelenleg csak papíron létező) turisztikai szektort, a halászatot, bányaiipart stb. felölelő modernizációs programok kidolgozását tervezte. Líbia igyekszik kulcspozíciókat kiépíteni – az AU-ban játszott meghatározó szerepére bázisozva – az euro-afrikai gazdasági folyamatokban.

A folyamatosan növekvő tendenciát mutató energia-bevételek, valamint a külföldi – döntően európai, részben a csendes-óceáni régióból, valamint az Arab-öböl térségéből érkező – beruházóknak az energia-szektor iránti érdeklődése és beruházásaik eredményeként a líbiai vezetés nagyra törő programok beindítása mellett döntött a kőolaj-finomító kapacitás, az elektromos erőművek fejlesztése, valamint az ország édesvíz ellátásának biztosítása érdekében.² E célokra hivatalos közlések szerint Líbia mintegy 8 milliárd USD-t szánt volna az elkövetkező tíz év során.³ Ebben az időszakban született olyan döntés, amely szerint a légi közlekedés és a tengerészeti infrastruktúra, valamint a szolgáltatási szektor megújítására további 10 milliárd USD-t különítenének el. 2002-2003-ban váltak konkrétabbá a vasúti hálózat megteremtésére irányuló elképzelések (az állami vasúti társaság már mintegy tizenöt éve „működik”), tovább folytatódnak a Nagy Mesterséges Folyóhoz fűződő beruházások. Kérdés volt azonban már akkor is, hogy az említett elképzelések milyen forrásokból finanszírozhatók. A Pénzügyminisztérium erre vonatkozó adatokat nem közölt, ez egyébként is meglehetősen nehézségekbe ütközne, mivel a

¹ Líbia például az 1980-as években jelentős számban képezett hazánkban vasúti szakembereket – vasúti hálózat az eltelt időszakban nem épült ki, viszont a vasúttársaság „papíron” létezik, jelzett „alkalmazottai” állami fizetésben részesülnek gyakorlati munkavégzés nélkül.

² Ezek a projektek nem valósultak meg.

³ Az EIA 2007-es értékelése szerint csak az energia-szektor rendbe tétele dollár milliárdokat követelne.

költségvetés kiadási oldalán a 2003-ra tervezett növekmény 82%-át – az összes tervezett kiadás 70%-át – KADHAFI a katasztrofális oktatási és egészségügyi rendszer megreformálására száná.¹

Az akkori elemzések alapján a tervezett és folyamatban/függőben lévő projektek finanszírozhatósága meghaladta Líbia lehetőségeit. Ennek alapján a legtöbb előre bejelentett program a korábbiakban már megszokott módon csak akadozva indult be, vagy lekerült a napirendről. Tovább folytatódott az a gyakorlat, amely előre nem tervezett módon, a pénzügyi alapok ötletszerű és a pillanatnyi szükséghelyzetnek megfelelő átcsoportosításával igyekezett mozgásban tartani a megkezdett és tervbe vett projekteket. A nehézségeket növelte, hogy elvileg a pénzügyek irányítóira hárult volna a veszteséges állami vállalatok „feljavítása” a tervezett privatizációs folyamat beindítása előtt.

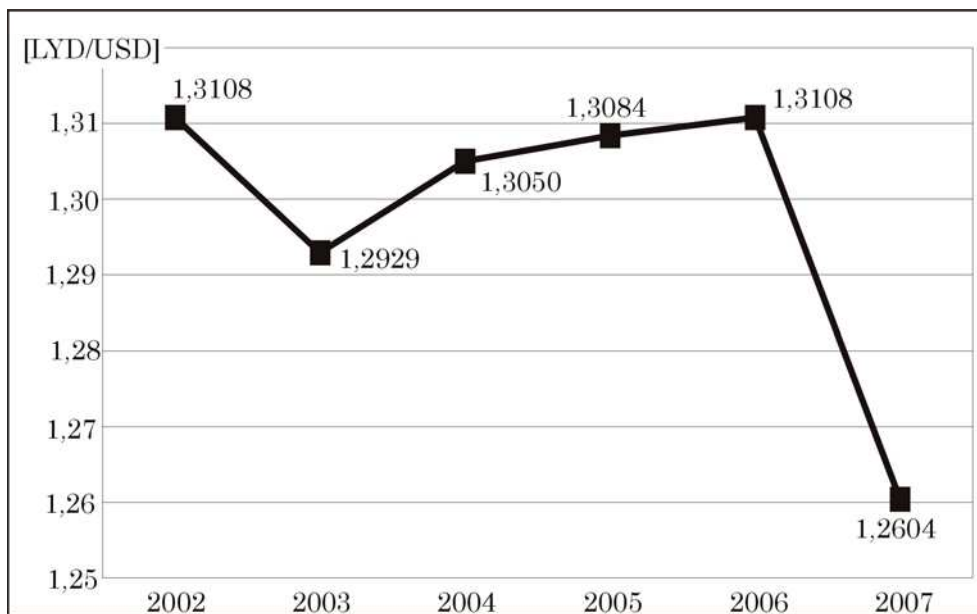
Líbia óvatos és ellentmondásos lépéseket tett a piacgazdaság kiépítése felé. A líbiai gazdaságról készült optimistább hangvételű értékelések szerint az ország folytatni kívánta az „infitha” (gazdasági nyitás) politikáját. Az évtizedes központi irányítást követően bizonyos lépések történtek a gazdaság liberalizációja felé, az ország modernizációjához nélkülözhetetlennek tartott külföldi tőke bevonása érdekében – a gyakorlatban kevésbé érzékelhető – változtatásokat fogadtak el a gazdasági környezet kedvezőbbé tétele érdekében. A külföldi beruházók számára nagy jelentőséggel bírt a líbiai dinár 2002 januárjában végrehajtott első leértékelése, a hivatalos és az általánosan a gazdasági életben használt „szürke árfolyam” közelítése.

A gazdasági gondolkodás bizonyos változásának vitathatatlanul eddigi leglátványosabb jele volt a líbiai dinár 50%-os leértékelése és a vámtételek átlagban ugyancsak 50%-os csökkentése. A dinár árfolyam-váltása érzékeny csapást mért azokra az eddig nagyhatalmú döntéshozói pozíciókban ülő „hivatalnokokra”, akik nem kevés hasznot húztak a kétféle – hivatalos és szürke – árfolyam különbségéből a líbiai piac külföldi szereplőinek és a magánszektor képviselőinek a kárára. Elmozdulást jelzett, hogy a szankciók feloldását követően első ízben 2002 januárjában folytatott Líbiában megbeszéléseket a Nemzetközi Valuta Alap küldöttsége. Javíthatott volna a nyitási politika és a gazdasági váltás esélyein a beruházásokat szabályozó új törvény halogatott életbe léptetése.²

A líbiai üzleti élet – a reformok ellentmondásossága és visszafogottsága ellenére – nagy várakozással tekintett egy esetleges hiteles változás biztosította lehetőségekre. A magánszektor életrevalóságát bizonyítja, hogy KADHAFI hosszú regnálása ellenére még mindig létezett és ugrásra készen állt. Az viszont már ekkor valószínűsíthető volt, hogy e réteg esetleges – a reformok és az új alapokra helyezendő rendszer túlélése szempontjából elengedhetetlen – szövetsége a líbiai vezetővel csak abban az esetben lenne biztosítható, ha egy majdani új felállásban megfelelő hatalmi, döntéshozói pozíciókkal rendelkezhetne. A rezsím ellentmondásos intézkedéseinek hatására azonban nem sikerült megteremteni a belső bizalmat, a potenciális líbiai befektetők továbbra is kívártak, tőkéjüket az országon kívül tartották.

¹ A reformok elmaradtak.

² <http://www.senateurs-socialistes.fr/filemanager/download/329/rapport%20n%20B0%20200.pdf>
2007. 07. 11 20:30

4. ábra

A líbiai dínár árfolyamának alakulása 2002 és 2007 között¹

Továbbra is a privatizáció bizonyult a gazdasági nyitási folyamat egyik lényeges, neuralgikus pontjának. A 2002 első hónapjaiban optimizmust keltő bejelentéseket nem követték konkrét gyakorlati intézkedések, a még meg sem indult folyamat a kezdeteknél elakadt – egyébként szinte ugyanez mondható el a gazdasági reform-csomagról egészét tekintve is. A líbiai gazdaság átalakítására irányuló kísérletek jelenleg az utódnak jelölt KADHAFI-fíú, SAIF AL-ISLAM környezetéből kiinduló PR-kampányban merülnek ki. Európai – talán saját megnyugtatásra szánt – vélemények szerint a reformok folytatásának biztosítéka, hogy az üzleti életben meghatározó pozíciókhoz juttatott KADHAFI-fíúk a gazdasági váltás és modernizáció elkötelezett híveinek mutatkoznak.²

A Líbiai Központi Bank szakemberei, a rendszer jelentette korlátok és a jelzett gondok mellett, azonban dolgoztak a már korábban meghirdetett, de – többek között az adminisztráció mentalitásából fakadóan, valamint önkényesen támasztott bürokratikus akadályok (korrupció) miatt – lassan és akadozva haladó privatizáció felgyorsításán. Említést érdemel, hogy az egyoldalú olaj-függő gazdaság hirtelen nyitása nem kevés akkori líbiai értékelés szerint belpolitikai kockázatot, a társadalmi különbségek markánsná válását eredményezheti.

A külföldi befektetők bizalmának elnyerése céljából az ország gazdasági vezetése többek között az alábbi intézkedéseket tervezte ezekben az években. Könnyíteni szeretne volna a bankszámla-nyitás feltételeit, valamint fokozatosan feloldaná az átutalások és más banki műveletek korábban érvényes korlátozásait, igyekezne megteremteni a külföldi beruházások működtetéséhez szükséges pénzügyi, techni-

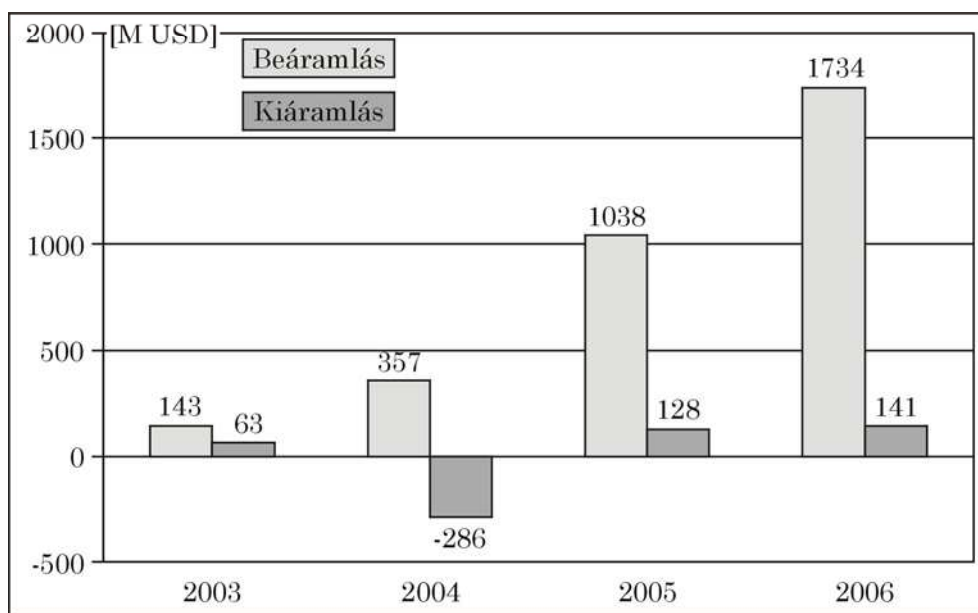
¹ CIA.

² Ez hiú reménynek bizonyult.

kai háttérrel, a külföldi beruházóknak ötéves időtartamra vám és adókedvezményeket biztosítana, nem korlátoznák a profit kivitelét, törvényben garantálná, hogy a külföldi beruházó tulajdonát nem fenyegeti az államosítás/visszaállamosítás veszélye.¹A tervek között szerepelt egy bankreform beindítása, korszerű bankrendszer, valamint az ehhez szükséges infrastruktúra kiépítése, kereskedelmi bankok létrehozása és a bankprivatizáció, továbbá tőzsde, tőkepiac létrehozása.

Az adminisztráció és a bürokratikus ellenállás rendkívül erőteljes visszahúzó erőként hatott, gyakran a hivatali apparátus inkompetenciája és – az elmaradott oktatási rendszerből fakadó – általános tudatlanság/butaság (kvázi maga a KADHAFI-rendszer és „sajátos vonásai”) gátolták a további fejlődést.

A gazdaság liberalizáltságának területén a Heritage Foundation Líbiát a legalacsonyabb, 5-ös osztályzattal értékelte 2003-2004-ben. (Ennek oka a még mindig jellemző protekcionizmus, az állami beavatkozás domináló szerepe, a monetáris politika hiányosságai, a külföldi befektetőket sújtó nehézségek, a bankszektor kaotikus helyzete, a bér és árrendszerre jellemző anomáliák, a tulajdonviszonyok rendezetlensége, a fekete-piac és gazdaság meghatározó szerepe.) A különböző kategóriákban kiállított osztályzatok átlaga alapján az értékelés Líbiát a világ országai között a 153. helyre sorolta.²

5. ábra
Tőkeáramlások alakulása Líbiában³

¹ A jelzett intézkedési csomag egy része végül realizálódott.

² http://www.senat.fr/international/collolibye2006/collolibye2006_mono.html#toc93 2007. 11. 26.

³ http://www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wiro7_fs_ly_en.pdf 2007. 11. 19. 09:10

Az óvatos reformelképzelések nem voltak befolyással KADHAFI líbiai vezető egy személyi hatalmára és szűkebb klánjának befolyására. A rezsim (a KADHAFI-klán) továbbra is teljes ellenőrzést gyakorolt az ország exportbevételeinek 95%-át biztosító olaj-szektor felett.

A 2001/02-ben tartósan magas kőolaj-árnak, illetve az ENSZ-szankciók 1999-ben elért részleges feloldásának, valamint a megindult külföldi tőkebefektetéseknek köszönhetően az egy főre jutó GDP elérte a 8900 USD-t. A bevételek növekedése azonban nem hatott arányosan az életszínvonal növekedésére, mivel azok egyre jelentősebb része „tűnt el” a korrupció, valamint a KADHAFI Afrika-politikáját szolgáló „adományok” és kétes beruházások következtében. Az életszínvonal stagnálásában és a közállapotok „afrikanizálásában” közrejátszott a rezsim gazdaság-irányítását – a nyitási kísérletek ellenére – még mindig meghatározó általános inkompetencia. Az egészségügyi ellátás, az oktatási rendszer, a szolgáltatások és az infrastruktúra állapotának katasztrófa-közeli helyzetében nem történt változás.

Líbia, a KADHAFI-klán tovább folytatta azt, a gyakorlatot, hogy az energiaszektorból származó bevételek jelentős – egyesek szerint meghatározó – hányadát, a LAFICO állami cég közvetítésével, külföldön fektette be. Ennek egyik oka az általános szakemberhiány, illetve az oktatási rendszer, a helyi infrastruktúra végzetes elmaradottsága. Másrészt vélhetően a rezsim nem szívesen vállalta volna fel a helyi értelmiség és szakemberek szerepének és számszerű növekedésének, a szakképzett munkaerő tudati tényezőjének a rezsim alapjait veszélyeztető – nehezen kezelhetőnek ítélt – rizikófaktorát.¹

A vázolt nehézségek és visszasságok azonban nem akadályozták Líbia és az EU tagállamok gazdasági kapcsolatának dinamikus fejlesztését, az európai multi-cégek gazdasági expanzióját – természetesen döntően az energia-ipar területén (a kis és közép-vállalatok számára a sajátos líbiai piac feltételei elviselhetetlenek). Líbia európai partnerei továbbra is igyekeztek maximálisan kihasználni az USA Líbia-politikája által „felkínált” lehetőségeket.

A 2001-2004 közötti időszak legjelentősebb üzletei között említhetjük, hogy az USA egyoldalú szankcióinak meghosszabbításával egy időben (2001 júliusában) kötött 4,6 milliárd USD volumenű üzletet az ENI/AGIP az arab régió volumenében legjelentősebb gázvezeték-projektjének megvalósítására. Olasz cégek 2001-2002-ben szerződtek üdülőfalvak létesítésére (3 milliárd USD).²

Az USA külügyi helyettes államtitkára, JOHN WOLF 2002 szeptemberének közepén Brüsszelben az EU nagyköveteitől távolságtartást és nagyobb együttműködési készséget kért a Washington által akkor még a terrorizmus támogatásával és tömegpusztító fegyverek kifejlesztésére irányuló kísérletekkel vádolt Líbiával szemben. Ugyanekkor jelentette be a francia Bouygues Offshore, hogy újabb szerződést írt alá líbiai relációban tengeri kőolajkitermelő-rendszer kiépítésére, ezúttal az AGIP GAS BV – Libyan Branch céggel közösen, amelynek 50-50%-ban a NOC líbiai állami kőolajcég és az ENI-hez tartozó Agip North Africa a tulajdonosa. A Bouygues ez alkalomból is a Doris Engineeringgel közösen létrehozott vegyes-vállalattal jutott az üzlethez.

A 133 millió euro volumenű szerződés teljes körű kutató-kitermelő és szállítási rendszer kiépítését irányozta elő, mintegy 200 méter mélységben a parti vizekhez közeli kontinentális talapzat földgáz-tartalékainak feltárására/kiaknázására. A létesí-

¹ <http://www.ceri-sciencespo.com/archive/fe2000/artlm.pdf> 2007. 11. 25. 13:40

² Ennek realizálása azonban csak napjainkban indul meg.

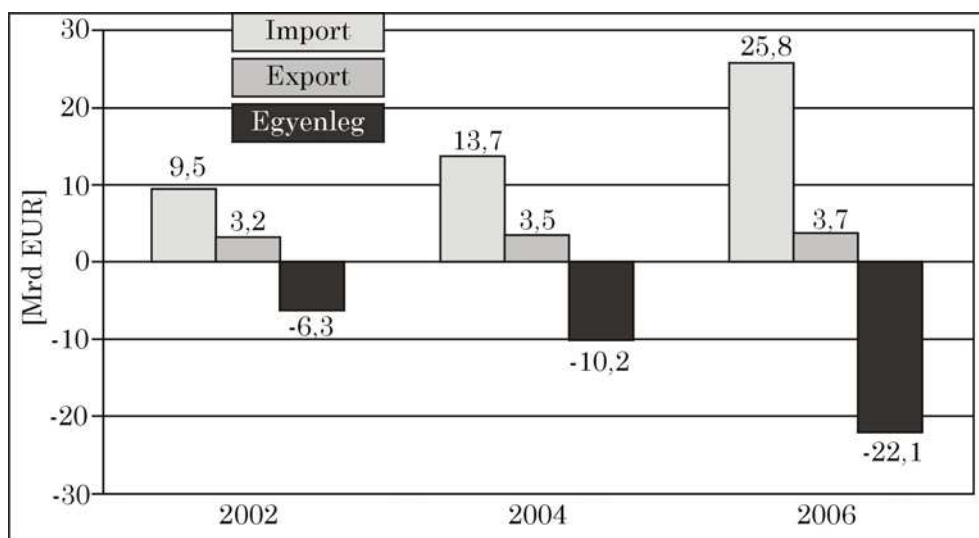
tendő bázis a nyugat-líbiai földgáz-program részét képezte. (A francia cég első komoly líbiai üzletét 2001 nyarán, közvetlenül az USA törvényhozásának a Líbiát érintő egyoldalú szankciók meghosszabbításáról meghozott döntését követően kötötte meg.)

A spanyol Repsol 155 millió USD volumenű üzletet realizált – ugyancsak 2002-ben – egy konzorcium részeseként a murzuki olaj-mező kiaknázására. A murzuki csomag a hatodik jelentősebb megállapodás az olajüzlet terén, amelyet európai cégekkel az ENSZ szankciók részleges feloldása óta líbiai részről megkötöttek. Az USA cégek távolmaradása mellett ebben az időszakban Líbia mintegy 130 kutatási engedélyt adott ki külföldi cégeknek. A Repsol 2004-re napi 40 ezer hordó kitermelését tervezte. A spanyol cég a murzuki medencében az OMV, a TotalFinaElf és a NorskHydro alkotta konzorcium tagjaként fog működni. (Ez utóbbi három cég is már jelentős pozíciókkal rendelkezik a líbiai piacon.)

2002-2003 jelentősebb üzletei között említhető, hogy Marokkó és Tunézia után Líbia is a francia Alcatelvel szerződött mobil-telefon hálózatának fejlesztésére.¹ Ugyanakkor az eddig piac-vezető, és a fejlesztési programokban monopol-helyzetet élvező Ericsson elszámolási nehézségekre hivatkozva kivonult a líbiai piacról.

Feltétlenül megjegyzést érdemel, hogy a már megkötött nagy számú szerződés nem jár azok automatikus végrehajtásával. A megvalósítást gyakran bürokratikus akadályok, korrupció gátolják, Líbia gyakran politikai nyomás-gyakorlás eszközeként is felhasználja ezeket. (L. 2002 olasz-líbiai politikai vitáinak gazdasági következményeit.)

Az EU tagállamainak Líbiába irányuló exportját gyakran befolyásolták konjunkturális hatások, politikai döntések és a korrupció.

6. ábra

Az EU-tagállamok árukereskedelme Líbiával²

¹ Jeune Afrique (a kontinenssel foglalkozó havi-lap), Hors Série N°14, Édition 2007, 34-38. o.

² http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_111532.xls 2007. 10. 23.

Líbia tovább folytatta erőfeszítéseit az USA reláció konszolidálására. ABDULHAFID ZLITNI, a líbiai energia-szektorban meghatározó NOC állami kőolaj-cég elnöke arról nyilatkozott, hogy „Tripoliban prioritásként kezelik az USA cégekkel 1986 óta befagyasztott kapcsolatok újraépítését. Líbia továbbra is abban reménykedik, hogy az USA belátható időn belül feloldhatja a 16 éve érvényben lévő kereskedelmi embargót”.¹ ZLITNI szerint az amerikai olajcégek már hosszabb ideje lobbiznak a visszatérés érdekében, amit meg is fognak tenni egy pozitív kormányzati döntés esetén. A Líbiából 1986-ban kényszerűségből távozott Conoco, Marathon, Amerada Hess és Occidental képviselői – különleges felhatalmazással – gyakorlatilag folyamatos kapcsolatban álltak egykori líbiai partnereikkel. Az 1999 óta lezajlott megbeszélések azonban szigorúan korlátozott jelleggel, a korábban birtokolt koncessziók helyzetének felmérését szolgálták. Líbia több alkalommal tudtul adta, hogy továbbra is nyitva tartja a visszatérés lehetőségét az USA olajcégei előtt.

II.2.3. Gazdasági folyamatok 2006-2007-ben

A gazdasági folyamatokat értékelve ugyancsak kevés újat mondhatunk a korábban már megfogalmazott értékelésekhez képest. Az átfogó reformok elmaradtak, a privatizáció még mindig csak a szavak szintjén mozog, a gazdaság struktúrájának átalakítása, az ipari struktúra modernizálása nem kezdődött meg. Hiányzik továbbra is a befektetéseket ösztönző gazdasági és jogi normák megalkotása, a bankrendszer átalakítása gyermekcipőben jár. Elmondható, hogy a kitűzött nagy célokból egyelőre igencsak kevés valósult meg. Továbbra is jellemző tényező a minden szektort átható korrupció, nem szűnnek az Afrika-politika finanszírozásának káros hatásai sem. Az állam (a KADHAFI-klán) a külföldi beruházásokat kézben tartó állami cégen, a LAFICO-n keresztül ma is a külföldi befektetéseket preferálja.

Természetesen a külső szemlélő számára a felszínen láthatóak a tagadhatatlan fejlődés jelei – a fővárosban és más körzetekben amerikai és olasz beruházók jelentős számban építenek bevásárló-központokat szállodákat, jelentős infrastrukturális beruházások indultak be. Ez utóbbiak között az egyik legjelentősebb Tripoli új repülőterének megépítése, amelynek fővállalkozója – micsoda véletlen – a francia Vinci-csoport (a cég képviselői még CHIRAC társaságában 2004 végén érkeztek első alkalommal az országba). Várható a teljességgel hiányzó tömegközlekedés kiépítésében érdekelt ugyancsak francia Alstom belépése is a líbiai piacra. Ugyanakkor a működő tőke, a munkahelyteremtő beruházások továbbra is hiánycikknek számítanak.

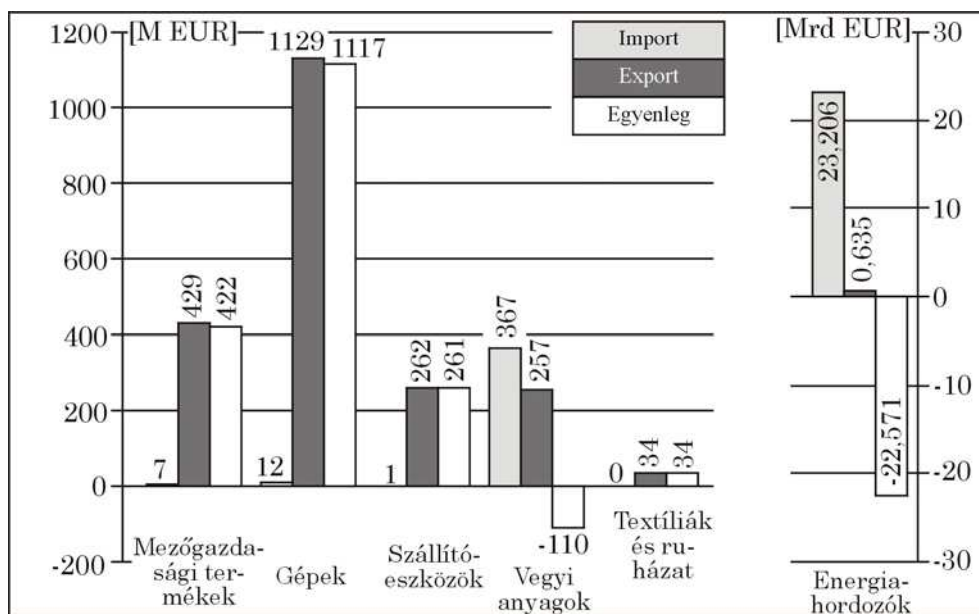
Líbiában ma is hiánycikk a szakképzett munkaerő (az oktatás reformja ugyancsak elmaradt),² a 30%-os munkanélküliségen a rezsim úgy próbál enyhíteni, hogy a külföldi vállalatokat líbiai alkalmazottak „foglalkoztatására” kötelezi (akik gyakorlatban nem végeznek érdemi munkát).³ Ezzel párhuzamosan Líbia adminisztratív eszközökkel drasztikusan csökkentette az egyiptomi munkavállalók számát. A korrupciós helyzet változatlan, a líbiai piacot jellemző nehézségeket továbbra is csak a nemzetközi cégek képesek túlélni.

---

¹ „Arabies” 2003. január-február – beszámoló egy Londonban megrendezett líbiai gazdasági fórumról.

² Hiába köt Líbia az USA-val tudományos-technológiai együttműködési szerződést, ha ennek előnyeit nem tudja a gyakorlatban kamatoztatni.

³ A statisztikákban munkanélküliként szereplők jelentős része rendelkezik saját, általában csempész-kereskedelemről, egyéb, a fekete gazdaság területén szerzett állandó jövedelemmel.

7. ábra

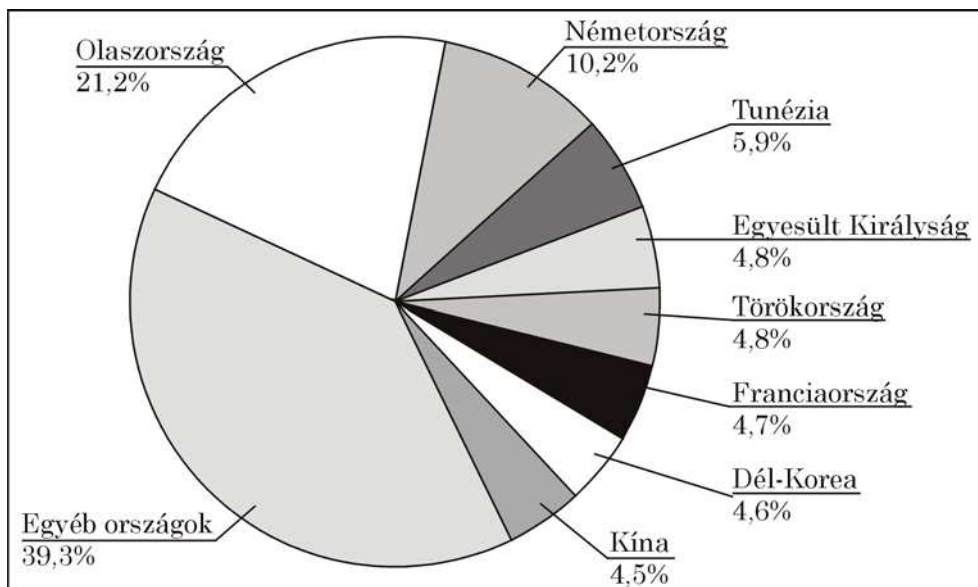
Az Európai Unió és Líbia kereskedelmi forgalmában szereplő főbb termékek 2006-ban¹

A helyzet nem változott abban sem, hogy Líbia európai és tengeren túli partnerei felé – az energiaipart kivéve – jelenleg is csakis „vevőként” jelentkezik. Az üzletek döntő többsége egyelőre a haditechnikai beszerzésekre, a repülőterek infrastruktúrájának javítására, a polgári légiflotta újrabeépítésére korlátozódnak (l. a legutóbbi Airbus-üzletet). Természetesen továbbra is igaz, hogy Líbia gyakorlatilag minden közszükségleti cikket, ruházati, élelmiszer-ipari terméket importálni kénytelen (gyakran a megszokott szürke kereskedelem útján).

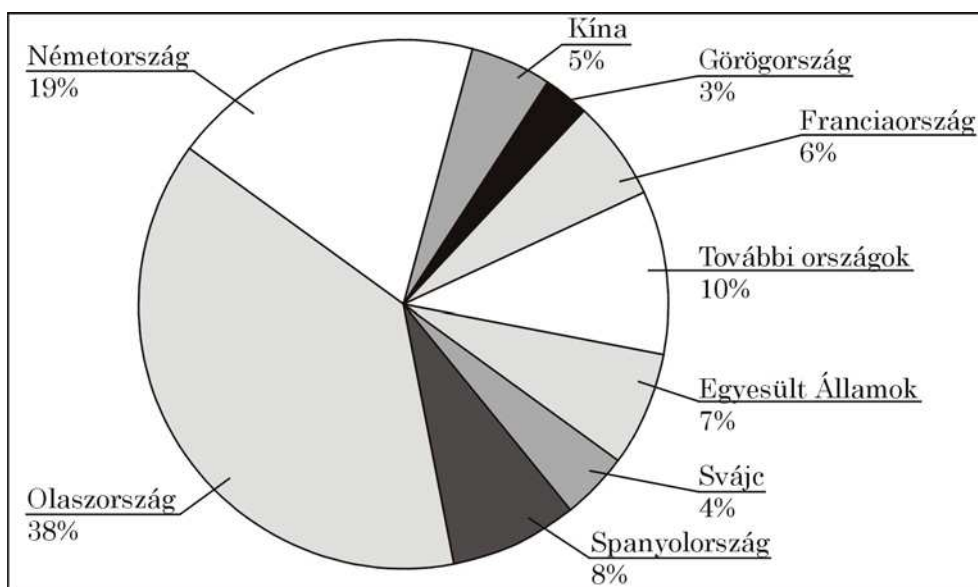
A líbiai gazdaságok napjainkban is az egyoldalúság az energia-ipar, pontosabban a kőolaj-kitermelés és a megindult földgázkitermelés dominanciája jellemzi. Az ország „kemény” valutabevételeinek 95%-a jelenleg is az energiahordozók exportjából származik. Az ENSZ és különösen az USA szankcióinak feloldását követően megugrott az újabb kőolaj és földgázmezők feltárása, illetve termelőre fogása. 2007-ben Líbia napi 1,8 millió hordó kőolajat termelt ki naponta (ez lényegesen elmarad a tervezettől), amit 2013-ra 3 milliós szintre kíván emelni. A nagy ívű elképzelés megvalósítása dollár milliárdos nagyságrendű beruházásokat feltételezne a még mindig elavult technológiával működő szektorban. Ugyancsak fejlesztené Líbia feldolgozó-iparának kapacitását – külföldi források és technológia bevonása nélkül erre nincs lehetőség.²

¹ http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_111532.xls 2007. 10. 23.

² Líbia 2007 júliusáig ismert, feltárt kőolajkészletei 41,5 milliárd hordóra rúgnak az EIA adatai szerint.

8. ábra
Líbia legfontosabb importpartnerei¹

9. ábra
Líbia olajexportjának legjelentősebb célországai 2006-ban¹

¹ EIA.

A behozott áruk gyakorlatilag a gépipari késztermékektől az alapvető élelmiszereken, élelmiszer-ipari termékeken keresztül a mindennapi élet szükségleteinek fedezését szolgálják.

Líbia gazdasági növekedésének szintje 2007-ben meghaladta a 9%-ot, viszont az ország gazdaságán, nem utolsósorban a lakosság életszínvonalán ez egyelőre nem sokat változtat. A jobb sorsa érdemes, a fejlődéshez objektív körülményekkel rendelkező ország és annak népessége a rezsím jelenlegi formájukban megreformálhatatlan politikai és gazdasági struktúráinak átkait nyögik.

BEFEJEZÉS

Líbiát igazi „aranybányának” is titulálhatnánk. Rendkívül jó kilátásokkal rendelkezik, azonban ami a jövőjét illeti, azt nem igazán lehet megjósolni. Ez nagyrészt KADHAFI és klánja érdekein fog múlni. Tehát az ország sorsa függ egyrészt attól, hogy milyen irányba orientálódik, hogyan reagál a politikai vezetés és a líbiai nép a demokratizálási folyamatokra, a gazdasági reformokra és a modernizációra. Fontos az, hogyan használja ki lehetőségeit, hogyan használja fel segélyeit a reformok megvalósítása érdekében. Ugyanis az országban totálisan zilált továbbra is a gazdasági környezet jogi szabályozása. Mindent áthat a korrupció, nincs adófejelem, az export és import továbbra is gyakorlatilag az illegális vagy féllegális kereskedelem alapján működik. Az állami adminisztráció, a népi bizottságok, a nem létező vasút és hasonló intézmények „fenntartása” stb., tehát a rezsím támaszai egyszerűen elviszik a pénzt, nem beszélve a költséges Afrika-politikáról, ami nem publikusan milliárdokat visz el. Másrészt pedig függ az öt körülvevő államok, valamint a világ megítélésétől és véleményének alakulásától.

Az EU kétoldalú megállapodást írt alá Líbiával, melyben lefektették a kapcsolatok intenzívebbé tételének elveit. BENITA FERRERO-WALDNER szerint az egyezség „mindenre kiterjed, a kereskedelemtől a régészeti feltárások támogatásán, az illegális bevándorlás elleni küzdelmen és az egyetemistáknak nyújtott ösztöndíjakon át a vízumkérdésekig”.¹ Azonban, véleményem szerint nagy változtatások szükségesek a mediterrán-térség két partját összekötő partneri kapcsolat terén. Egy mediterrán-közösség tudat szükségessége mára már elengedhetetlennek bizonyul, valamint fontos lenne egyesíteni az eddig megszerzett politikai, gazdasági és társadalmi tapasztalatokat és tudást.

---

¹ http://www.echotv.hu/index.php?akt_menu=5&newsid=40633 2007. 12. 04. 03:20

FÜZESI ZOLTÁN*

ALBÁNIA ÉS KOSZOVÓ: AZONOS NEMZET, ELTÉRŐ JÖVŐ?

BEVEZETÉS

A világgazdaság pénzügyi válsága ellenére ma kevés időszerűbb téma van Európában, mint a Nyugat-Balkán, ezen belül Koszovó problémája. Akár bevallja, akár nem, mindenki, akit kicsit is érdekel kontinensünk biztonsága, érzi, hogy a kérdés nem véglegesen rendezett, nem lezárt, sőt, távlatilag komoly konfliktusforrást jelenhet. Az azonos nyelvet beszélő, és etnikailag is lényegében azonos népességű Albánia azonban mintha a lassú, de biztos konszolidáció jeleit mutatná. Erre utal az is, hogy a közelmúltban, úgyszólván „első nekifutásra” meghívást kapott a NATO-ba. Miért és honnan ez a különbség? A két ország alábbi összehasonlítása, legálábbis „egymás melletti” bemutatása talán közelebb visz bennünket a válaszhoz.

1. ALBÁNIA

Albánia a *demokratizálódás* útjára csak mintegy két évtizede lépett rá. Az ország célja jelenleg egyrészt felzárkózni előbb a kelet-európai, majd a későbbiek során a nyugat-európai színvonalhoz, másrészt ennek folyamán, és következményeként csatlakozni a legfontosabb szövetségekhez: a politikai biztonságot jelentő NATO-hoz és a gazdasági-politikai stabilitást, továbbá fejlesztési forrásokat adó Európai Unióhoz. A NATO-val kapcsolatos szándékot a közelmúltban lényegében siker koronázta. Albániában a politikai kultúra alacsony szintje miatt a két fő erő, a jobbközép demokraták és a baloldali szocialisták általában képtelenek a kompromisszumra, bár ez az utóbbi időben változni látszik, ami biztató jel a gazdasági stabilitás szempontjából is.

Gazdaság

Albánia 2008-2009-re évi 8%-os GDP-növekedést és 3,25%-os inflációt vár. A GDP a piramisjáték-válság után 4-7%-kal növekedett, 1992-ben a vásárlóerő-paritáson számolt egy főre jutó éves GDP 1770, 1999-ben 3390, míg 2007-ben 5500 dollár volt. Az államadósság a GDP 53,7%-át tette ki 2007-ben. A 2007-es költségvetés bevétele 2752, kiadása pedig 3129 milliárd dollár volt. Az inflációt mérő fo-

---

* A BGF KKKF külgazdasági szakán, az EU-kapcsolatok szakirányon 2008-ban végzett hallgató. A cikk szakdolgozata rövidített és átdolgozott változata. Konzulensei voltak: dr. Szűcs R. Gábor c. főiskolai docens és Závoczky Péter, a Zágrábi Magyar Nagykövetség tanácsosa, vezető külgazdasági szakdiplomata; a cikket dr. Szűcs R. Gábor lektorálta.

gyasztói árindex (CPI), mely a fogyasztói árak általános emelkedését jelenti, 2007 februárjától 2008 februárjáig átlagosan 2,9% volt. 2007. április és július között az árindex 2% körül vagy alatt tudott maradni, míg nyár végére 4% fölé emelkedett. Az augusztusi adat júliushoz képesti megduplázódása azzal is magyarázható, hogy a megnövekvő energiafelhasználás miatt emelkedtek az energiaárak.^{1,2}

Az albán *infláció* 1992 és 2006 között a rendszerváltás utáni mélypontot csak az 1996-97-es piramisjáték-válság idején közelítette meg, de 1999-től szinte mindig sikerült alacsonyan tartani, sokszor 0% körül is. Az 1992-es 226%-os adat folyamatosan csökkent, 1997-re ugyan visszaugrott 33,2%-ra, az elmúlt néhány évben pedig 2,3-2,8% között mozgott.³ 2006 szeptemberében 1,09 millió albán dolgozott, de rajtuk kívül még 350 ezer külföldön levő albánnak volt munkaviszonya. A dolgozók 58%-a a mezőgazdaságban, 15%-a az iparban, 27%-a pedig a szolgáltató szektorban tevékenykedett. Ennek ellenére 2007-ben a GDP-ből való szektoronkénti részesedés a mezőgazdaságnál 21,7%, az iparnál 20,3%, a szolgáltatásoknál 58% volt.

A kormány *gazdasági reformjait megnehezíti* az, hogy az albánok alacsony adózási és járulékfizetési hajlandóságot mutatnak. Az adóbevételek hiánya és az erős szürke- és feketegazdaság (mely a becslések szerint a nemzeti össztermék kb. 50%-át is kiteheti) miatt kieső állami jövedelmet 2002-ben az adóhatóság eljárási jogkörének kiszélesítésével és a nyugdíjkorhatár felemelésével próbálták egyensúlyozni, több-kevesebb sikerrel. 2005-ben a regisztrált munkanélküliség 14,3%-os volt a keresőképes korúak körében. Egy 2002-es felmérés szerint az albán lakosság 20%-a a szegénységi küszöb alatt él, 5%-a szélsőségesen szegény, kevesebb, mint 1 dolláros napi jövedelemmel, s különösen a vidéki lakosságot, illetve az ország északkeleti régióit sújtja a szélsőséges szegénység. A Világbank becslése szerint 2003-ban a lakások 40%-ába nem volt bevezetve az ivóvíz és a távhő.

Jelentősen csökkentették a *vállalkozások adminisztratív terheit*, a vállalati nyereségadót 25%-ról 10%-ra, a személyi jövedelemadót 23%-ról 10%-ra mérsékelte, egykulcsos adót vezetett be. A külföldi befektetések élénkítése érdekében másfél éve zajlik az „Albánia – 1 euró” befektetés-ösztönző program, melynek révén a külföldi nagybefektetők jelképes, 1 EUR/m² áron vásárolhatnak földterületet. Az állam központilag támogatja az energetikai, a turizmus- és az infrastruktúrafejlesztés terén létrehozott, illetve a magas hozzáadott értéket teremtő beruházásokat.” A következő években Albánia nagyfokú privatizációra készül: többek között energia-elosztó hálózatát, olajfinomítóját és a még állami kézen lévő vállalati részvényeket is magánkézbe adja, melyek kedvező befektetések lehetnek a magyar vállalatok részére is.⁴

Albánia gazdasági ágazatai

Albánia természeti adottságainak köszönhetően agrárország. A második világháború előtt a lakosság 85%-a dolgozott a mezőgazdaságban, ez az arány 2004-re 58%-ra csökkent. Míg 1992-ben az agrárium részesedése a GDP-ből 54,2% volt, addig 2006-ra ez a szám 23,3%-ra mérséklődött. Albánia a saját fogyasztásra szánt élelmiszerek 95%-át állítja elő. A rendszerváltás során a szovjet típusú állami gazdaságok és termelőszövetkezetek helyébe a kis területű, családi- és magángazdaságok léptek. Az ország legnagyobb része alkalmatlan a földművelésre, azonban Alacsony-

¹ Instituti i Statistikës, <http://instat.gov.al>, 2008. március 23. 17:00

² ALBIC, Albanian Business Information Center, <http://albic.net>, 2008. március 23. 17:00

³ World Perspective Monde, www.worldperspective.usherbrooke.ca

⁴ ITD Hungary, www.itd.hu, 2008. március 31. 20:30

Albánia feltöltött síkságai, a dombosági területek és Magas-Albánia medencéi kiváló teretek a mezőgazdaság számára.

Albánia a rendszerváltás után döbbsent rá arra, hogy a kommunizmus éveit alatt a gazdag ásványi nyersanyagot termelő bányászatot és a nyersanyagok feldolgozására épülő nehézipart erőltetetten fejlesztették. A kilencvenes évektől nagyarányú *deindusztralizáció* vette kezdetét. 2004-ben az aktív népesség 19%-a dolgozott az iparban, s a primer szektor részesedése a nemzeti jövedelemből 2006-ban mindössze 18,8%-os volt. Ugyanakkor a feldolgozó könnyűipari ágazatoknak köszönhetően a 2000-es évektől az ipari termelés évenkénti 3%-os növekedést mutat. *Albánia ásványi nyersanyagokban gazdag ország.* A legfontosabb bányászati termékek a bitumen, a földgáz, a kőolaj, a barnakőszén, a lignit, a krómérc, a bauxit, a nikkel-tartalmú vasérc és a rézérc. 1996 után a bányákat főként olasz és török befektetők szereztek meg, de ezek nagy része működőképes tőke hiányában bezárt.

Az ipar vezető ága a könnyűipar. A textil- és a bőripar, melyek a kivitel közel háromnegyedét jelentik, az alacsony bérek miatt az országba investáló külföldi befektetőknek köszönhetően vészelte át a gazdasági mélypontokat. Jelentős még az élelmiszeripar és az építőipar is nagymértékű növekedést mutat (ami a feketegazdaságnak is kedvez).

A *villamos áram* 98%-át a kínai segítséggel az 1970-es, 1980-as években telepített hétszáz kisebb-nagyobb, továbbra is állami kézen lévő vízerőmű fejlesztte. Ezek jelentősebbjei a Drin folyón épültek fel. Az energiaellátás gyenge pontja az országnak, rendszeresen az áramszünetek még Tiranában is. Az energiaszektor privatizációja mellett az albán kormányzat Vlorë mellett 2007 októberében a Világbank hiteleinek segítségével egy hőerőmű építését is megkezdte az energiával kapcsolatos problémák kiküszöbölésére.

A rendszerváltás után a *tercier szektor* egyre nagyobb hangsúlyt kapott az ország gazdaságában. Az ágazat fejlesztését az évek során a kormányzatok is egyre nagyobb preferenciaként kezelték. A keresőképes lakosság 23%-a dolgozik a szektorban, amely a GDP 58%-át adja. Fejletlenek az üzleti szolgáltatások (ingatlanügynökségek, könyvelő-, ügyvédi-, utazási és építészirodák stb.), melyek szinte csak Tiranában érhetőek el. Ez alól talán csak a *pénzügyi szektor*, a *bankhálózat* képez kivételt. A korábban meglévő egyetlen állami bank mellett 1992-ben alapították meg az első külföldi érdekeltségű pénzügyintézetet. Mára az *albániai kereskedelmi bankok* száma eléri a tizenhatot. Köztük görög, olasz, bolgár, malajziai és kuvaiti cégek egyaránt megtalálhatóak, s mindösszesen két albán tulajdonú pénzügyintézet működik az országban: a Nemzeti Bank (Banka Kombëtare) és a Hitelbank (Banka Credins). A szektor fejlődését azonban lassítja, hogy az országban még döntően készpénzforgalom zajlik, s a bank- és hitelkártya-használat csak nehézkesen terjed.

2005-ben 341 M USD *külföldi működő tőke* érkezett Albániába. A FDI 48%-a Olaszországból, 43%-a Görögországból, a maradék 11%-a pedig főleg Törökországból és Macedóniából érkezett. Szakértők 2006-ra csupán 220 M USD FDI-t jeleztek. A befektetések 32%-át a szállításokban és a közintézményekben realizálták. A *legfontosabb befektetők* a Világbank, az EBRD és Olaszország voltak. 2006-ban az FDI fő iránya az energiahálózat újjáépítése volt, ami az összes befektetés 16%-át tette ki.¹

Albánia *infrastruktúrája* kiépítetlen és meglehetősen rossz állapotú. A nagy részben az 1930-as években kiépült 18 ezer kilométernyi közúthálózat körülbelül 40%-a

¹ People's Daily Online, <http://english.people.com.cn/>, 2008. április 11. 17:00

burkolt, 15%-a főútvonal. A rendszerváltást követően jelentősen megnőtt az ország gépkocsiállománya, ám ezt a változást nem követte a korszerű utak kiépítése. Észak-Albánia útjainak állapota jelentősen romlott a koszovói háború idején a NATO-haderők logisztikai tevékenysége miatt, azonban a nemzetközi csapatok jelenléte az infrastruktúra és a gazdaság fellendülésével is együtt járt. Az albán vezetés felismerte, hogy az idegenforgalom és a nemzetközi közúti teherszállítás fejlődésének elengedhetetlen feltétele a megfelelő úthálózat kialakítása, ennek eredményeként rohamosan megindult az utak építése és felújítása. A már megépült Tirana-Durrës és Rrogozhinë-Lushnjë autópályák mellett már folyik az Európai Unió támogatásával épülő, a Balkán-félszigetet kelet–nyugati irányban átszelő főforgalmi útvonal (VIII. számú Közlekedési Folyosó) albániai részeként a Durrës–Elbasan–Ohrid és a Lushnjë-Fier autópálya-szakasz építése is. A IV. számú korridor, mely Montenegrót Görögországgal köti össze majd, Han i Hotit határátkelőtől Shkodëren, Tiranán, Durrësin, Fieren, Gjirokastëren át ér Kakavijëba, a görög határra. A Világbank támogatásával az albán kormányzat 2003-ban fogadta el a Durrëst az északkelet-albániai Kukëssal és Koszovó fővárosával, Pristinával összekötő 175 kilométeres autótút építési tervét.^{1,2}

A vasúti közlekedés igen elmaradott. Albánia teljes vasúthálózatának hossza 677 kilométer, ennek egyharmada (230 km) teherszállításra használt szárnyvonal. A személyszállítás lassú, a vonatok a 120 km-es Tirana–Shkodër vonalat 3,5, a 40 km-es Tirana–Durrës vonalat 1, a 130 km-es Tirana–Pogradec vonalat közel 7, a 165 km-es Tirana–Vlorë vonalat 5, a 45 km-es Tirana–Elbasan vonalat 4 óra alatt teszik meg.³ A személyvonatok megengedett maximális sebessége 40 km/h, a tehervonatoké 25 km/h. 2003-ban a kormányzat a vasútvonalak korszerűsítéséről szóló szerződést írt alá külföldi befektetőkkel, amelynek első lépéseként a Tirana–Durrës vonal felújítására, illetve a fővárost repülőtérével összekötő vasút kiépítésére kerül sor. Albánia két nagy áruforgalmú tengeri kikötővel rendelkezik, ezek az európai uniós és világbanki támogatással korszerűsített Durrës és Vlorë. Az albán kereskedelmi flotta huszonnégy hajóból áll, melyek együttes kapacitása 2006-ban meghaladta az 52 000 bruttóregisztertonnát. Kompjáratok közlekednek Durrës és az olaszországi Bari, illetve Ancona, valamint Sarandë és a Jón-szigetek (pl. Korfu) között.

Az ország egyetlen nemzetközi polgári repülőtere a Tiranától 25 kilométerre található rinasi Teréz anya repülőtér. Az 1957-ben a forgalomnak átadott légi forgalmi terminált 2005-ben privatizálták, s az új tulajdonosok a korszerű kívánalmaknak megfelelő infrastruktúra kiépítését tervezik. Albániában két katonai repülőtér található, a vlorëi és a NATO-haderők által 1999-ben modernizált kukësi reptér, melyet jelenleg arab tőkével nemzetközi repülőtérre fejlesztenek.

Külkereskedelem

Albánia külkereskedelme az utóbbi években nagy fejlődésnek indult, 2000 és 2007 között több mint 2,5-szeresére nőtt. Albánia külkereskedelmi forgalma 2008 januárjában 36,779 milliárd lek volt az Albán Statisztikai Intézet adatai alapján a 2007. januári 31,031 milliárdhoz képest. Az import ebből 29,315 milliárd leekkel részesült (2007. januárban 24,309 milliárd volt). Ugyanez az exportban 7,464 milli-

¹ Wikipédia, <http://wikipedia.org>, 2008. április 13. 13:00

² The World Factbook, CIA, www.cia.gov, 2008. április 13. 13:00

³ Hekurudha Shqiptare, <http://www.hsh.com.al>, 2008. április 13. 14:00

árd lek az előző év januári 6,722 milliárdhoz képest. A külkereskedelmi mérleg hiánya 17,587 milliárdról 21,851 milliárd lekra nőtt.

Míg 2000-ben 157 ezer lek volt az import, és 37 ezer lek az export (120 ezer lek a külkereskedelmi mérleg hiánya), addig 2007-re ezek az adatok: 377 ezer, 97 ezer, 280 ezer. A külkereskedelem bővülése folyamatos és jelentős.¹

A 2007-es külkereskedelem *legjelentősebb kiviteli áru*i a textiltermékek, a különböző használati cikkek (cipők, kalapok, esernyők, napernyők), ásványi nyersanyagok és fémek. Albánia szinte mindenben *importra* szorul, de főleg ásványi nyersanyagokra (üzemanyagra, elektromosságra), textiltermékekre, fémekre, elektronikai berendezésekre, járművekre, élelmiszere, vegyipari termékekre és növényi jellegű termékekre van szüksége külföldről. Szinte minden termékfajtából hiány mutatkozik, kivétel ez alól a fegyverek és a lőszer.²

2007-ben Albánia külkereskedelme 474,601 milliárd leket (3,841 milliárd eurót, 5,281 milliárd dollárt, kb. 950 milliárd forintot) tett ki. Az összes import ennek 79,5%-a, az export pedig 20,5%-a volt. A külkereskedelmi mérleg hiánya 280,291 milliárd lek (2,270 milliárd euró, 3,126 milliárd dollár, kb. 560 milliárd forint) volt. Az ország legfőbb kereskedelmi partnere Olaszország, mely az összes import 29%-át, az összes export 68%-át jelenti Albániának. Az EU-tagországok jelentik a legnagyobb felvevőpiacot az albán termékek számára, hiszen a kivitel közel 90%-a ezekben az országokban realizálódik, míg az importált áruk kb. 60%-a az EU-ból származik. Olaszország és Görögország után Koszovó következik az export-rangsorban.³

Az *albán–magyar kereskedelmi kapcsolatok* folyamatosan bővülnek. A hazánkba behozott *albán termékek* jellemzően élelmiszerek, gépek, kozmetikai eszközök, textiltermékek, járművek, mezőgazdasági termékek. A 2003-as export adat a többihez képest feltűnően magas értéket mutat: a 1,05 millió dollár 95%-át takarítógépek, illetve konténerek tették ki. 2005-ben építkezéshez lifteket, darukat, emelőszerveket, 2006-ban orvosi berendezéseket, 2007-ben dízelmozdonyokat szállítottak hazánkba. A *Magyarországról Albániába* érkező legfontosabb termékek az energiahordozók, a húsjellegű élelmiszerek, a kukorica, a napraforgó, különböző járművek, gépek, berendezések, gyógyszerészeti termékek.

Albánia lehetőségei a turizmus területén

Az elmúlt években jelentős mértékben növekedett a turizmus fejlesztésére szánt állami pénz összege. A vendéglátó-ipari infrastruktúra és a korszerű úthálózat csak lassan fejlődik, ez akadályozza az idegenforgalom gyors fellendülését. Modern hotelek igaz találhatóak már Tiranában, Durrësban, Sarandëban, Vlorëban, de ezeken kívül csak rossz ellátású, szegényes szállók és vendégházak fogadják a turistákat.

2007 első nyolc hónapjában 900 ezer turista érkezett Albániába, ez 17,3%-kal meghaladja az előző év hasonló időszakában mért adatokat. Az ország bevétele a turizmusból ebben az időszakban 754 millió euró volt, ami 28%-kal több, mint az ország áruexportjának az értéke. Míg az országnak 2000-ben 398 millió dollár bevétele volt a turizmusból, addig ez a szám 2004-re közel megduplázódott, 756 millió dollárt ért el. Albánia turisztikai kiadásai ugyanebben a két évben 290 millióról 668 millió dollárra nőttek. A World Travel & Tourism Council adatai alapján Albániának

¹ Republika e Shqipërisë Instituti i Statistikës, www.instat.gov.al

² Albanian Centre for International Trade, www.ftdb.acit-al.info/ft_structure.php

³ Albanian Centre for International Trade, www.ftdb.acit-al.info/ft_structure.php

több mint 1,5 milliárd euró bevételt hozott a turizmus 2007-ben, ami a GDP 13,8 százaléka. A szervezet prognózisa szerint Albánia idegenforgalma 2008 és 2017 között éves átlagban 5,6%-kal lendülhet fel. A turisták többsége egyelőre Koszovóból, Macedóniából, Montenegróból és Olaszországból érkezik, ami azt jelenti, hogy főleg a külföldön élő albánok hazalátogatásáról van szó.

A fejlesztések főként északon várhatók, hiszen Vlorétól délre (pontosabban a Llogarai hágótól délre) a Jón-tenger gyönyörű partszakaszán már fejlettebb a vendéglátó-ipari infrastruktúra: a kisebb faluk (pl. Palasë, Dhërmi, Vuno, Borsh) és a nagyobb települések (Himarë, Sarandë) is felkészültebben várják az odalátogatókat, mint a kiépületlen Adriai-tengeri partszakaszon. Mivel az országban nincsenek hatalmas távolságok (ha valaki nem a legészakibb pontról szeretne eljutni egy nap alatt a legdélebbire), így például Tiranában vagy Durrësban meg szállva izgalmas csillagtúrákat tehet a turista: a kikapcsolódásra ott a homokos tengerpart, a környéken rengeteg látnivaló. A turizmus fejlesztéséhez elengedhetetlen a *környezetvédelem* új alapokra helyezése, a határátkelőhelyek bővítése, az energiaellátás biztonságossá tétele, a vállalkozások befektetésekre való ösztönzése, az internet-hálózat bővítése.

Albánia a nemzetközi intézményekben¹

Albánia 138-ik tagként, 2000. szeptember 8-án csatlakozott a *Kereskedelmi Világszervezethez*. Kérdés, hogy olyan, viszonylag gyengén fejlett országra, mint Albánia, ennek, a többek közt vámlebontással járó lépésnek kedvező, vagy a kedvezőtlen hatásai lesznek-e túlsúlyban. Az országnak 2010-re kell teljesítenie a tőke-mozgás teljes körű liberalizációját.² A Bretton Woods-i intézmények, a *Nemzetközi Valutaalap* és a *Világbank* gazdaságfejlesztő programjaihoz Albánia 1998 után csatlakozott. 2001-ben 45 millió USD támogatásban részesült, majd 2002-ben 28 millió USD ellenében a kormányzat kötelezettséget vállalt az infláció és a központi költségvetés deficitjének visszaszorítására.³ 2005-ig Albánia a Világbanktól összesen 792,5 millió dollárt kapott 57 projektjére.⁴ Az OSCE (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, magyar rövidítéssel EBESZ) is jelen van misszióival Albániában (Shkodërban, Kukësban, Tiranában, Vlorëban és Gjirokastërban), melyek a demokráciával, az emberi jogokkal foglalkoznak. Néhány más, fontos nemzetközi szervezetnek is tagja: Európa Tanács, Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD), amely részben biztonságot ad, részben az elért eredmények nemzetközi elismerését és a jövőre szóló albán kötelezettségvállalást jelenti.

Az EU-val kötött Stabilizációs- és Társulási Egyezmény^{5,6}

1992-ben az EU és Albánia kereskedelmi és együttműködési megállapodást hozott létre egymással. Az országot alkalmasnak találták arra, hogy az EU *Phare* programjából támogatásokban részesüljön. 1997-ben az Európai Tanács politikailag és gazdaságilag megalapozottnak látta a kétoldalú kapcsolatok további bővítését. 1999-ben a Bizottság indítványozta az *új Stabilizációs és Társulási Folyamat* (Stabili-

¹ Wikipédia, <http://hu.wikipedia.org/wiki/Albánia>, 2008. március 10. 16:30

² World Trade Organization, <http://wto.org>, 2008. március 17. 11:00

³ International Monetary Found, <http://imf.org>, 2008. március 17. 11:00

⁴ World Bank, <http://worldbank.com>, 2008. április 5. 11:00

⁵ http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/albania/key_events.htm, 2008. március 13.

⁶ Balkán Monitor, 2005/18., http://icegec.hu/hun/publikaciok/balkanmon_archive.htm, 2008. március 13. 12:00

sation and Association Process – SAP) 5 délkelet-európai államra való kibővítését, többek között az *Albániával* való kapcsolatok mélyítését. 2000-ben bővült azon albán termékek köre, melyeket az EU piacaira vámmentesen exportálhat. Ebben az évben az ország részesült az *autonóm kereskedelmi kedvezményekből* (*Autonomous Trade Measures – ATM*). Az Albánia által így élvezett *egyoldalú* (nem viszonzandó) *kereskedelmi kedvezmények* igen sokat jelentenek az országnak. 2001-ben elindult a *CARDS*, program az újjáépítési fejlesztéshez és stabilizációhoz. 2002 októberében elfogadták a tárgyalási irányelveket az *Stabilizációs- és Társulási Egyezményhez* (*Stabilisation and Association Agreement – SAA*) való csatlakozás menetéről. 2003. január 31-én ROMANO PRODI, a Bizottság akkori elnöke elindította a *tárgyalásokat* Albániával az SAA-hoz való csatlakozásról. Egy évvel később az Európai Tanács döntést hozott az Albániával és az *európai partnerséggel* kapcsolatos alapelveiről.

2003. február 13. és 2005. szeptember 30. között tíz körből álló *tárgyalássorozat* zajlott az EU és Albánia között, melynek eredményeként 2006. június 12-én a felek aláírták a *Stabilizációs és Társulási Egyezményt*. Az SAA-hoz vezető út *mérföldkövei*: az EU támogatja a demokrácia, emberi jogok, működő piacgazdaság, jogállam fejlesztését, a szervezett bűnözés, a drogok, az embercsempészet és a korrupció elleni harccal kapcsolatos összefogást. *Albánia* a törvényhozásban és a végrehajtásban fokozatosan közelít az EU-hoz (jogharmonizáció), megállapodást hoz létre az EU egységes belső piacához való alkalmazkodásról, Az SAA legfontosabb eleme, hogy hatályba lépésétől számított 10 éven belül, fokozatosan, és részben *aszimmetrikus* módon (tehát az EU által gyorsabban, Albánia által lassabban megadott vámlebontással) *szabadkereskedelmi övezet* jön létre. A *Szabadkereskedelmi Megállapodás* 2006. december 1-jén lépett hatályba, ennek értelmében Albániában vámmentes lett az EU-ból származó áruk 70%-ának importja. Az áruk fennmaradó részénél a vámtarifák a már említett aszimmetria alkalmazásával kerülnek leépítésre, 5 éven belül elérve a vámmentességet.

Az EU 2007. évi *előcsatlakozási támogatásából* (IPA) Albánia 61 millió euróban részesült. Átmeneti és intézményépítési támogatásra kb. 54,3 millió, míg a határon átnyúló együttműködésre kb. 6,7 millió euró jutott. 2008-ban az ország 70,7 millió, 2009-ben 81,2 millió, 2010-ben 93,2 millió, míg 2011-ben 95 millió euró támogatásban részesül az IPA-ból.

Az 1. táblázat az EU-hoz vezető lépéseket mutatja, bemutatva az események optimális esetben lehetséges időpontját is.

1. táblázat
Albániának az Európai Unióhoz vezető útja állomásai

Lépés sorszáma	Várható évszám	Lépés neve
1. (megtörtént)	2006	Stabilizációs és Társulási Megállapodás (SAA)
2.	2009–2012	Az SAA felülvizsgálata
3.	2013	Tagjelöltté válás
4.	2013–2014	Tárgyalások kezdete
5.	2016	Tárgyalások lezárása
6.	2017	Csatlakozás

A 2003-as *Thessaloniki Agenda for the Western Balkans* kifejezetten közli, hogy az EU nyitott a Nyugat Balkán valamennyi országa előtt. Azonban ha a közeljövőben több elmaradottabb ország is csatlakozna (ami véleményem szerint nem várható), az EU mind gazdasági-, mind politikai értelemben akár súlyos válságba kerülhetne. A „bővítési fáradtság” mellett a jelenlegi világgazdasági körülmények sem kedveznek az új tagok gyors felvételének, ezek elhúzódása, hossza még bizonytalan. Mindezek alapján a fenti időpont optimista, sőt, *ideális forgatókönyvet* jelent. *Reálisnak* inkább a 2020 utáni csatlakozás tűnik.

Az Európai Bizottság értékelése Albániáról¹

Az Európai Bizottság 2007 novemberében kiadott *Progress Reportja* különböző szempontok alapján értékeli az országokat. Albániát annak a tükrében értékelték, hogy az ország a közeljövőben az Európai Unió tagja kíván lenni. (Figyeljünk a fogalmazásra: ez semmiképpen nem jelzi az EU hajlandóságát is). Az alábbiakban a szempontok mellett a pozitív és a negatív fejlemények után a szükséges teendőket foglaltuk össze.

2. táblázat
Az Európai Bizottság *Progress Reportjának* 2007-es értékelése Albániáról¹

Szem-pontok	Pozitív fejlemények	Negatív fejlemények	Szükséges teendők
<i>Politikai kritériumok</i>	Demokrácia és jogállamiság területe, régió stabilitása, parlament alkotmányos, kormányzati rendszer erősítése.	Demokratikus kultúra, belpolitika, választási rendszer, igazságügy, átláthatóság, koordináció, kapacitások.	Felek közötti párbeszéd, reformok, stratégiai tervezés, pártatlanság, hatékonyság.
<i>Szabad véleménynyilvánítás</i>	A véleménynyilvánítás szabadsága és szabad média, civil társadalom szervezeteinek kedvezőbb jogi környezet.	Civil társadalom csoportjai gyengék.	Reform a média területén.
<i>Emberi jogok</i>	Emberi jogok tiszteletben tartása, kisebbségvédelem, a halálbüntetés eltörlése, törvény a vérbosszúra felbujtók ellen, fogva tartási infrastruktúra állapota.	Fogva tartottak körülményei, túlszűfolt börtönök, az ingyenes jogsegély biztosítására vonatkozó jogszabályok nem megfelelőek.	Igazságszolgáltatási rendszer reformja.
<i>Nemzetközi kapcsolatok</i>	Jó kapcsolatok a Nyugat-Balkán többi országával és a szomszédos EU-tagállamokkal. Aktív részvétel a regionális együttműködésben. Építő jellegű hozzáállás Koszovót illetően.	A Nemzetközi Büntető Törvényszék (ICTY) tekintetében az USA-val kötött kétoldalú mentességi megállapodás nem elfogadható az EU szempontjából.	

¹ Commission Staff Working Document – Albania 2007 Progress Report – SEC (2007) 1429.

<i>Korrupció</i>	Korrupció elleni harc iránti elkötelezettség, közbeszerzésekkel kapcsolatos jogszabályok fejlődése, több korrupció vezető kiiktatása.	Súlyos probléma még mindig.	Politikai pártok támogatásának jogi felelősségre vonhatósága és átláthatósága, a korrupció csökkentése.
<i>Államigazgatás területe</i>	Bíróságok rendszere, bírók megítélése, ítéletek végrehajtása gyorsult.	Közigazgatásban nincs fluktuáció, közigazgatás humánerőforrás-menedzsmentje, korrupció	Közszolgálati törvény végrehajtása, államigazgatás megerősítése.
<i>Egyenjogúság</i>	A nők jogainak erősítése, a családon belüli erőszak felszámolására tett lépések és a gyermekek jogainak védelme. Az alapfokú oktatás jobb. A szociális szolgáltatások helyzete jobb, az emberekre fordítható erőforrás nőtt	A nők erőszak elleni védelme. A szociális szempontból sebezhető személyek és a fogyatékkal élők támogatása.	Jogszabályok megerősítése. A kormányzati hivatalok jobb koordinációja.
<i>Tulajdonjog</i>	A magántulajdonjog erősödött. Új ingatlanstratégia.	Lassú az ingatlanokra vonatkozó kérelmek feldolgozása.	Az ingatlanügyletek jobb összehangolása, az ügykezelés gyorsítása.
<i>Kisebbségvédelem</i>	A kisebbségi nyelvek és hagyományos helységnevek használatának támogatása. A roma népesség helyzetének javítása.	A roma kisebbség diszkriminációja, főleg az oktatás, a szociális védelem, az egészségügy és a foglalkoztatás terén.	A kisebbségek létszámát és helyzetét jelző megbízható adatok beszerzése.
<i>Európához való közeledés</i>	A vámok, versenypolitika és a szervezett bűnözés elleni küzdelem.	Az energia, közlekedés és a szellemi tulajdonjogok terén hiányosságok.	A növény- és állategészségügyi ellenőrzés reformja.
<i>Belső piac</i>	Történtek előrehaladások. A SAA-előírások átvétele és az akkreditáció jó ütemű.	Tőkemozgások korlátja.	SAA kötelezettségek végrehajtása. Jogszabályok fejlesztése. Fogyasztóvédelem.
<i>Versenypolitika</i>	A versenyhivatal erősödött. Állami támogatások ügye.		A versenyhivatal dolgozóinak képzése.
<i>Szociálpolitika</i>	Sérülékeny csoportok foglalkoztatásának ösztönzésére programok. Javult az intézményi és szabályozási keret. Nőtt az oktatásra fordítható költségvetési előirányzat.	A munkaügyi ellenőrzési kapacitás, a munkahelyi biztonság és egészségvédelem szintje alacsony. Hiányos információk és nem megfelelő adminisztratív rendszer.	

<i>Közbeszerzés, szellemi tulajdonjogok</i>	Új közbeszerzési törvény. Szerzői jogok hivatala megkezdte működését.	Szellemi tulajdonjogok érvényesítése gyenge. Erőforrások és szaktudás hiánya.	Adminisztratív kapacitások növelése kell. Új iparjogvédelmi jogszabályok szükségesegek.
<i>Vámügyek</i>	Számítógépesítés jól halad. A vámbevételek nőttek. Vámcsökkentések.	Az adóbehajtás szintje alacsony.	Infrastruktúra fejlesztése. Átfogó adóbeszedési és -ellenőrzési stratégia.
<i>Gazdaság</i>	Erőteljes növekedés. Makrogazdasági stabilitás. A működő piacgazdaság megteremtésére lépések. Politikai konszenzus a lényeges gazdaságpolitikai elemekről. Hiteles monetáris politika, az infláció évek óta alacsony. Javult a költségvetés végrehajtása. Új lendület a privatizáció terén. A magánkézben lévő bank-szektor növekszik és biztos alapokon áll.	A külső deficit nőtt. Piacgazdaság nem működik zavartalanul. Szegegyes infrastruktúra, megbízhatatlan energia-ellátás. Magas a regisztrált munkanélküliek aránya. A strukturális munkanélküliség tartós. A képzett munkaerő hiánya. Nagy méreteket ölt az informális gazdaság.	Jelentős reformok kellenek. A nyugdíjágazat fejlesztésre szorul.
<i>Ágazati politikák</i>	Az ipar és a kis- és középvállalkozások (KKV) segítése. Stratégia a KKV versenyképességének fokozására. Cselekvési tervek, exportgarancia-alapok jöttek létre.	A mezőgazdasági fejlődés korlátozott, az ágazat nem versenyképes. Nem jók az állat- és növény-egészségügyi előírások. A túlhalászás és az illegális halászat probléma.	Az informális gazdaság kezelése és az üzleti környezet javítása érdekében haladásra van szükség.
<i>Energia-szektor</i>	Kis fejlődés: vízerőművek koncessziójára vonatkozó új jogszabály és a számlák behajtása terén	A villamosenergia-ellátás akadozik, nem biztonságos. Az ágazat kritikus állapotban van.	Jelentős erőfeszítések szükségesegek.
<i>Közlekedés</i>	Európai közös légtér, regionális közlekedési főhálózat, Délkelet-európai Közlekedés Megfigyelőközpont.	Gyenge infrastruktúra.	Tengeri szállítás biztonságának növelése.
<i>Környezetvédelem</i>	Előrelépések a horizontális jogszabályok területén.	Gyenge végrehajtás.	A hulladékkezelés és a vízminőség területe.

<i>Információs társadalom</i>	Belső pénzügyi ellenőrzés. Statisztika, szabadság, jogérvényesülés, biztonság. Vízumok kiállításának technológiája javult. Vízumkönnyítési megállapodás az EU-val.	Az elektronikus kommunikáció és az információs technológiák piacának liberalizációja kezdeti stádiumban van. A szabályozási rendszer nem megfelelő.	Megfelelő pénzügyi felügyeleti szerv létrehozása. Biometrikus útlevelek. A külföldiekről szóló törvény további módosítása.
<i>Határrendészet</i>	Új infrastruktúra, informatikai összeköttetés, hivatalközi és határon átnyúló rendőri együttműködés. Új határrendészeti stratégia. A pénzmosás elleni küzdelem. A lopott áruk kezelése büntetendő.	A határátkelők infrastruktúrája nem jó. Nincs koherens menekültügyi stratégia, a végrehajtás gyenge. A pénzmosás elleni küzdelemnek nincs konkrét eredménye.	A migráció határon történő ellenőrzése. Jobb együttműködés a szomszéd országokkal. Szakértelem, technológiai támogatás és intézményközi együttműködés.
<i>Kábítószer</i>	Kábítószer-ellenes munkacsoportok. Külföldi partnerekkel való együttműködés. Raktárhelyiségek a lefoglalt kábítószereknek.	A kábítószer-csempészet továbbra is súlyos probléma.	A rendőrség, illetve az igazságszolgáltatás közti jobb kooperáció, megelőző intézkedések és a határok felszereltségének növelése.
<i>Rendőrség</i>	Intenzív nemzetközi együttműködés. A rendőrség depolitizálása.	A rendőrség létszámának átgondolatlan csökkentése. Rendőrség és ügyészség között nem jó a párbeszéd.	A rendőrség irányműködésének és a belső ellenőrzési rendszerek erősítése.
<i>Szervezett bűnözés</i>	Számos téren javulás (együttműködés, hatékonyság, új eszközök).	Korrupció. A tanúvédelem gyengesége. Informatikai hiányosságok.	
<i>Emberkereskedelem</i>	A határellenőrzések hatékonyabbak. Javult a nemzetközi együttműködés.	Nőtt a szexuális célú emberkereskedelem. A koordináció elégtelen.	Emberkereskedelem elleni stratégia végrehajtása.
<i>Terrorizmus</i>	Jobb együttműködés a terrorizmus elleni harcban. Hadászati eszközök kivitele jogszabályhoz kötött.	A terrorizmusellenes nyomozók felszereltsége és kiképzése nem megfelelő.	
<i>Személyes adatok védelme</i>	A személyes adatok védelméről szóló jogszabály fejlődik.	Nincs független adatvédelmi felügyelő hatóság.	

2. KOSZOVÓ

A délszlávok *soha nem voltak képesek integrálni* a korábbi Jugoszláviában élő kétmillió albánosát. Jugoszlávia, majd Szerbia gyakran ráerőltette akaratát a tartományra, idővel megvonta addig fennálló jogaikat, Belgrádba delegálta a főbb döntési jogköröket (a rendőrség, az igazságszolgáltatás, a külkapcsolatok, a területvédelem és a gazdaság irányítását). A '90-es évek elején Koszovó a függetlenségi céljához Albánián kívül nem talált nemzetközi szövetségest. 1998-ra a radikális *Koszovói Felszabadítási Hadsereg* (UÇK) megerősödött, aminek az egyre nagyobb elkeseredettség, Albánia gazdasági összeomlása és a szerb-montenegrói ellentét is oka volt. A nemzetközi figyelem akkor terelődött igazán Koszovóra, amikor 1998 februárjától *összecsapások* kezdődtek a Jugoszláv hadsereg (VJ) és az UÇK között. A Nyugat akkor avatkozott bele a háborúba, amikor a szerbek megfélemlítés céljából etnikai tisztogatásba kezdtek a civil lakosság körében. A harcoknak 1999 elején a NATO 72 napos bombázása vetett véget. Oroszország és Kína ugyan elítélte a NATO akcióját, gyakorlati lépéseket (nyilván saját érdekében) nem tett. *1999. június 10-én megszületett az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1244. számú határozata*, mely kimondta, hogy Belgrádnak teljesen át kell adnia a tartományt, amely azonban továbbra is Jugoszlávia része marad. A határozat az elvben Jugoszlávia részét képező Koszovót gyakorlatilag meghatározatlan idejű nemzetközi felügyelet alá helyezte.

Koszovó függetlenségének 2008. február 17-ei kikiáltása keveseket érhetett váratlanul. A reakciókra számítani lehetett, ismét előtérbe került az USA és Oroszország ellentéte. A függetlenség el nem ismerői szerint a nemzetközi joggal ellentétes, továbbá az ENSZ BT 1244. számú határozatával is ellentétben áll. Ezen máig vitáznak a jogi szakértők, holott voltaképp *nemzetközi politikai kérdésről van szó, amely mögött nagyhatalmi érdekek is meghúzódnak*.

A tartomány a függetlenség kikiáltásáig *formálisan az ENSZ felügyelete alatt Szerbia része volt*, ám paradox módon, anélkül hogy a szerb hatóságoknak beleszólásuk lett volna a kormányzásba. A kormány felelősséggel tartozott az *ENSZ koszovói békefenntartó missziójának* (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo – UNMIK). A kumanovói egyezmény és bombázásoknak, egyben a közvetlen koszovói konfliktusnak is véget vető, az ENSZ Biztonsági Tanácsi határozata alapján a békét a NATO által vezetett *KFOR* (Kosovo Force) tartotta fenn. A *PISG* (Provisional Institutions of Self-Government – Ideiglenes Koszovói Önkormányzat) az UNMIK helyi közigazgatási hatósága, mely 2002 óta működik.

A függetlenség kikiáltása nem jelenti azt, hogy az ország képes lesz kilábalni a mély gazdasági és politikai *válságból*. A tartomány gazdasága az egyik legfejletlenebb Európában: a CIA 2007-es adatai szerint a vásárlóerő-paritáson számolt *egy főre jutó éves GDP 1900 euró*¹, ami optimistának tűnik a *Világbank* 2006-os adataihoz képest, ahol a *GDP-t 1118 euróban* határozták meg.² Az ország gazdaságának instabilitását jellemzi, hogy a külföldön élő és dolgozó koszovói albánok *hazaküldött pénzüsszege* a koszovói GDP 13-17%-át teheti ki.

Az *ipar* fejletlen, nincs megbízható áramellátás. A *munkanélküliség* nagyon magas: 40-50 százalék közötti. A gazdaság újjáépítését szinte lehetetlenné teszi, hogy a

¹ The World Factbook, CIA, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html>, 2008. március 20. 15:00

² World Bank, <http://worldbank.org>, 2008. március 20. 15:00

feketegazdaság hatalmas méreteket ölt. Az olaj-, cigaretta- és cementcsempészet, a korrupció és a szervezett bűnözés visszaszorítására az UNMIK sem talált semmiféle megoldást. Az EU legfőbb feladatának a *privatizáció felgyorsítását* tartja, *alacsony adókkal* próbálja idecsalogatni a befektetőket.

Koszovó gazdaságának általános vonásai

A koszovói gazdaság elemzésekor feltétlenül szükséges megemlíteni, hogy a volt tartomány *Jugoszlávia, majd később Szerbia része* volt, így az ő gazdaságukba integrálódott. Ez többek között azt is jelenti, hogy a szerb-koszovói kereskedelem várhatóan minimálisra csökkenése nagy kiesést jelent az új albán államnak, hiszen Koszovó egyik legfontosabb külkereskedelmi partnere Szerbia volt. Koszovó mindig is *Jugoszlávia legfejletlenebb tartománya* volt. Az 1972. évi árakon számított egy lakosra jutó GNP aránya Jugoszlávia egészéhez viszonyítva 1955-ben 40%, míg 1988-ban csupán 24% volt. Ezen a jugoszláv kormányzat azzal próbált változtatni, hogy az elmaradott régiók szövetségi fejlesztési alapjából egyre több jutott Koszovónak: 1966 és 1970 között az alap 30%-át, míg 1981 és 1985 között 42,6%-át fordították a tartományra.¹ Ezek a pénzek azonban valószínűleg nem oda kerültek, ahol szükség lett volna rájuk, hiszen Koszovó nem hogy fejlődött, de gazdasági helyzete egyre bizonytalanabbá vált. Valószínűsíthető, hogy „a visszafordított fejlesztési hozzájárulások csak részben térítették vissza azt az „extraprofitot”, amelyet Koszovó ásványi kincsei és olcsóbb munkaerejének kihasználása az össz-szövetségi költségvetés számára biztosított.”² A koszovói gazdaság elemzéséhez segítségül használt *adatok* sokszor csak becslések, hiszen a koszovói statisztika igen kezdetleges, köszönhetően a bizonytalan és fejletlen gazdaságnak is, amely miatt kevés hiteles adat áll rendelkezésre.

A koszovói GDP 2003-ban 2242 millió euró volt, egy évvel később ez a szám 2326, míg 2005-ben 2237 millió eurót tett ki.³ A reál GDP növekedés -0,5% és 3,3% között mozgott 2002 óta, 2007-re 2,3% növekedést jósoltak. Az egy főre jutó GDP a 2002-es 1141 euróról 2007-re csak 1168 euróra növekedett, azaz szinte stagnál. Az országba érkező *FDI* 2007-re 772 millió euróra nőtt a 2003-as 594 milliőről. 2002 óta az infláció -1,4% és 3,6% között mozgott. 2007-ben 2%-os adatot mértek.⁴

Az *infláció* 2007 második felében megugrott, augusztusban és októberben is meghaladta a 4%-ot. A *folyó fizetési mérleg* egyenlege a GDP százalékában -50% és -39% között változott az utóbbi öt évben. A *külföldi segélyek mértéke* a GDP százalékában 2002-ben 42,7%, 2003-ban 32,4%, 2004-ben 25,5%, 2005-ben 22,6%, 2006-ban 20,7%, míg tavaly már csak 16,2% volt. Ez a csökkenő tendencia azt mutatja, hogy lassan kezd magára találni a koszovói gazdaság, ám ha megnézzük a külföldön dolgozó koszovóiak hazaküldött pénzmennyiségének összegét, azt láthatjuk, hogy 2002-től 2007-ig erősen emelkedett ez a szám: évenkénti sorrendben 35, 125, 215, 262, 300, míg 2007-ben 342 millió eurót juttattak az anyaországba. A *foglalkoztatás* területén is javuló tendencia mutatkozik, bár Koszovó még így is igen messze jár a munkanélküliség radikális visszaszorításától. 2005-ben 318 ezer regisztrált munkanélküli élt az országban, akiknek 90%-a tartósan munkanélküli, azaz minimum fél éve nem dolgozik. Hogy mekkora a tényleges munkanélküliség Koszo-

¹ Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia, Aula, 1999. 332. o.

² Réti György: Albánia sorsfordulói, Aula, 2000. 338. o.

³ Enti i Statistikës të Kosovës, <http://www.ks-gov.net/esk>, 2008. április 14. 12:00

⁴ Enti i Statistikës të Kosovës, www.ks-gov.net/ESK/

vóban, azt csak becsülni lehet. 2001-ről 2005-re a foglalkoztatottak száma 19,6%-ról 28,5%-ra nőtt, míg a munkanélküliek 57,1%-os aránya 41,4%-ra csökkent.¹

Koszovóban *kevés a külföldi befektető*. Ennek, a gazdaság jövője szempontjából talán legsúlyosabb veszélynek a fő oka a gazdasági és politikai bizonytalanság, amely taszítja a működő tőkét. Pedig számos előnye van a volt tartományba fektetni a tőkét (olcsó munkaerő, a feljövő balkéni piacok közelsége, kikötői lehetőségek stb.)

Az ország számára azért is létfontosságú a külföldi működő tőke beáramlása az országba, hiszen a nemzetközi szervek lassú kivonulásával együtt a külföldi segélyek a GDP közel 20%-át kitevő összege is egyre csökken, így *Koszovó helyzete a beáramló FDI nélkül kilátástalanná válhat*.

Koszovó gazdasági ágazatai

Koszovó területének 53%-a, közel 5743 km² *mezőgazdaságilag* megművelt föld. A mezőgazdaságból élők száma 2005-ben 1,34 millió fő volt. A gazdaságok 16,4%-ában négyen vagy kevesebben, 54,1%-ában 5-8-an, 29,5%-ában nyolcnál többen dolgoznak. 2005-ben több mint 170 ezer gazdaság volt található az országban, ezek összesen 2652 km²-nyi területet jelentettek. 2005 végén a legjelentősebb élő állat a marha volt, az állománya 351 827 állatból állt. Ennek több mint a fele fejőstehén volt. 151 880 birkát és kecskét, 47 464 sertést, 6800 lovat, 2 631 000 baromfit és közel 70 ezer méhet tartottak a gazdaságok. Koszovó főbb termesztett növényei a búza, a kukorica, az árpa, a dohány, a kender és a különböző gyümölcsfajták.² 2006-ban felgyorsult az ágazatbeli privatizáció. 2007 júliusáig 160 mezőgazdasági profilú céget értékesítettek összesen 75 millió euró értékben. Közülük a legtöbben gabona-termékek, gyümölcsök termesztésével, illetve haszonállatok, baromfik tenyésztésével foglalkoztak. A koszovói Mezőgazdasági, Erdészeti és Vidékfejlesztési Minisztérium *2007 és 2013 közötti Vidékfejlesztési Terve* illeszkedik a Koszovói Fejlesztési Stratégia és Terv célkitűzéseire. A Vidékfejlesztési Terv tartalmazza a szektor felélesztésének lehetőségeit, és azt, hogy a kormányzat és az ágazatban részt vevők hogyan érhetik el a legjobb eredményt az agrárium területén.³

Koszovó *ásványkincsekben gazdag ország*, de feldolgozó ipara nem mondható jelentősnek, mert az innen származó alapanyagokat eddig főként Szerbia gazdasága hasznosította. A nehéziparban az ércbányászat a meghatározó: nikkelérc-, cinkérc-, ólomérc-, ezüst és lignitbányászat folyik. A vízerőművek által termelt energia fontos szerepet játszik Szerbia és Montenegró áramellátásában. A lakosság közel negyede dolgozik a szekunder szektorban.

Az UNMIK becslése szerint Koszovóban legalább *8 milliárd tonna lignit* van, míg szerbiai szakértők 14 milliárd tonnára becslik a tartalékot. A barnakőszén a Világbank szerint 13,5 milliárd euró értékű, kiaknázása legalább 35 ezer új munkahelyet teremtené a tartományban. Ezek ellenére nem olyan kecsegtető az ipar helyzete, hiszen a *szénbányák többsége másfél évtizede nem működik*, rendkívül költséges beruházások szükségesek a felélesztésükhöz. Az is kérdéses, hogy környezeti szempontból célszerű-e ligniten alapuló hőerőműveket építeni. Az ólom- és cinktartalékot Koszovóban mintegy 42,2 millió tonnára becsülik, ami a szerbiai tartalékok 74,1

¹ Enti i Statistikës të Kosovës, www.ks-gov.net/ESK/

² Kosovo in Figures, 2006. www.ks-gov.net/ESK/esk/pdf/english/general/kosovo_figures_06.pdf. Enti i Statistikës të Kosovës. 2008. április 18. 17:30

³ Kosovo Economic Outlook 2007, www.euinkosovo.org/upload/EPO%20Kosovo%20Outlook%202007.doc, UNMIK, 2008. április 18. 17:30

százalékát teszi ki. Emellett 1,3 millió tonna nikkelt és kobaltot, 1,7 millió tonna bauxitot és 5,4 millió tonna magnezitet rejt a koszovói föld.

Koszovó közlekedéshálózatát jelentős mértékben befolyásolják természetföldrajzi adottságai. A magashegyvidéki területeken igen gyér, vagy egyáltalán nincs kiépített úthálózat. A közlekedésben a közúti közlekedése a vezető szerep. A közúthálózat hossza 4957 km, ebből 623 km főút, 2010 km aszfaltozott, 1666 km makadám. Az észak-déli irányban elterülő útvonal fontos tranzit és kereskedelmi út, amely a görög tengerpart felé vezet Thesszalonikibe. A tartomány közlekedésében jelentős szerepet játszanak a vasútvonalak egyaránt. Bár a vonatjegyek olcsóbbak, mint a buszok tarifája, az utazás időtartama hosszabb. Koszovó területén egy nemzetközi repülőtér található Pristinában, valamint két sportrepülőtér Batlavában és Granicában, melyeket katonai repülőgépek és helikopterek is használhatnak. Pristina repülőtérén a polgári közlekedés nem mérvadó, inkább a KFOR és egyéb békefenntartó műveletek szállítási bázisa. A csatornarendszer területén még komoly fejlesztésekre van szükség. A víz- és elektromos rendszer állapota messze alulmúlja az európai átlagot, a földi telefonhálózat eléggé megbízhatatlan, inkább a mobiltelefonhálózat alkalmas a kommunikációra.

Koszovó külkereskedelme¹

Koszovó külkereskedelme 2001 és 2007 között több mint kétszeresére növekedett, míg az évezred elején 695 millió eurót tett ki, addig tavaly 1723 millió euróra nőtt. Az export 10,6 milliőról 147,3 millióra bővült, ez körülbelül 14-szeres növekedést jelent. Ugyanez az import esetében csupán 2,3-szoros emelkedés: 684,5 milliőről 1576,1 millió euróra. Igaz, a külkereskedelmi mérleg hiánya a 2001-es 673,9 millió helyett 2007-ben már 1428,8 millió euró volt. 2008 januárjában az előző év azonos hónapjához képest az export közel 5,5-szeresére, míg az import csak 31,2%-kal nőtt. Februárban az export 14,1 millió-, az import 127,5 millió euró volt. Az export jelentős részét a nem nemesfémek tették ki 8,5 millió euró értékben.²

Koszovó fő kiviteli termékei legfontosabb termékei a nyersanyagok (38,7%) és a feldolgozott áruk (28,8%). A főbb behozatali termékek a feldolgozott termékek (20,3%), a gépek és berendezések (17,8%), az élelmiszerek és élő állatok (17,5%) és az ásványi anyagok (16,6%). 2005-höz képest jelentősen nőtt az ásványi anyagok és a feldolgozott javak kivitele (mindkettő közel ötszörösére), de minden termékfajtában emelkedés volt tapasztalható az exportban. A legnagyobb értékben mért bővülés a nyersanyagoknál történt, ám e növekmény (26,85 milliőről 42,9 millió euróra) ellenére csökkent a nyersanyagok részesedése az exportból (míg 2005-ben a kivitel 47,7%-át adta ez a termékcsoport, addig 2006-ra ez a szám 38,7%-ra csökkent). Az import a gépeken és berendezéseken kívül minden terméktípusban emelkedett.

A külkereskedelmi mérleg hiánya 2006-ban 1,195 milliárd euró volt. Az ország legfőbb kereskedelmi partnerei még mindig a balkáni országok, sőt, a volt jugoszláv tagköztársaságok, közülük is főleg Szerbia és Macedónia. Az EU-tagországok a kivitel közel 38%-át jelentik Koszovónak, míg az importált áruk kb. 35%-a származik az EU-ból.³

¹ Enti i Statistikës të Kosovës, <http://www.ks-gov.net/esk>, 2008. április 15. 17:00

² Enti i Statistikës të Kosovës, <http://www.ks-gov.net/esk>

³ Enti i Statistikës të Kosovës, <http://www.ks-gov.net/esk>

Koszovó exportja egyelőre nem játszik nagy szerepet a *magyar importban*. 2003 és 2006 között 18 és 116 ezer euró között mozgott a koszovói kivitel hazánkba. A Koszovóba áramló magyar termékek azonban relatívan magas értéket képviselnek, ahogy az a következő ábrán is látható. Hazánk 2006-ban a 14. legfontosabb partnere volt az új balkáni országnak a koszovói import tekintetében. 2005-ben a koszovói tejtermékek importjának 37%-át a magyar termékek adták. 10,7 tonna tejet és 3 tonna sajtot exportáltunk a volt tartományba. A sajtexportunk 59%-a volt a teljes koszovói sajtimportnak. Főleg UHT tejet, fehér- és félkemény sajtot szállítottunk Koszovóba.¹ 2008. januárjában 2,68 millió euró értékű magyar termék érkezett Koszovóba, míg a volt tartományból nem történt export hazánkba. Februárban ugyanez az arány 0 ill. 2,9 millió euró.

A jövőben jelentősen bővíülhetnek a két ország kereskedelmi kapcsolatai. Mindkét állam érdeke, hogy növekedjen az árucseré mértéke.

Koszovó gazdaságának jövője

Koszovó egyik legjelentősebb bevételi forrása az *ócskavas*. ENSZ-adatok szerint a gazdaság teljes exportjának felét a roncsautókkal való kereskedés ágazata adja. Ez az üzletág azonban hanyatlásnak indult, mivel 2006 januárjában az UNMIK betiltotta a nyolc évnél idősebb gépkocsik behozatalát Koszovóba. Az elmúlt 2-2,5 évben fellendült a fémhulladék-újrahasznosítás, ugyanis az EU-ban nagy kereslet mutatkozik az újrahasznosításra előkészített fémre, Szlovénia és Horvátország már érdeklődik ez iránt az árucikk iránt, főként acélgyártási és fémipari célra történő hasznosítás céljából.² Természetesen az ország jövőjét nem lehet az ócskavasra építeni. A bányászatban, az energiaiparban, a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban rejlő lehetőségek vonzhatják ide a befektetőket. A koszovói *lignitkészlet* olcsón alakítható villamos energiává, így az ország (a már említett fenntartások mellett) a régió áramellátójává válhat. A mezőgazdaságban a gyümölcsök és zöldségek termesztésére fektetik a hangsúlyt a jövőben. Szükséges a gazdaságok méretének növelése, a feldolgozóipar fejlesztése, a termelékenység növelése, és a szabályozási környezet hatékonyabbá tétele a földviszonyok rendezése és ennél fogva a korrupció felszámolása érdekében. Jelenleg a megvett koszovói vállalatok tulajdonjogi viták tárgyát képezhetik, mivel az országban nincsenek rendezve a földtulajdonosi viszonyok.

Míg Albániánál egyértelműen az idegenforgalom látszik a gazdasági fellendülés zálogának, addig *Koszovónál nincs ilyen világos elképzelés*.

Az EU értékelése³

Az Európai Bizottság 2007. november 6-án kiadott *Progress Reportja* különböző szempontok alapján értékeli a csatlakozni kívánó országokat. Koszovóval az akkori különleges státusza alapján foglalkoztak. „A Jelentés hangsúlya, annak tárgyánál fogva a *segítségnyújtáson*, illetve az ehhez kapcsolódó különféle programokon van.”⁴

Az *EU értékelése* szerint a politika területén ugyan van fejlődés, de az önállóság eléréséig még sok a teendő. A *legfontosabb feladatok* a *jogállamiság* megerősítése,

¹ UNMIK, <http://www.euinkosovo.org>, 2008. április 18. 17:30

² Transindex online, <http://penz.transindex.ro/?cikk=7133>, 2008. április 28. 16:00

³ Commission Staff Working Document – Kosovo under UNSCR 1244 2007 Progress Report – SEC (2007) 1433

⁴ Dr. Szűcs R. Gábor: Távolságtartás (az Európai Bizottság 2007. novemberi „Progress Report”-jai a nyugat-balkáni országokról) c. cikke.

a korrupció felszámolása, a szervezett bűnözés elleni küzdelem és a nemzeti közösségek közötti párbeszéd továbbfejlesztése, tehát a közismert problémák. A koalíciós kormány az EU szerint stabil, és örömmel látta, hogy a „kormány kiemelt hangsúllyal kezeli az európai integrációs ügyeket”¹, holott ennek komolyságát még nem bizonyították meggyőzően. Koszovó ennek ellenére folyamatosan azt hangsúlyozza, hogy fontosnak tartja a stabilizációs és társulási folyamatban való részvételt. A koszovói igazságszolgáltatás gyenge és nem hatékony, reformja szükségszerű. Megkezdte működését a *Korrupcióellenes Hivatal*, de a korrupció változatlanul hatalmas méreteket ölt, és az egyik legnagyobb problémát jelenti az országban.

Az emberi jogok és a kisebbségvédelem terén az EU szerint sem történt előrelépés.

Az UNMIK 2006 decemberében aláírta a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodást (CEFTA), s ezt a PISG és a koszovói törvényhozás is jóváhagyta. A gazdaság terén pozitívumként említi a Bizottság, hogy az infláció alacsony, a költségvetés többletet eredményezett, illetve hogy nincs az országnak külső államadósága. „Az ország gazdasági fejlődését azonban továbbra is jelentősen hátráltatják a politikai bizonytalanságok, a jogállamiság hiányosságai, a korlátozott termelési kapacitások és az alulfejlett infrastruktúra”². A GDP növekedés alacsony (2006-ban 2%³), a munkanélküliség igen magas, 40-50% közötti. Az EU pozitívnak látja az áruk szabad mozgásának fejlődését, a vámügyek terén tapasztalható előrehaladást, az ipar- és KKV-politikát és a közlekedéspolitikát. Negatívan értékeli azonban a környezetpolitikát, a szociálpolitikát, az energiapolitikát, a menedékjog területét, a pénzmosással kapcsolatos küzdelmet, és a kábítószer-kereskedelem területét.

2007-ben a tartomány 68,3 millió eurót kapott az IPA előcsatlakozási alapból, 2008-ban 124,7, 2009-ben 66,1, 2010-ben 67,3, míg 2011-ben 68,7 millió euró jut az országnak ebből a forrásból. A CARDS program keretében ezen kívül 170 millió euróhoz jutott az ország. Az Európai Tanács emellett 2007-ben 50 millió euró rendkívüli költségvetési segítyt hagyott jóvá Koszovó számára.

A magyar álláspont és érdek Koszovó ügyében

Magyarország 2008. március 19-én elismerte Koszovót. A parlamenti pártok teljes egyetértéssel üdvözölték a kormány döntését. Az elismerés ellenzőinek (hiszen ilyenek is akadtak szép számmal) politikai indokai egyrészt a megromló kapcsolatok Szerbiával, másrészt ennek következményeként az esetleges keményebb fellépések lehetősége a vajdasági magyarokkal szemben. Ha később lenyugodtak volna a kedélyek, szerintük talán a most elszenvedett hátrányok nélkül tehattük volna meg ugyanezt a lépést. Az ellenzők gazdasági indokai egyértelműek: ezzel a döntéssel eleshetünk a szerb gazdaságba való befektetések lehetőségétől, a kapcsolatok fejlődése helyett azok hanyatlása várható.

2006-ban a magyar cégek 244 millió dolláros befektetése nagyságra az ötödik Szerbiában a külföldi befektetések sorában, ez az FDI-érték a tízszerese az egy évvel korábbi adatnak: 2001-ben 275 ezer, 2002-ben 1,2 millió, 2003-ban 4,2 millió, 2004-ben 16,6 millió, 2005-ben pedig 24,7 millió dollárt tett ki a magyar működő tőke Szerbiában. A magyar befektetések összértéke meghaladja a 300 millió dollárt. A kétoldalú

¹ Commission Staff Working Document – Kosovo under UNSCR 1244 2007 Progress Report – SEC (2007) 1433

² Commission Staff Working Document – Kosovo under UNSCR 1244 2007 Progress Report – SEC (2007) 1433

³ Dr. Szűcs R. Gábor: Távolságtartás c. cikkéből vett adat

forgalom az elmúlt 3-4 évben megháromszorozódott, a magyar export 2007 első nyolc hónapjában elérte a 865 millió dollárt tett ki, míg az import 2006 végén közel 200 milliót.¹ A magyar export meghatározó részét a Magyarországon működő multinacionális cégek által kivitt személygépkocsik, műszaki termékek, energiahordozók adják. A kétoldalú kereskedelem 30-40%-át a Vajdaságban magyar eredetű tőkével működő, 400 kis- és középvállalkozás adja. A Szerbiában tevékenykedő legjelentősebb magyar vállalatok az OTP és a MOL. Az erőteljesen bővülő gazdasági kapcsolatokat látva elgondolkodtató, hogy tényleg érdemes volt-e sietni az elismeréssel.

Elismertük Koszovót, így bizonyos fokig *fordulat* történt a *koszovói és az albán gazdaság* felé. Az szinte biztos, hogy *Szerbia* a későbbiekben nem tekinti a magyar üzleti szándékokat olyan kívánatosnak, mint korábban, ez *negatívan befolyásolhatja* gazdasági kapcsolatainkat is. Fellendülhetnek viszont az *albániai* kapcsolatok, növekedhet a kereskedelem Albánia és Magyarország között, magyar beruházások kezdődhetnek a két albán országban. Egy márciusi hír szerint pl. a *TriGránit* konzern hatalmas beruházást tervez megvalósítani az észak-albániai tengerparton, ahol új üdülővárost építenének.²

IRODALOMJEGYZÉK

Könyvek

JUHÁSZ JÓZSEF: Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula Kiadó, 1999, Budapest.
RÉTI GYÖRGY: Albánia sorsfordulói. Aula Kiadó, 2000, Budapest.

Folyóiratok, cikkek

ACZÉL ENDRE: Koszovó függetlensége - A hatodik. 168 Óra, XX. évf., 8. szám, 44. o.
ACZÉL ENDRE: Koszovó függetlensége - A híd közel van. 168 Óra, XX. évf., 9. szám, 42. o.
ACZÉL ENDRE: Koszovó függetlensége - Nem önálló, nem életképes. 168 Óra, XX. évf., 10. szám (www.168ora.hu/cikk.php?id=9540)
CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN: A koszovói konfliktus kezdete. Élet és irodalom, LII. évf., 12. szám, 9. o.
DR. SZŰCS R. GÁBOR: Furcsa párok: A nyugat-Balkán és az Európai Unió. EU Working Papers 2006/2. (elib.kkf.hu/ewp_06/0602_05.pdf)
DR. SZŰCS R. GÁBOR: Távolságtartás (az Európai Bizottság 2007. novemberi „Progress Report”-jai a nyugat-balkáni országokról).
KASZA LÁSZLÓ: Koszovó szabadsága. Népszava, 2008. február 25., 56. szám, 7. o.
SZABÓ JÁNOS: A NATO-csatlakozás kihívásai. Hadtudomány, 1998. szeptember, VIII. évf., 3. szám

Internetes oldalak

A Balkán CIMIC kézikönyve, Magyar Honvédség, 2004. szeptember, Budapest
(www.hm.gov.hu/files/9/5962/balkan_cimic_kezikonyve.pdf)
A Magyar Köztársaság Nagykövetsége, Tirana, Albánia
(www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/AL/hu)

¹ National Bank of Serbia, <http://siepa.sr.gov.yu>, 2008. április 3. 16:00

² <http://www.origo.hu/uzletinegyed/magyargazdasag/20080313-hotel-epit-albaniaban-a-trigranit.html>, 2008. március 29. 19:00

- Albanian Business Information Center (www.albic.net)
Albanian Centre for International Trade – ACIT (www.acit-al.org)
Albania's FDI reaches US\$341 million in 2005. People's Daily Online
(www.english.people.com.cn/200603/11/eng20060311_249717.html)
CIA – The World Factbook:
(www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html) 2008. március 11. 9:30
Economic Initiative for Kosova (www.eciks.org)
Enti i Statistikës të Kosovës – Koszovói Statisztikai Hivatal
(www.ks-gov.net/ESK)
Európai Bizottság honlapja:
www.ec.europa.eu/enlargement/potential-candidate-countries/albania/index_en.htm
www.ec.europa.eu/enlargement/potential-candidate-countries/kosovo/index_en.htm
Progress Report:
(www.ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/strategy_paper_hu.pdf)
HVG gócpontok. (www.hvg.hu/gocpontok.koszovo.aspx)
Instituti i Statistikës – Albán Statisztikai Hivatal (www.instat.gov.al)
Juhász József: A koszovói válság történelmi háttere
(www.balkancenter.hu/pdf/koszovo02.pdf)
Király András: Rajzoljuk újra Európa térképét!
(www.index.hu/politika/kulfold/eu_redrawn)
National Bank of Serbia (www.siepa.sr.gov.yu)
NATO honlapja (www.nato.int/issues/nato_albania/index.html)
Szilvági Tibor: A Nagy-Albánia-eszmerendszer múltja és jelene
(www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2000/2_4.html)
UNMIK honlapja (www.unmikonline.org)
(www.euinkosovo.org)
United Nations Statistics Division – az ENSZ Statisztikai Osztálya
(www.data.un.org)
Wikipédia – szabad enciklopédia (más forrásból is ellenőrizve)
(www.hu.wikipedia.org/wiki/Albánia)
(www.hu.wikipedia.org/wiki/Koszovó)
(www.en.wikipedia.org/wiki/UNMIK)
World Trade Organization – WTO Trade Profiles
(www.stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=AL)
World Bank – Világbank
(www.worldbank.org.al)
(www.worldbank.org/kosovo)
World Perspective Monde – Université de Sherbrooke, Canada
(<http://worldperspective.usherbrooke.ca/bilan/pays/ALB/en.html>)